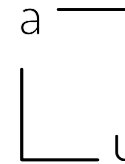


## **LANDSCAPE**

**ARCHITECTURE / URBANISM**



ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ & ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ  
ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ  
Χατζησάββα Δήμητρα

ΦΟΙΤΗΤΡΙΕΣ  
Αλεξίου Έλλη | Χατζημιχάλη Άννα

# ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη

Εισαγωγή

## 01

**Η συμβολή του James Corner  
στη διεύρυνση του γνωστικού πεδίου  
της αρχιτεκτονικής τοπίου**

<b>1.1 Η διαμόρφωση της θεωρητικής προσέγγισης</b>	<b>17</b>
1.1.a Η αλλαγή αντίληψης του τοπίου	
1.1.b Η ερμηνευτική προσέγγιση του τοπίου	
1.1.c Η κριτική θεώρηση του τοπίου	
<b>1.2 Η αναζήτηση 'δημιουργικών' μέσων ερμηνείας και σύνθεσης του τοπίου</b>	<b>31</b>
1.2.a Η οικολογία από 'αντικειμενική' σε 'δημιουργική' διαδικασία	
1.2.b Η χαρτογράφηση ως ενεργητική, 'δημιουργική' διαδικασία	
<b>1.3 Συμπεράσματα</b>	<b>52</b>

**Η μεθοδολογία του James Corner  
στο πλαίσιο του 'Landscape Urbanism'**

## 02

<b>2.1 Η διαμόρφωση του όρου 'Landscape Urbanism'</b>	<b>57</b>
<b>2.2 Η προσέγγιση του J. Corner</b>	<b>61</b>
2.2.a Η διαδικασία έναντι της μορφής	
2.2.b Τοπίο-Υποδομή: Η οργάνωση της αστικής επιφάνειας	
2.2.c Η εισαγωγή νέων εργαλείων και μεθοδολογιών σχεδιασμού	
2.2.d Η εισαγωγή της έννοιας του φαντασιακού στη σχεδιαστική διαδικασία	
<b>2.3 Συμπεράσματα</b>	<b>88</b>

## 03

**Παραδειγματικές Πρακτικές  
τοπιακοί διαγωνισμοί**

<b>3.1 Parc de la Villette, Paris, 1982</b>	<b>93</b>
Πρόταση OMA / R. Koolhaas	
<b>3.2 Downsview Parc, Toronto, 1999</b>	<b>97</b>
3.2.a "Tree City", Πρόταση OMA / R. Koolhaas / B. Mau	
3.2.b "Emergent Ecologies", Πρόταση Field Operations J. Corner / S. Allen / N. Lister	
<b>3.3 Fresh Kills, New York, 2001</b>	<b>105</b>
"Lifescape", Πρόταση Field Operations / J. Corner / S. Allen	
<b>3.3 Συμπεράσματα</b>	<b>113</b>

**Συμπερασματικά**

## 04



## • Περίληψη •

Ο όρος ‘Landscape Urbanism’ πρωτοεμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του ’90, όταν το τοπίο δεν αποτελούσε πλέον ένα αδρανοποιημένο, αισθητικής αξίας αντικείμενο, αλλά ένα ευρύ δυναμικό πεδίο, ικανό να ανταποκριθεί σε κοινωνικά ζητήματα περιβάλλοντος, πολιτισμού και οικολογίας. Ο όρος προσδιορίζει μία διεπιστημονική προσέγγιση για την κατανόηση της σύγχρονης αστικής κατάστασης, που προτάσσει το τοπίο ως ρυθμιστικό χωρικό παράγοντα, μέσα από τον οποίο είναι δυνατή η ερμηνεία και η διαχείριση των αστικών φαινομένων. Η έρευνα εστιάζει στον τρόπο, με τον οποίο η σύγχρονη τοπιακή προσέγγιση αποτελεί μέσο ερμηνείας και σχεδιασμού του αστικού περιβάλλοντος. Προκειμένου να εξετασθεί αυτή η πτυχή του τοπίου, ακολουθείται κυρίως η θεωρητική και η ερευνητική πορεία του αρχιτέκτονα τοπίου James Corner. Με αφετηρία την ερμηνευτική και κριτική αναθεώρηση του τοπίου, η έρευνα μεταβαίνει στον προσδιορισμό ‘δημιουργικών’ εργαλείων αναπαράστασης και σύνθεσής του (οικολογικά διαγράμματα, ‘δημιουργικοί’ χάρτες), που συνέβαλαν καθοριστικά στη διεύρυνση του γνωστικού πεδίου της αρχιτεκτονικής τοπίου και στην ανάδειξη του τοπίου ως εργαλείο διαχείρισης πολύπλοκων ζητημάτων μεγάλης κλίμακας, όπως αυτά της αστικής συνθήκης. Στη συνέχεια, η έρευνα παρακολουθεί την προσέγγιση του James Corner σχετικά με τον όρο ‘Landscape Urbanism’, όπου μέσα από την ανάλυση των θεωρητικών και στρατηγικών του τοποθετήσεων διακρίνονται τόσο οι έννοιες που αντλήθηκαν από την τοπιακή λογική προκειμένου ο χωρικός σχεδιασμός να ανταποκριθεί στις σύγχρονες συνθήκες του αστικού χώρου, όσο και οι θεωρητικές προσεγγίσεις, που αναπτύχθηκαν σε άλλα επιστημονικά πεδία για να ενσωματωθούν στη συνέχεια στο πλαίσιο του όρου. Συγκεκριμένα, διερευνάται πώς οι έννοιες της υποδομής ή αστικής επιφάνειας, της προγραμματικής απροσδιοριστίας και της οικολογίας (συνδεσιμότητα και δημιουργία) με κοινό παράγοντα το πρίσμα του τοπίου, αποτέλεσαν θεωρητικό και πρακτικό πλαίσιο για σύγχρονες εξελικτικές τοπιακές προσεγγίσεις του αστικού περιβάλλοντος.





## Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, το τοπίο και η συζήτηση γύρω από αυτό, επηρέασαν ή ακόμα και διαμόρφωσαν, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, το κλίμα των προσεγγίσεων του σχεδιασμού του δημόσιου χώρου και της αρχιτεκτονικής γενικότερα.

Η σχεδιαστική πρακτική στο πεδίο της αρχιτεκτονικής τοπίου επεκτείνεται συνεχώς μέχρι και σήμερα, ενώ η θεωρία τροφοδοτείται από μία σειρά γνωστικών πεδίων, τοποθετώντας το τοπίο ξανά στο προσκήνιο, αυτή τη φορά ως εργαλείο σχεδιασμού και ερμηνείας (Γούλα, 2003: 015). Μέσα από το ανανεωμένο και εκτεταμένο ενδιαφέρον για το τοπίο, γίνεται ξεκάθαρο πλέον, πως το τοπίο δεν είναι ένα αδρανοποιημένο αντικείμενο, που έχει εξαντλήσει τις δυνατότητές του αλλά ένα σύμπλεγμα, που ξεδιπλώνεται στον πολιτιστικό ορίζοντα, ως ένα πολύμορφο δυναμικό πεδίο με απεριόριστες διακλαδώσεις στον χώρο και στον χρόνο.

Το μη παγιωμένο νόημα του τοπίου και ο επιταχυνόμενος μετασχηματισμός του, έχουν ανανεώσει τον τρόπο, που το εξετάζουμε προς μια κατεύθυνση εύθραυστων βεβαιοτήτων, (Μανωλίδης, 2003: 012) αναδεικνύοντάς το στο πλέον ικανό εννοιολογικό εργαλείο προσέγγισης της πολύπλοκης και δυναμικής αστικής κατάστασης. Οι παρούσες συνθήκες των αχανών αστικών σχηματισμών, της δυναμικής εξάπλωσης των δικτύων υποδομής και της προγραμματικής κινητικότητας θέτουν το τοπίο, είτε ως κυριολεξία είτε ως μεταφορά, στο επίκεντρο των προσεγγίσεων για την ερμηνεία και τον σχεδιασμό του χώρου, τονίζοντας τον ενεργό ρόλο του μέσα σε αυτόν. Το τοπίο, μετά από την ενσωμάτωσή του στις αστικές διεργασίες, μετασχηματίζεται σε ένα σύνολο διαδικασιών και στρατηγικών, ένα ευρύ πεδίο δυναμικών ικανό να ανταποκριθεί σε κοινωνικά ζητήματα περιβάλλοντος, πολιτισμού, οικολογίας, καθώς επίσης και στην προσπάθεια επανοικειοποίησης ανενεργών περιοχών της σύγχρονης περιφερειακής μητρόπολης.

Στο πλαίσιο της οικολογικής προσέγγισης των αναδυόμενων αστικών τοπίων και των νέων δυνατοτήτων αποκατάστασης φυσικών περιοχών και εξυγίανσης αστικών επιφανειών, εμφανίστηκε ο όρος 'Landscape Urbanism'. Ο όρος προσδιορίζει μία διεπιστημονική προσέγγιση, η οποία προτάσσει το τοπίο ως ρυθμιστικό χωρικό παράγοντα, μέσα από τον οποίο είναι δυνατή η ερμηνεία και η διαχείριση των σύγχρονων αστικών φαινομένων. Ο όρος εισήχθη το 1996, αλλά προσδιορίστηκε περαιτέρω μέσα από μεταγενέστερες δημοσιεύσεις, συνέδρια, εκθέσεις και κείμενα των κύριων εκπροσώπων του, όπως οι Charles Waldheim, James Corner, Graham Shane και Richard Weller. Η γενεαλογία του όρου, αποτέλεσε υπόβαθρο για την μετέπειτα ανάπτυξη περαιτέρω προσεγγίσεων, κά-

'A Cross-Tilling Line in Loraine, Texas'  
Alex McLean, 2007



ποιες από τις οποίες προσδιορίζονται ως 'Ecological Urbanism' (Mohsen Mostafavi, Gareth Doherty, 2010) και 'Infrastructural Landscape' (Alan Berger 2009, Pierre Belanger). Αφετηρία όλων, αποτελεί η αναζήτηση μίας ανανεωμένης προσέγγισης της σύγχρονης πόλης και η συσχέτισή της με τις έννοιες της υποδομής και της οικολογίας.

## Σκοπός

Σκοπός της έρευνας, αποτελεί η μελέτη και η παρουσίαση μίας επίκαιρης, κριτικά προσδιορισμένης, θεωρητικής και πρακτικής προσέγγισης, σύμφωνα με την οποία ο σύγχρονος τοπιακός σχεδιασμός επανατοποθετείται ενεργά στην παραγωγή του αστικού, δημόσιου χώρου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η έρευνα θέτει υπό διερεύνηση το θεωρητικό έργο του αρχιτέκτονα τοπίου James Corner, καθώς και την πρακτική του τοποθέτηση μέσα στο πλαίσιο του 'Landscape Urbanism'.

## Μέθοδος

Η εκκίνηση της έρευνας πραγματοποιείται με την εισαγωγή της θεωρητικής διερεύνησης του James Corner, μέσα στα πλαίσια του γνωστικού πεδίου της αρχιτεκτονικής τοπίου και καταλήγει στην πρακτική θέση του ιδίου μέσα από την σκοπιά του όρου, 'Landscape Urbanism'. Κατά μήκος της έρευνας ακολουθείται μια αναλυτική και συγκριτική προσέγγιση, η οποία περιγράφει την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής τοπίου, από εικονογραφική και παθητική πρακτική σε ενεργό, αποδοτικό και οργανωτικό πεδίο, διαχείρισης αστικών ζητημάτων. Μέσα από τη συγκέντρωση βιβλιογραφικού, διαδικτυακού και εικονογραφικού υλικού, διερευνώνται οι εννοιολογικές, οικολογικές και γεωγραφικές προεκτάσεις του τοπίου, καθώς και οι εργαλειακές και αναπαραστατικές του πτυχές.

Η έρευνα εισάγει κεντρικά ερωτήματα όπως:

*'Ποιοι είναι οι βασικοί παράγοντες, που οδήγησαν τον σχεδιασμό του δημόσιου χώρου να στραφεί στο τοπίο;'*

*'Πώς το αντικείμενο του τοπίου αναδείχθηκε σε ενεργό εργαλείο ερμηνείας και σχεδιασμού;'*

*'Με ποιον τρόπο ανταποκρίνεται η σύγχρονη τοπιακή προσέγγιση στα αστικά ζητήματα;'*

*'Πώς γίνεται το πέρασμα στην τοπιακή έρευνα από τη θεωρία στην πράξη;'*

Μια σειρά από ερωτήματα, η ανάπτυξη των οποίων περιγράφει τον τρόπο, που το τοπίο αναδείχθηκε σε σύνθετο, δυναμικό εργαλείο, ικανό να ανταποκριθεί στα πολύπλοκα, χωρικά ζητήματα της αστικής συνθήκης.

## Δομή

Στην *πρώτη ενότητα*, παρουσιάζεται η θεωρητική και η ερευνητική πορεία του αρχιτέκτονα τοπίου James Corner, που σκοπό έχει τη διαμόρφωση ενός θεωρητικού υποβάθρου, το οποίο θα πλαισιώνει την πρακτική της αρχιτεκτονικής τοπίου. Με αφετηρία την ερμηνευτική και κριτική αναθεώρηση του τοπίου, η έρευνα μεταβαίνει στον προσδιορισμό 'δημιουργικών' εργαλείων αναπαράστασης και σύνθεσής του (οικολογικά διαγράμματα, 'δημιουργικοί' χάρτες), που συνέβαλαν καθοριστικά στη διεύρυνση του γνωστικού πεδίου της αρχιτεκτονικής τοπίου και στην ανάδειξη του τοπίου ως εργαλείου διαχείρισης πολύπλοκων ζητημάτων μεγάλης κλίμακας, όπως αυτά της αστικής συνθήκης.

Στην *δεύτερη ενότητα*, η έρευνα επιχειρεί τη γνωριμία με το πλαίσιο του 'Landscape Urbanism', μέσα από το οποίο παρακολουθεί την πρακτική προσέγγιση του James Corner. Ειδικότερα, διαμέσου της ανάλυσης των τεσσάρων βασικών μεθοδολογικών και στρατηγικών του τοποθετήσεων, η έρευνα διακρίνει δυναμικές θεωρήσεις και εργαλεία, που αντλήθηκαν από την τοπιακή λογική προκειμένου ο χωρικός σχεδιασμός να ανταποκριθεί τόσο στις σύγχρονες αστικές συνθήκες, όσο και στις θεωρητικές προσεγγίσεις, που αναπτύχθηκαν σε άλλα επιστημονικά πεδία για να ενσωματωθούν στη συνέχεια στο πλαίσιο του όρου. Συγκεκριμένα, διερευνάται πώς οι έννοιες της υποδομής ή αστικής επιφάνειας, της προγραμματικής απροσδιοριστίας και της οικολογίας, με κοινό παράγοντα το πρίσμα του τοπίου, αποτέλεσαν ερμηνευτικό και σχεδιαστικό πλαίσιο για σύγχρονες εξελικτικές τοπιακές προσεγγίσεις του αστικού περιβάλλοντος.

Τέλος, η *τρίτη ενότητα*, παρουσιάζει την ανάλυση παραδειγματικών πρακτικών, βάσει των οποίων καθιερώθηκε η πρακτική εφαρμογή του όρου 'Landscape Urbanism'. Οι πέντε αντιπροσωπευτικές προτάσεις αναλύονται ως προς τον τρόπο διαχείρισης του τοπίου ως εργαλείου σχεδιασμού και στρατηγικής οργάνωσης, ενώ παράλληλα εξετάζεται το εύρος της συμβολής τους για το πέρασμα της θεωρίας του όρου στην πρακτική.

# 01

• Η συμβολή του James Corner  
στη διεύρυνση του γνωστικού πεδίου  
της αρχιτεκτονικής τοπίου •

Ο James Corner στις αρχές της δεκαετίας του '90, θέτει υπό αμφισβήτηση τις υπάρχουσες θεωρητικές και σχεδιαστικές απόπειρες της αρχιτεκτονικής τοπίου, υποστηρίζοντας ότι αυτές αδυνατούν να κατανοήσουν και να ενσωματώσουν στη λογική τους την πολυπλοκότητα, που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη αστική κατάσταση. Επισημαίνει τον ρόλο της θεωρίας για την ανάπτυξη σχεδιαστικών προτάσεων και επιχειρεί τη διαμόρφωση μιας θεωρητικής προσέγγισης, η οποία θα πλαισιώνει τις αφηγήσεις της αρχιτεκτονικής τοπίου και θα λειτουργεί ως 'κοινός τόπος' παραγωγής, εξέλιξης και επικοινωνίας των ιδεών του. Αφετηρία στη μελέτη του αποτελεί η ενασχόληση με θέματα, που αφορούν στην αλλαγή αντίληψης του τοπίου και στην ανάδειξή του σε βασικό εργαλείο κατανόησης και διαχείρισης της αστικής πολυπλοκότητας. Η μελέτη του James Corner εστιάζει στη συγκρότηση μιας θεωρητικής προσέγγισης, η οποία βασίζεται στην ερμηνευτική και κριτική θεώρηση του τοπίου για την κατανόηση των εκάστοτε ζητημάτων, που συμβαίνουν σε ένα συγκεκριμένο τόπο στο χρόνο. Η διαμόρφωση τόσο της θεωρητικής όσο και της σχεδιαστικής του προσέγγισης, που αφορά στην δημιουργία νέων εργαλείων και τεχνικών αναπαράστασης του τοπίου, καθορίζεται από συγγενικά επιστημονικά πεδία της αρχιτεκτονικής τοπίου, όπως αυτά της οικολογίας και της γεωγραφίας. Καταληκτικά, μέσα από τη συστηματική μελέτη, τη διεπιστημονική έρευνα, τη συνεχή αμφισβήτηση και τον πειραματισμό ο James Corner διαμορφώνει τη θέση του πάνω στα επίκαιρα ζητήματα της αρχιτεκτονικής τοπίου καθώς συμβάλλει στη διεύρυνση του γνωστικού αυτού πεδίου.

## 1.1. Η διαμόρφωση της θεωρητικής προσέγγισης

### 1.1.a Η αλλαγή αντίληψης του τοπίου: από 'εικονογραφικό' σε 'επιτελεστικό'

Το ενδιαφέρον για το περιβάλλον και το τοπίο άρχισε να αυξάνεται σημαντικά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90. Εκείνη την εποχή η συζήτηση γύρω από το τοπίο επηρέασε ή ακόμα και διαμόρφωσε, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, τον τρόπο των προσεγγίσεων σχεδιασμού του δημόσιου χώρου. Παρατηρείται ότι οι σχεδιαστικές προσεγγίσεις και πρακτικές της αρχιτεκτονικής τοπίου και του αστικού σχεδιασμού περιορίζονταν στον προσδιορισμό της μορφολογικής δομής των υπαίθριων δημόσιων χώρων (κήποι, αστικές πλατείες, δημόσια πάρκα, παραλιακά μέτωπα, περιπατητικές πορείες κ.α.) για τη δημιουργία κατάλληλων 'σκηνικών'<sup>1</sup> αναψυχής ή αντιμετώπισης των διάφορων περιβαλλοντικών και πολιτισμικών 'προβλημάτων', που παρουσιάζονταν στην εκάστοτε περιοχή μελέτης. Το γεγονός αυτό υποδήλωνε την αδυναμία των προσεγγίσεων στο να ανταποκριθούν και να διαχειρισθούν τα συνεχώς μεταβαλλόμενα και πολύπλοκα ζητήματα, τα οποία χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη αστική κατάσταση. Λαμβάνοντας υπόψη ότι ποικίλες σχεδιαστικές προσεγγίσεις, που αφορούν στην αντιμετώπιση των αστικών ζητημάτων, εξελίχθηκαν τα τελευταία έτη καταδεικνύεται η απουσία θεωρίας σχεδιασμού, δηλαδή η έλλειψη εργαλείων αξιολόγησης, ερμηνείας και κριτικής των σύγχρονων αστικών τοπίων (Γούλα, 2003: 15-33).

Σε αυτό το πλαίσιο, ο πολιτισμικός εμπλουτισμός του ευρύτερου γνωστικού πεδίου της αρχιτεκτονικής τοπίου ήταν σε αδράνεια. Πιο συγκεκριμένα, η αναγνώριση της συγκεκριμένης έλλειψης από τον James Corner στις αρχές του '90, τον ώθησε ώστε να ασχοληθεί με τη συγκρότηση ενός θεωρητικού πλαισίου, ως μια κοινή βάση επικοινωνίας, για την κατανόηση και αντιμετώπιση των αστικών ζητημάτων. Η θεωρία και κριτική του τοπίου που ανέπτυξε ήταν προσανατολισμένη στη σχεδιαστική και κατασκευαστική δραστηριότητα.

Το τοπίο εμφανίζεται ως αντικείμενο μελέτης σε ποικίλα επιστημονικά πεδία εκείνη την εποχή. Πρόκειται για μια έννοια, που ανάλογα με το επι-



**'Spiral Jetty'**  
earthwork sculpture  
Robert Smithson, 1970

<sup>1</sup> Η αντίληψη του τοπίου γίνεται τόσο έμμεσα, με την εποπτική παρατήρηση του τοπίου μέσα από πίνακες, χάρτες, ποιήματα, βίντεο (παθητικός-αποστασιοποιημένος παρατηρητής) όσο και άμεσα, με τη φυσική εμπειρία και έκθεση του ατόμου στο φυσικό ή σχεδιασμένο τοπίο (ενεργός χρήστης που συμμετέχει).



στημονικό πεδίο, από το οποίο προσεγγίζεται και μελετάται, δέχεται πολλαπλές και ποικίλες ερμηνείες. Έτσι, παρουσιάζονται ετερόκλητες αλλά και συμπληρωματικές θεωρητικές αναζητήσεις και μελέτες σε συγγενικά επιστημονικά πεδία της αρχιτεκτονικής τοπίου, όπως αυτά της αρχιτεκτονικής, της πολεοδομίας, της πολιτισμικής γεωγραφίας, της οικολογίας, της land art και της φιλοσοφίας.

Η αντιμετώπιση του τοπίου στην αρχιτεκτονική τοπίου, παρέμενε εγκλωβισμένη από τη μια πλευρά ανάμεσα σε στερεότυπες σχεδιαστικές πρακτικές (σχεδιασμού κήπων, πλατειών και πάρκων) και από την άλλη διχασμένη ανάμεσα στην οικολογία (για την περιγραφή και εξήγηση των οικολογικών συστημάτων) και την τέχνη<sup>2</sup>. Με αφορμή την προσπάθεια αντιμετώπισης της αδράνειας στο συγκεκριμένο πεδίο, ο J. Corner ξεκίνησε την εκπόνηση μιας εκτεταμένης μελέτης για τον προσδιορισμό της έννοιας του τοπίου, καθώς και έρευνας για τους τρόπους αναπαράστασής του<sup>3</sup>. Αφετηρία αποτέλεσε η συγγραφή κειμένων, που λειτούργησαν ως ισχυρό εργαλείο καταγραφής, παραγωγής, εξέλιξης και επικοινωνίας των ιδεών του (Corner, 2014: 7-11).

Αναλυτικότερα, το θεωρητικό του έργο συνδυάζει ποικίλες προσεγγίσεις ανάγνωσης του σύγχρονου αστικού τοπίου (με επιρροές από την οικολογία, την γεωγραφία, την αρχιτεκτονική, την φιλοσοφία) εστιάζοντας στον τρόπο, με τον οποίο η ιστορία, η τέχνη, η 'ποιοτική του χώρου' και η διαδικασία του σχεδιασμού μπορούν να συσχετιστούν για να ενημερώσουν το γνωστικό πεδίο της αρχιτεκτονικής τοπίου. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται σε ζητήματα, που αφορούν στην αλλαγή αντίληψης της έννοιας του τοπίου, δηλαδή την μετατόπιση από τις απόπειρες που επιχειρούν να περιγράψουν το νόημα και τη σημασία του τοπίου, η προσοχή στρέφεται στον τρόπο που αυτό υιοθετείται ως εργαλείο σχεδιασμού. Αναλύεται, πώς το τοπίο δουλεύει, αλληλεπιδρά, μεταβάλλεται και συνδέεται με τη ζωή στο χρόνο. Επιχειρείται μια νέα προσέγγιση που μελετά την πολυπλοκότητα που έχουν οι ιδιότητες του τοπίου, καθώς και την ικανότητά του

2 Σχεδιαστικά παραδείγματα οικολογίας όπως οι οικολογικοί χειρισμοί του Ian McHarg και οι οικολογικές αρχές και διαδικασίες σχεδιασμού (λεξιλόγιο από οικολογικές δομές και σχέσεις μεταξύ τους) του Richard Forman και αντίστοιχα παραδείγματα land art όπως τα έργα "Spiral Jetty" και "Partially Buried Woodshed" του Robert Smithson.

3 Η απογοήτευση του James Corner με τη σχεδιαστική πρακτική της αρχιτεκτονικής τοπίου, τις εμπορευματοποιημένες εικόνες, καθώς και την απουσία της υποδομής, είναι αισθητή. Επιχειρεί να ωθήσει τα όρια της αρχιτεκτονικής τοπίου και των έως τότε παραδοσιακών προσεγγίσεών της, όπως αντιστοίχως ενεργούσαν οι Bernard Tschumi, Rem Koolhaas και Peter Eisenman στο πεδίο της αρχιτεκτονικής. Η ερμηνεία τους σχετικά με το *open space, infrastructure* και *program* ώθησαν τον J. Corner στο να πειραματιστεί με νέα εργαλεία, ερευνητικά πεδία και μεθόδους ερμηνείας και σχεδιασμού.

να χρησιμοποιείται ως εργαλείο σχεδιασμού<sup>4</sup>. Η συγκεκριμένη προσέγγιση εστιάζει στις οργανωτικές και στρατηγικές δομές και λιγότερο στις μορφολογικές και συνθετικές. Αντιστοίχως, οι πρακτικές της είναι περισσότερο προγραμματικές παρά αποκλειστικά αναπαραστατικές (Weller, 2001: 18-21).

Σε αυτό το πλαίσιο, ο J. Corner αναζητά τον τρόπο μετάβασης από τον κήπο στο τοπίο, αναιρώντας ταυτόχρονα εκείνες τις σχεδιαστικές προσεγγίσεις της αρχιτεκτονικής τοπίου, οι οποίες υποκύπτουν σε σκηνογραφικές και σημασιολογικές εκφράσεις, υποστηρίζοντας ότι αυτές αποτυγχάνουν να ενεργοποιήσουν κάτι παραπάνω πέρα από την αναπαράσταση απαρχαιωμένων και στιλιστικών ζητημάτων<sup>5</sup> (Weller, 2001: 3-24). Σε αντίθεση με τους κήπους, οι οποίοι στην κοινή συνείδηση έχουν αποτυπωθεί ως 'γραφικές', βουκολικές, σχεδιασμένες περιοχές (landskip), το τοπίο σύμφωνα με τον J. Corner περιγράφει μια κατειλημμένη - κατοικημένη από ζωντανούς οργανισμούς περιοχή (landschaft)<sup>6</sup>. Επομένως, επιχειρεί να εντοπίσει και να προβάλλει εκείνα τα χαρακτηριστικά, που διαφοροποιούν το landskip από το landschaft. Συγκεκριμένα αναφέρει, ότι ο πρώτος όρος συνδέεται με την εικόνα του τοπίου (iconic or significant) παρά με το τοπίο καθεαυτό, ενώ ο δεύτερος αναφέρεται στο τοπίο ως 'κατειλημμένο περιβάλλον' (occupied milieu), οι επιδράσεις και το νόημα του

4 Ο Stan Allen υποστηρίζει ότι ο σχεδιαστής καθορίζει ένα πλαίσιο από σχέσεις και κατευθύνσεις, το οποίο προσφέρει τρόπους αντίληψης και κατανόησης της πολύπλοκης αστικής κατάστασης, ενώ ταυτόχρονα υποδηλώνει προσεγγίσεις και διαδικασίες σχεδιασμού για την ανάπτυξη μιας μελλοντικής πρότασης. Αυτό το πλαίσιο χαρακτηρίζεται από τη γενικότερη αντίληψη ότι το τοπίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως 'μέσο' ή 'βάση' για την ανάπτυξη αστικών πρωτοβουλιών καθώς και ως 'πρίσμα' για την κατανόηση του αστικού περιβάλλοντος.

5 Η Annita Berrizbeitia με σκοπό να εξηγήσει τον τρόπο, με τον οποίο το τοπίο διαδραματίζει ένα καινούριο και παραγωγικό ρόλο μέσα στην πόλη επιλέγει το ιστορικό παράδειγμα του Bos Park στο Amsterdam. Το πάρκο γίνεται αντιληπτό όχι ως μια απομονωμένη, αυτό-αναφορική, γραφική, βουκολική περιοχή σε αντιπαράθεση με την πόλη αλλά ως ένα αναπόσπαστο κομμάτι της. Αυτή η άποψη άλλαξε την κοινή έως τότε αντίληψη για τον ρόλο που παίζει η ύπαιρξη ενός πάρκου στη πόλη, από χώρους "καταφύγια" σε παραγωγικά και λειτουργικά τοπία αναπόσπαστα από τη σύγχρονη μητρόπολη. Πέρα από τον κοινωνικό ρόλο του πάρκου στην πόλη, με την ανάπτυξη καινούριων χρήσεων και δραστηριοτήτων, προωθείται ταυτόχρονα και ο οικολογικός του ρόλος. Έτσι, το τοπίο αναγνωρίζεται λιγότερο ως σκηνικό ή αντικείμενο και περισσότερο ως οικολογική εξελικτική διαδικασία.

6 Στην ιστορία της ετοιμολογίας της λέξης 'τοπίο', ένα από τα παλιότερα παραδείγματα αποτελεί ο Αγγλικός όρος landskip, ο οποίος αρχικά δεν αναφερόταν στην ίδια τη γη αλλά στην εικόνα της. Η αντίληψη του τοπίου ως γραφική απεικόνιση ενός σκηνικού και όχι με τη φυσική του υπόσταση. Τον 17ο αιώνα, εμφανίζεται αντίστοιχα ο Ολλανδικός όρος landschaft, που εισάγει την παράμετρο του ανθρώπινου παράγοντα και κατ' επέκταση του πολιτισμού του, στην έννοια του τοπίου. Το φυσικό και το αστικό τοπίο αποτελούν 'σκηνικά', που φιλοξενούν ανθρώπινες δραστηριότητες και για αυτό διαμορφώνονται με αντίστοιχο τρόπο. Ανάμεσα στα 'σκηνικά' και στις καταστάσεις, που εξελίσσονται σε αυτά, αναπτύσσονται ποικίλες σχέσεις στην πάροδο του χρόνου.

οποίου προκύπτουν μέσα από κατάλληλους σχεδιαστικούς χειρισμούς, καθώς και μέσα από την κατοίκηση και τη συμπλοκή του ανθρώπου με τα γεγονότα στο πέρασμα του χρόνου. Στο *landschaft* πέρα από τα 'αντικειμενικά', μετρικά, χωρικά και υλικά χαρακτηριστικά μιας περιοχής γίνονται αντιληπτά και άλλα πιο αφηρημένα τοπικά χαρακτηριστικά, που ενδεχομένως να είναι ασαφή ή δυσδιάκριτα. Μια προσέγγιση αντίληψης και αναπαράστασης του τοπίου, που συναντάται περισσότερο στους τομείς της ιστορίας ή της γεωγραφίας, παρά στην αρχιτεκτονική τοπίου<sup>7</sup>. Με αυτό τον τρόπο, μελετά και επηρεάζεται από ετερογενή επιστημονικά πεδία για τον προσδιορισμό του σύγχρονου αστικού τοπίου, δίνοντας έμφαση στα κοινά, καθημερινά τοπία, τα οποία είναι αποτέλεσμα διαστρωμάτωσης φυσικών και πολιτισμικών παραγόντων στο πέρασμα του χρόνου (Corner, 1999: 241-255).

Καταληκτικά, η συλλογή των κειμένων του διαμορφώνει ένα ανανεωμένο πλαίσιο θεωρίας, κριτικής και 'ερμηνείας' του τοπίου. Πέρα από τη συγγραφή κειμένων, σημαντικό ρόλο στην ανανέωση του γνωστικού πεδίου της αρχιτεκτονικής τοπίου, έπαιξε και η αναζήτηση 'δημιουργικών' εργαλείων και μεθοδολογιών σχεδιασμού του σύγχρονου αστικού τοπίου (Corner, 1990: 47-75). Τέλος, το ενδιαφέρον ενώ είχε προκύψει από την ανάγκη διαχείρισης των ποικίλων παραγόντων, που επηρεάζουν και μεταβάλλουν το σύγχρονο αστικό τοπίο με τη συγκρότηση ενός θεωρητικού πλαισίου, στη συνέχεια μετατοπίζεται στον καθορισμό εξελικτικών στρατηγικών προσέγγισης και σχεδιασμού του τοπίου.

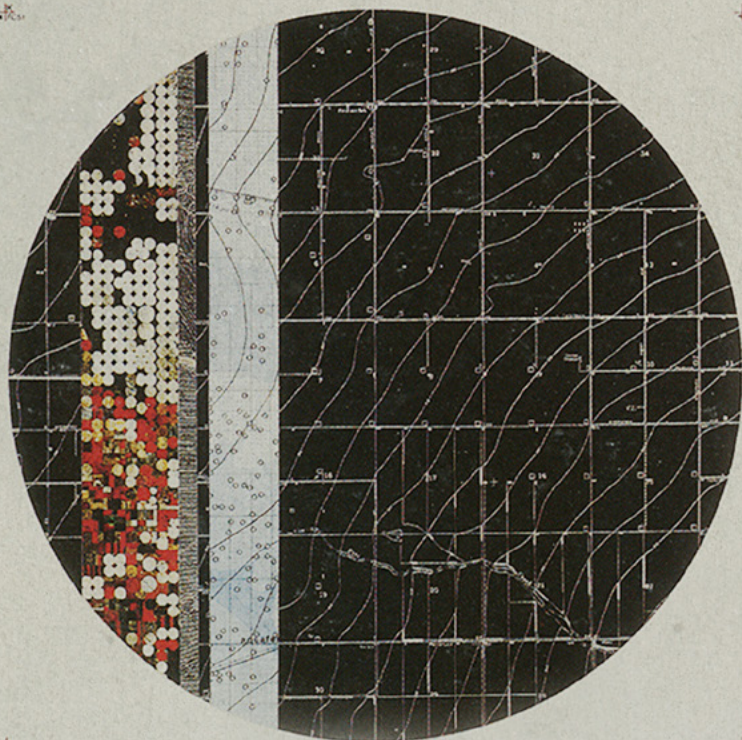
<sup>7</sup> Σύμφωνα με τον Stan Allen η επανεμφάνιση του τοπίου στην πολιτισμική φαντασία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ενημέρωση της κοινωνίας γύρω από ζητήματα περιβαλλοντικής και οικολογικής συνείδησης. Το τοπίο αναδύεται ως μοντέλο σχεδιασμού και έχει παραδοσιακά αναγνωριστεί ως η τέχνη, που οργανώνει οριζόντιες επιφάνειες, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις συνθήκες του χώρου. Οι σχεδιαστές πέρα από τη διαμόρφωση, την υλικότητα και την απόδοση του χώρου αποβλέπουν στην ενεργοποίησή του μέσα από την παρουσία του ανθρώπου.





# ‘Taking Measures Across the American Landscape’

Pivot Irrigators, photomontage  
James Corner & Alex McLean, 1996



## 1.1.b Η ερμηνευτική προσέγγιση του τοπίου

Λαμβάνοντας υπόψη το ευρύτερο κλίμα, που επικρατούσε στην αρχιτεκτονική τοπίου στα τέλη 20ου - αρχές 21ου αιώνα, ο J. Corner ξεκινά το θεωρητικό του έργο με τη συγγραφή δύο άρθρων στο περιοδικό *Landscape Journal*. Το πρώτο άρθρο με τίτλο, *Discourse on Theory I: Soundings the Depths - Origins, Theory and Representation*, παρείχε ένα σύντομο ιστορικό οδηγό της φιλοσοφίας της επιστήμης με σκοπό τη δημιουργία μιας θεωρητικής βάσης, η οποία θα πλαισιώνει τις αφηγήσεις της αρχιτεκτονικής τοπίου. Με το δεύτερο άρθρο *Discourse on Theory II: Three Tyrannies of Contemporary Theory and the Alternative of Hermeneutics* επεδίωξε να σκιαγραφήσει μια εναλλακτική προσέγγιση κατανόησης και ερμηνείας του σύγχρονου τοπίου, την ερμηνευτική<sup>8</sup>.

Στο δεύτερο άρθρο περιγράφεται ότι η ερμηνευτική θεωρία χρησιμοποιείται ως βάση για τη διαμόρφωση μιας προσέγγισης αντιμετώπισης καταστάσεων, που δεν μπορούν να κατανοηθούν άμεσα και να αναλυθούν ορθολογικά, αλλά χρειάζεται μια υποκειμενική προσπάθεια για την ερμηνεία τους. Στην ερμηνευτική, υιοθετούνται η ‘ρητορική’ και η ‘μεταφορά’ ως μηχανισμοί κατανόησης και διαμόρφωσης νοήματος πάνω σε ζητήματα και προβληματικές, που προκύπτουν από τη συσχέτιση τέχνης και επιστήμης, θεωρίας και πρακτικής, ανθρώπου και φύσης, με σκοπό τη συγκρότηση ενός ‘κοινού τόπου’ επικοινωνίας. Οι μεταφορές, που χρησιμοποιούνται οφείλουν να ερμηνεύονται με πολλαπλούς τρόπους, ώστε να αποδίδονται ποικίλα νοήματα και να απελευθερώνονται κατ’ επέκταση νέες σχέσεις μεταξύ του υποκειμένου με τα αντικείμενα και τις καταστάσεις. Έτσι, η ερμηνευτική διαφέρει από τις προσεγγίσεις (π.χ. θετικισμός), που υποστηρίζουν τον αναλυτικό, ορθολογικό, μεθοδολογικό τρόπο σκέψης και αντίληψης των καταστάσεων. Αποτελεί περισσότερο μια υποκειμενική και διαισθητική θεώρηση των καταστάσεων, δίνοντας βάρος και νομιμότητα στη γνώση που προέρχεται από τη συσχέτιση του ατόμου με την παράδοση, την τέχνη, την ποίηση, την φιλοσοφία και το τοπίο, μια σχέση που δεν μπορεί να μετρηθεί και να εκτιμηθεί αποκλειστικά από τα μεθοδολογικά πρότυπα της επιστήμης.

8 Η ‘ερμηνευτική’ ως επίθετο υποδηλώνει ότι γράφεται, λέγεται ή αναφέρεται με σκοπό να εξηγηθεί (να γίνει κατανοητό και καταληπτό) κάτι άγνωστο ή δυσνόητο. Ως μέθοδος δηλώνει τον τρόπο προσέγγισης, ανάλυσης και ερμηνείας οποιασδήποτε μορφής έκφρασης του ανθρώπινου πνεύματος (γραφτή, προφορική, καλλιτεχνική) αποβλέποντας στην όσο το δυνατόν πλησιέστερη και βαθύτερη κατανόηση των ανθρώπινων δημιουργημάτων. Για να γίνει αυτό πρέπει να διαμεσολαβήσει μια πνευματική διεργασία, η οποία θα οδηγήσει το νοούν υποκείμενο στο υπό-κατασκευή αντικείμενο.

Αναλυτικότερα, η ερμηνευτική αντίθετα με την επιστημονική 'αντικειμενικότητα', που εκφράζει την άποψη ότι οι ισχυρισμοί, οι μέθοδοι και τα αποτελέσματα της επιστήμης δεν πρέπει να επηρεάζονται από υποκειμενικές αντιλήψεις, αξίες ή συμφέροντα, ασχολείται με την υποκειμενικότητα και την 'τοπική' κατασκευή νοήματος. Η συγκεκριμένη θεωρία σχετίζεται με την 'κειμενική' εξήγηση (ερμηνεία και εξήγηση του κειμένου) και με τη γενικότερη προβληματική του νοήματος και της γλώσσας. Εμπεριέχει στη λογική της την υποκειμενικότητα, όσον αφορά στον τρόπο σκέψης και αντίληψης των πραγμάτων και των καταστάσεων, ενώ δεν περιορίζεται σε αιτιοκρατικές τεχνικές ή μεθοδολογικούς κανόνες<sup>9</sup> (Weller, 2001: 5-7). Οι επιστήμονες και οι καλλιτέχνες είναι άμεσα συνδεδεμένοι με την ερμηνευτική διαδικασία κατανόησης, εξήγησης και ερμηνείας των φαινομένων και των καταστάσεων. Η διαφορά εντοπίζεται στο ότι αντίθετα από τις επιστημονικές, οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις ξεκινούν έχοντας δεδομένο ότι η γνώση είναι πάντα μερική και σχετική. Λόγω της υποκειμενικής ερμηνείας, η προσέγγιση της ερμηνευτικής ανοίγεται στον προβληματισμό - στοχασμό, στην ταλάντευση μεταξύ υποκειμένου - αντικειμένου και στη χαρτογράφηση των εφήμερων καταστάσεων.

Παρατηρείται ότι η ερμηνευτική και η αρχιτεκτονική του τοπίου μοιράζονται την ίδια ανησυχία σχετικά με την κατανόηση και τον προσδιορισμό της σχέσης του υποκειμένου με το αντικείμενο (ένας διαχωρισμός που δημιουργήθηκε από το δυτικό τρόπο σκέψης). Πριν τη δεκαετία του '90, οι σχεδιαστικές μεθοδολογίες της αρχιτεκτονικής τοπίου καθορίζονταν από τις περιβαλλοντικές και φυσικές επιστήμες, οι οποίες υστερούσαν σε ζητήματα αισθητικής και θεωρίας. Η μοντέρνα λογική της αρχιτεκτονικής τοπίου βασίζεται στον υπέρ - σχεδιασμό και κατ' επέκταση στον απόλυτο έλεγχο μιας περιοχής (Weller, 2001: 5-7). Σύμφωνα με τον J. Corner, η ερμηνευτική του τοπίου είναι 'μεταφορική' και 'ρητορική' με το υποκειμενικό κριτήριο και την προσωπική άποψη του μελετητή - σχεδιαστή να υπονοείται και να ανιχνεύεται μέσα στα κείμενα και στη σχεδιαστική πρακτική του. Ο αρχιτέκτονας τοπίου, όπως υποστηρίζει, είναι υπεύθυνος για την κατανόηση και την ερμηνεία των καταστάσεων σε σχέση με τη ζωή και τον κόσμο στο πέρασμα του χρόνου, με σκοπό τη διατύπωση μιας

διαδικασίας σχεδιασμού και κατ' επέκταση τη διαμόρφωση του χώρου<sup>10</sup>.

Στο πλαίσιο αυτό, η ερμηνευτική του τοπίου του J. Corner, διευρύνει το γνωστικό πεδίο της αρχιτεκτονικής τοπίου, προτείνοντας την ανάγνωση του κόσμου ως 'κειμενικό' τοπίο (textual field). Η ερμηνευτική του τοπίου μελετά την εμπειρία του να βρίσκεσαι σε έναν συγκεκριμένο τόπο στον χρόνο, ενώ προωθεί την αναζωπύρωση, την ανανέωση και την ανακάλυψη νέων σχέσεων. Το τοπίο μελετάται ως ένα κείμενο ανοιχτό στην ερμηνεία και τον μετασχηματισμό, αφού πέρα από τις φυσικές, γίνονται αντιληπτές και οι συνεχώς μεταβαλλόμενες πολιτισμικές σχέσεις, που υπάρχουν σε αυτό. Το τοπίο ως κατασκεύασμα του πολιτισμού, αποτελεί ταυτόχρονα 'κείμενο' (αφηρημένο περιβάλλον) και 'ύλη' (υπαρκτό περιβάλλον) αποσαφηνίζοντας μερικώς τον κόσμο και τον ρόλο του ανθρώπου σε αυτό.

Το 'κειμενικό' τοπίο λειτουργεί λοιπόν ως ένα ερμηνευτικό - εννοιολογικό φίλτρο, μέσα από το οποίο επιχειρείται η ανάγνωση των φυσικών και πολιτισμικών σχέσεων. Η πολυπλοκότητα της φύσης ενεργοποιεί πολλαπλές τοπιακές καταστάσεις και η ερμηνεία των καταστάσεων αυτών δημιουργεί με τη σειρά της 'κριτικά' τοπία, τα οποία δεν είναι σταθερά αλλά μεταβάλλονται στον χρόνο. Η διαμόρφωση αυτών των τοπίων προϋποθέτει την εξερεύνηση των απεριόριστων πηγών, που προσφέρει τόσο η φύση όσο και ο πολιτισμός και την αναθεώρηση του μοντέρνου παραδείγματος για την κατοίκηση και την επιβολή του ανθρώπου στο τοπίο. Τα σχεδιασμένα τοπία αντιπροσώπευαν απομονωμένες και αποξενωμένες περιοχές από την καθημερινότητα της σύγχρονης αστικής συνθήκης. Εναλλακτικά, μέσα από την ερμηνευτική προσέγγιση των περιοχών, ο J. Corner επιχειρεί να ωθήσει τα όρια της σχεδιαστικής πρακτικής της αρχιτεκτονικής τοπίου μεταβαίνοντας από τον σχεδιασμό γραφικών κήπων και πάρκων στον σχεδιασμό 'κριτικών' τοπίων (Corner, 1991: 77- 109).

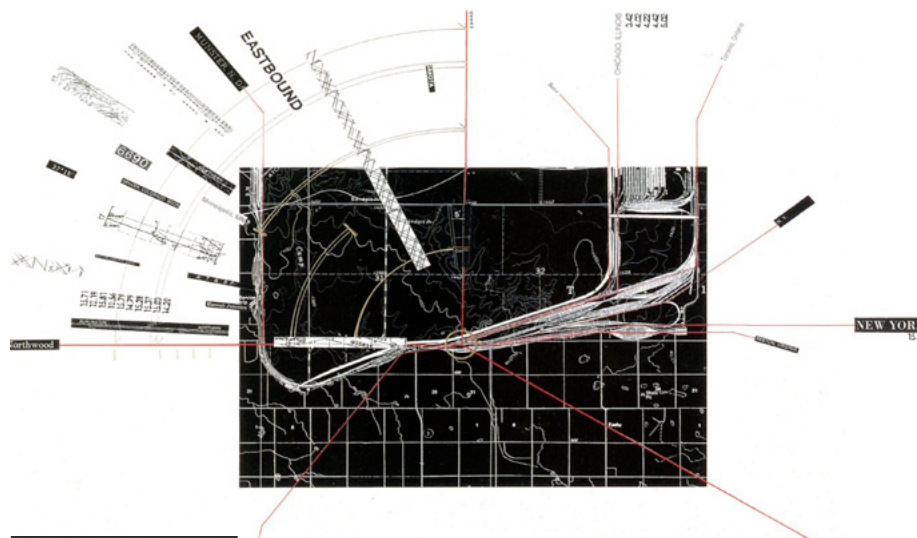
Μια ακαθόριστη και εύπλαστη συλλογή από ιδέες, η ερμηνευτική σύμφωνα με την εκτίμηση του J. Corner, προτρέπει στη μελέτη όχι μόνο των χωρικών και χρονικών δεδομένων μιας περιοχής, αλλά ταυτόχρονα στην ερμηνεία οποιασδήποτε πολιτισμικής μορφής βρίσκεται εντός του γνω-

9 Ο αναγνώστης ενός κειμένου (ερμηνευτής) κατανοεί και ερμηνεύει το κείμενο με υποκειμενικό τρόπο, που δεν συμπίπτει πάντα με το αρχικό νόημα που του έχει αποδώσει ο συγγραφέας του. Ο ερμηνευτής θέτει τον εαυτό του στη συναισθηματική κατάσταση του συγγραφέα, ανασυστήνει τα βιώματα του και ταυτίζεται μαζί του. Με αυτό τον τρόπο επιχειρεί να τον κατανοήσει περισσότερο από ότι ο ίδιος τον εαυτό του, ενώ παράλληλα αποδίδει στο κείμενο του διαφορετικές προεκτάσεις.

10 Πιο κοντά στο εύρος της ερμηνευτικής παρά στον ορθολογικό μεθοδολογικό σχεδιασμό εντοπίζονται παραδοσιακά οι ανησυχίες της αρχιτεκτονικής τοπίου για την 'ποιητική του χώρου'. Αυτές οι ανησυχίες βρίσκουν μια μεταμοντέρνα ενσάρκωση στη φαινομενολογία και συγκεκριμένα στον όρο 'genius loci' του Norberg Schulz. Ο N. Schulz απομακρύνεται από την μοντέρνα ουτοπία και υποστηρίζει ως εναλλακτική προσέγγιση την ανανέωση της αίσθησης του 'καθημερινού' και του 'υλικού-σωματικού' κόσμου. Οι έννοιες αυτές αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά 'του πνεύματος του τόπου' και εισάγονται ως παράμετροι στην αρχιτεκτονική τοπίου. Ας σημειωθεί ότι στη φαινομενολογική προσέγγιση ο μελετητής αποστασιοποιείται συναισθηματικά από το αντικείμενο μελέτης ενώ στην ερμηνευτική ο μελετητής επιδιώκει να ταυτιστεί τόσο με το αντικείμενο όσο και με τον δημιουργό του.



στικού πεδίου της αρχιτεκτονικής τοπίου. Η ερμηνευτική αρχιτεκτονική τοπίου, μελετά τον χώρο, τον χρόνο και την παράδοση και ασχολείται ισάξια με την 'αναβίωση' και την 'ανανέωση' των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τόπου, καθώς και με την 'επινόηση - κατασκευή' νέων. Χαρακτηριστικά αναφέρει, ότι τα σημεία τομής των παραδοσιακών με τα σύγχρονα στοιχεία μπορούν να δημιουργήσουν 'νέους κόμβους νοήματος'<sup>11</sup>. Η ερμηνευτική προωθεί την καινούρια γνωριμία με τα πράγματα και τις καταστάσεις, χωρίς να μένει προσκολλημένη σε παραδοσιακά πρότυπα και συμβάσεις. Σε αυτή τη λογική, ο J. Corner επιχειρεί τη διαμόρφωση μιας προσέγγισης, η οποία θα είναι επίκαιρη αλλά ταυτόχρονα δεν θα αποξενώνεται από την ιστορία και την παράδοση. Αντίθετα θα αναπτύσσει μια δημιουργική σχέση με το παρελθόν, θα ερμηνεύει το παρόν και θα στοχεύει στη διαμόρφωση του μέλλοντος με βάση την ερμηνεία των ανθρώπινων καταστάσεων και σχέσεων. Η αλληλεπίδραση της παράδοσης με την καινοτομία δεν αποτελεί απλά μια καινούρια ιδέα, αλλά περισσότερο μια νέα προσέγγιση στις παραδοσιακές πρακτικές και μεθοδολογίες σχεδιασμού. Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες της εκάστοτε περιοχής μελέτης, αναζητά εναλλακτικές τεχνικές για την χαρτογράφηση τους. Στρέφεται σε έννοιες, όπως η 'δημιουργία' και η 'εμπειρία', ενώ παράλληλα δίνει έμφαση στη μέθοδο και στους οικολογικούς χειρισμούς φέρνοντας στο προσκήνιο τις διαδικασίες σχεδιασμού.



11 Με τον όρο 'νόημα' ο J. Corner αναφέρεται στις προθέσεις του συγγραφέα, που είναι πρωταρχικής σπουδαιότητας και έχουν αποτυπωθεί στις λέξεις του κειμένου ενώ με τη φράση 'νέοι κόμβοι νοήματος' αναφέρεται στην ανανέωση των προθέσεων από τις υποκειμενικές εννοιοδοτήσεις και αποτιμήσεις που κάνει ο αναγνώστης με βάση το δικό του ερμηνευτικό κύκλο.

### 1.1.c Η κριτική θεώρηση του τοπίου

Η ερμηνευτική του τοπίου για τον J. Corner εντοπίζεται ανάμεσα σε δύο πόλους, που κυριάρχησαν στο πεδίο του αστικού σχεδιασμού στις αρχές της δεκαετίας του '90. Από τη μια πλευρά τοποθετείται ο νέο - συντηρητικός μεταμοντερνισμός, ενώ από την άλλη, η αποδόμηση. Το 1991 πιστός στην ερμηνευτική θεωρία ο J. Corner εγγράφει τον εαυτό του στο πλαίσιο του κριτικού τοπικισμού. Η μελέτη του εστιάζει στην κατανόηση της κριτικής θεώρησης και την ενσωμάτωσή της στο γνωστικό πεδίο της αρχιτεκτονικής τοπίου.

Ο J. Corner αναφέρεται στον Kenneth Frampton, ο οποίος όρισε τον κριτικό τοπικισμό ως την αντίσταση του τοπικού στίλ προς το διεθνές, λόγω της απουσίας τοπικής αναφοράς και έλλειψης ταυτότητας που αυτό συνεπάγεται. Με βάση αυτό διαμορφώνει την κριτική του θέση μέσω τριών άλλων εννοιών θεωρίας και πράξης. Η πρώτη είναι η 'κριτική αντίσταση' (Critical Resistance), η πολιτική δράση του ατόμου ως αποτέλεσμα κριτικής σκέψης, η οποία διαμορφώνει το συλλογικό τοπίο. Σε θεωρητικό επίπεδο, η πολιτική αυτή δράση αντιστέκεται στην τεχνοκρατική - επιστημονική σκέψη. Η δεύτερη είναι η 'κριτική συνέχεια' (Critical Continuity), μια δημιουργική πρακτική που αποσκοπεί στην πρωτοτυπία, σχετικά με τον τρόπο αντίληψης και σύνθεσης του σύγχρονου αστικού τοπίου, λαμβάνοντας υπόψη την παράμετρο της παράδοσης (μέσω της κατανόησης και κριτικής της παράδοσης). Αυτή η πρακτική προσδιορίζεται από την απόρριψη εννοιών όπως της νοσταλγίας<sup>12</sup>, ως αποκλειστικής παραμέτρου ανάγνωσης και κατανόησης του χρόνου και της avant garde ιδεολογίας. Τέλος, η τρίτη πτυχή της θεωρίας είναι το 'κριτικό γίγνεσθαι' (Critical Making), που στοχεύει στην αλλαγή της σχεδιαστικής πορείας μακριά από τη μαζική παραγωγή αστικών τοπίων. Η πρακτική της αρχιτεκτονικής τοπίου από "άσκοπη και απολιτική βιομηχανία υπηρεσιών" επιχειρείται να γίνει μια 'δημιουργική' μέθοδος σύλληψης, αναπαράστασης και σύνθεσης του αστικού τοπίου (Weller, 2001: 11-14).

Αναλυτικότερα, ο J. Corner προκειμένου να προσδιορίσει την ιδέα του για μια κριτική αρχιτεκτονική τοπίου αναφέρεται στη πολιτισμική κριτική αρχιτεκτονικής τοπίου του K. Frampton, όπου στο βιβλίο *Towards a Critical*

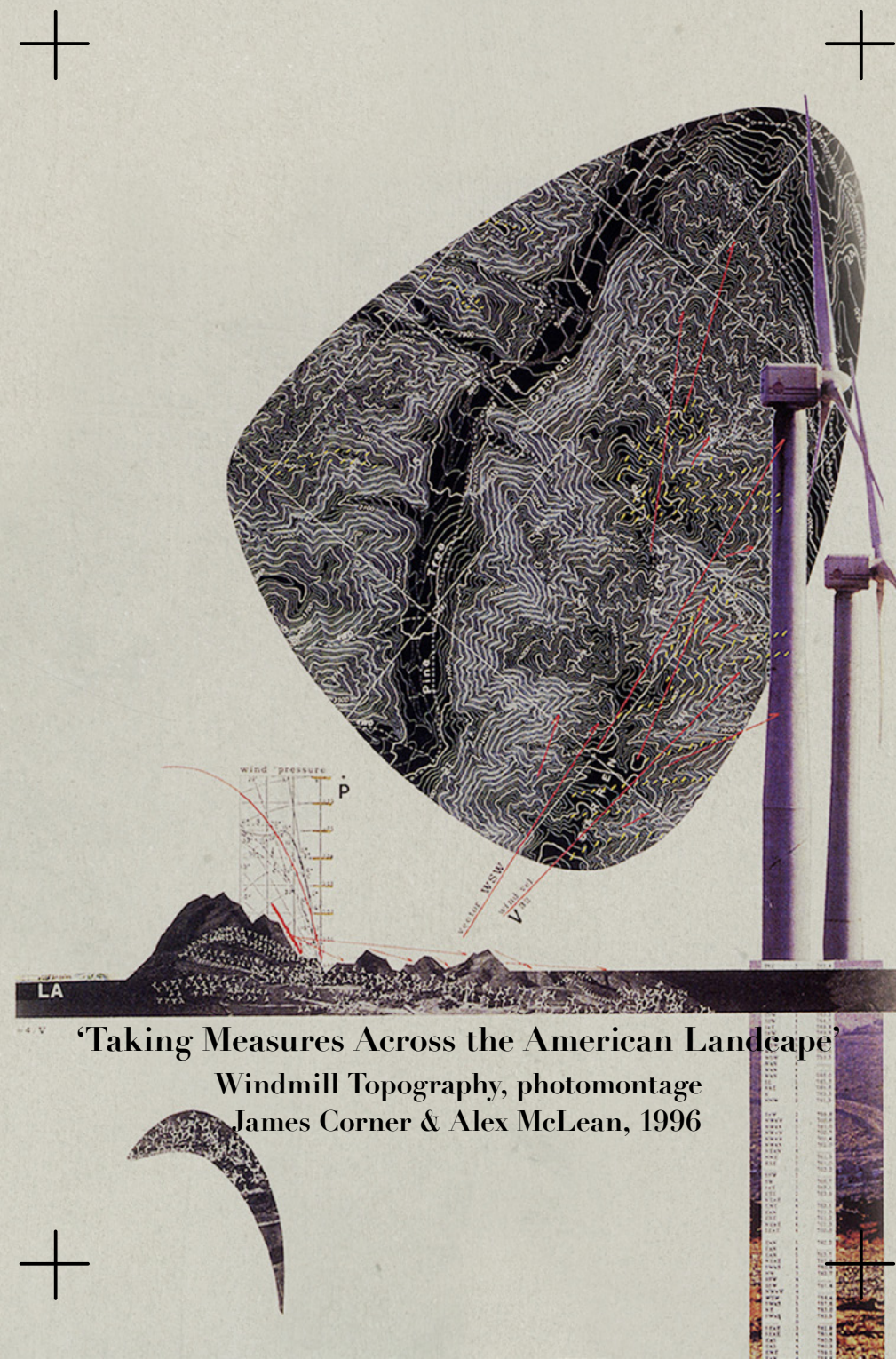
12 Της νοσταλγίας ως συναισθήματος, που υποδηλώνει την απουσία συνέχειας στην κατασκευή του σύγχρονου αστικού τοπίου, δηλαδή την (σχετική) άγνοια ή και λήθη της παράδοσης με την ταυτόχρονη απουσία νέων αξιών. Οι νοσταλγικές προσεγγίσεις υιοθετούν την έννοια του τοπίου ως μέσο επαναφοράς, αυτού που έχει αποτυπωθεί στη μνήμη και ανήκει στο παρελθόν.



*Regionalism* το 1986 υποστηρίζει, ότι η πολιτισμική κριτική θα διαδοθεί μέσα από “μια τάξη αντίστασης στην πολιτισμική κυριαρχία της ηγεμονικής εξουσίας”. Η ηγεμονική εξουσία, στην προσέγγισή του είναι άμεσα συνδεδεμένη με την κατάσταση του πολιτικού και οικονομικού διεθνισμού καθώς και τον αισθητικό μοντερνισμό. Στο πλαίσιο του κριτικού τοπικισμού τα παραπάνω είναι συνώνυμα της ομοιογενοποίησης (Frampton, 1983). Σύμφωνα με τον R. Weller εκείνη την περίοδο, που η επικρατούσα τάση της αρχιτεκτονικής τοπίου αναζητούσε τη σχέση του ανθρώπου με την ιστορία και τον τόπο του, ο κριτικός τοπικισμός παρέβλεπε το πρόθεμα ‘κριτικός’ δίνοντας έμφαση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και στην οικειότητα που ενυπάρχουν ή απορρέουν από την ‘αίσθηση του τόπου’. Ο συμβολισμός του τόπου είχε προκύψει ως αντίδραση στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και κατ’ επέκταση της ομοιογενοποίησης, με σκοπό την επανάκτηση της χαμένης ταυτότητάς του (Weller, 2001: 3-24).

Ο J. Corner για να αποφύγει συντηρητικές προσεγγίσεις, δίνει έμφαση στο ‘κριτικό’ έναντι του ‘τοπικού’, εφιστώντας εναλλακτικά την προσοχή στα πιο θεμελιώδη ‘δομικά στρώματα’ ενός τόπου. Επιχειρεί να αξιοποιήσει τις δυνατότητες μιας κριτικής αναπαράστασης του αστικού τοπίου, αποδίδοντας πέρα από τα χωρικά δεδομένα, τις πολιτισμικές σχέσεις και καταστάσεις που επικρατούν σε αυτό, με σκοπό την εξέλιξη της διαδικασίας σχεδιασμού του<sup>13</sup>. Από το ρομαντισμό και τα ζητήματα πολιτισμικής συνέχειας του τόπου με επίκληση στην ιστορία, στη μνήμη και στην αίσθηση, περνάει σε μια προσέγγιση, όπου η ‘δημιουργική’ οικολογία και χαρτογράφηση διαμορφώνουν τη βάση για τον επαναπροσδιορισμό της αναπαράστασης του αστικού τοπίου (Corner, 1991: 41-45).

13 Ο J. Corner χρησιμοποιεί για πρώτη φορά τον όρο ‘plotting’ για να περιγράψει τη διαδικασία σχεδιασμού του σύγχρονου αστικού τοπίου. Η διαδικασία αυτή αποτελείται από τέσσερα στάδια, τα οποία αφορούν στην επιλογή της περιοχής μελέτης, στη γραφική αναπαράσταση της (με σχέδια ή χάρτες), στον καθορισμό μιας αφήγησης για την περιγραφή της και τέλος στη διατύπωση στρατηγικών με σκοπό το σχεδιασμό και τη διαχείριση της. Το ‘plotting’ αναφέρεται στην κριτική επιλογή και συσχέτιση των στοιχείων που χαρακτηρίζουν την περιοχή μελέτης με σκοπό τον προσδιορισμό των σχέσεων που υπάρχουν ή μπορούν να δημιουργηθούν.



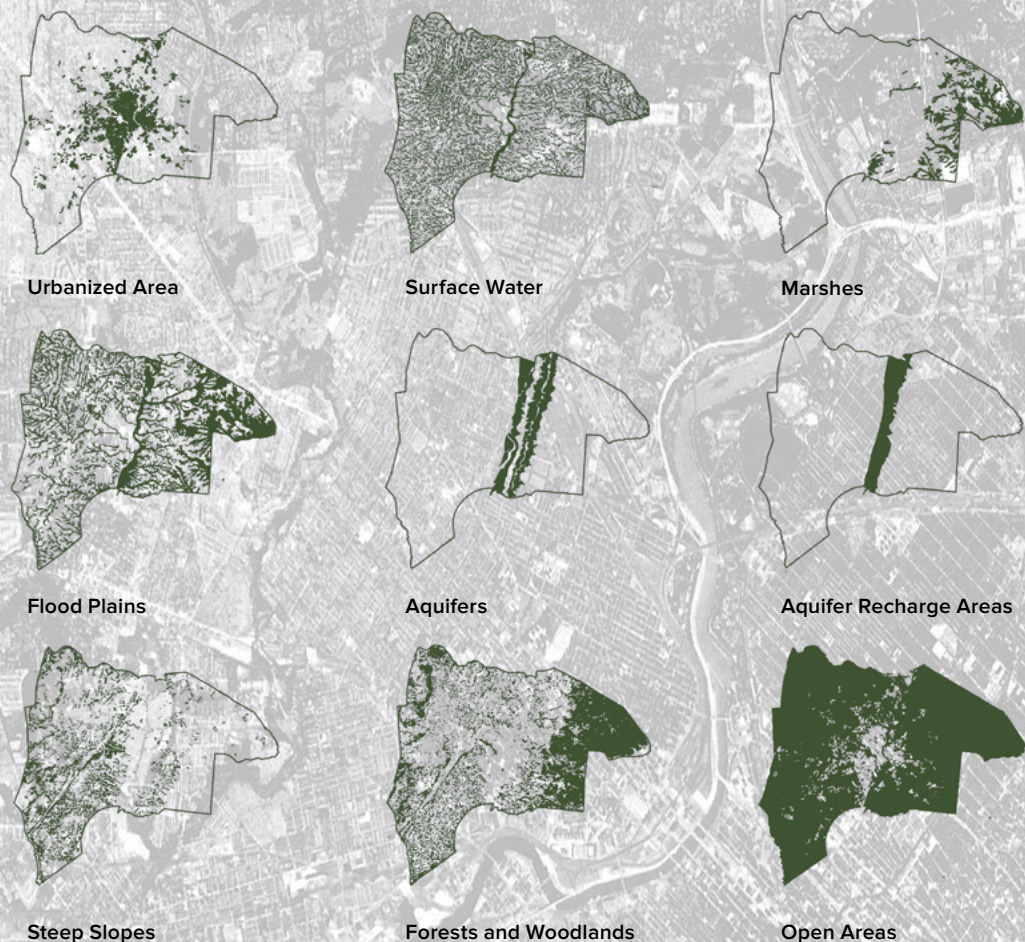
‘Taking Measures Across the American Landscape’

Windmill Topography, photomontage  
James Corner & Alex McLean, 1996



# ‘Ecology, for the Evolution of Planning and Design’

Ian McHarg



aerial photograph of Philadelphia, 1968

## 1.2. Η αναζήτηση ‘δημιουργικών’ μέσων ερμηνείας και σύνθεσης του τοπίου

### 1.2.a Η οικολογία από ‘αντικειμενική’ σε ‘δημιουργική’ διαδικασία

Κατά τη διάρκεια του περασμένου αιώνα η οικολογία καθιερώθηκε, ως βασικό τμήμα της εκπαίδευσης και της πρακτικής της αρχιτεκτονικής τοπίου και του αστικού σχεδιασμού. Σε αυτό συνετέλεσαν η ανερχόμενη ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης καθώς και η ανάγκη στροφής προς την ανάκτηση του φυσικού και αστικού τοπίου. Οι παράγοντες που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην υιοθέτηση της οικολογίας ως ερμηνευτικό και σχεδιαστικό εργαλείο, αφορούσαν κυρίως στην αδυναμία των παραδοσιακών αρχών και εργαλείων σχεδιασμού να ανταποκριθούν στα ζητήματα και στις ανάγκες της αστικής πολυπλοκότητας. Η οικολογία γίνεται συνώνυμη με νέα, ενημερωμένα μοντέλα θεωρίας για την αντίληψη και κατανόηση της πολυπλοκότητας, μετασχηματίζοντας και εμπλουτίζοντας το γνωστικό πεδίο των συγκεκριμένων τεχνικών επιστημών. Η μελέτη της οικολογίας φανερώνει ότι η ζωή πάνω στον πλανήτη είναι βαθιά συνδεδεμένη με ένα δυναμικό, πολύπλοκο και απροσδιόριστο δίκτυο σχέσεων, το οποίο αρχικά ανέλυε τη φύση ως γραμμικό μηχανισμό (μια μεγάλη μηχανή, που μέσω του χειρισμού της μπορεί ο άνθρωπος, είτε εσωτερικά ή εξωτερικά, να ελέγξει και να διορθώσει περιβαλλοντικά ζητήματα).

Η οικολογική προσέγγιση όμως σταδιακά ενημερώνεται από θεωρίες του χάους, της πολυπλοκότητας και των μη ιεραρχικών συστημάτων δίνοντας έμφαση σε έννοιες όπως η εξέλιξη, η αλλαγή, η απροσδιοριστία, το αβέβαιο και η αυτό - οργάνωση, που αναπόφευκτα χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη αστική κατάσταση<sup>14</sup>. Αυτές χρησιμοποιούνται μεταφορικά στο σχεδιασμό για τη διατύπωση μιας διαδικασίας, η οποία συνδιαμορφώνει το αστικό τοπίο. Έτσι, η οικολογία πέρα από το θεωρητικό πεδίο της αρ-

<sup>14</sup> Ο Stanford Kwinter διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη μεταβίβαση της φιλοσοφικής σκέψης, των επιστημονικών θεωριών και της ιστορίας της τεχνολογίας, στις σχεδιαστικές προσεγγίσεις. Η θεωρία του χάους και των δυναμικών συστημάτων προσέφερε, στους αρχιτέκτονες και αργότερα στους αρχιτέκτονες τοπίου, ευφυή εργαλεία προκειμένου να αντιληφθούν τη φύση του αντικειμένου μελέτης τους, το οποίο ήταν το τοπίο. Ο James Corner και πολλοί άλλοι αρχιτέκτονες τοπίου (όπως ο Bernard Tschumi, ο Stan Allen, ο Ciro Najle και ο Mohsen Mostafavi), χρησιμοποίησαν το “Landscape of Change” του Stanford Kwinter ως μέσο κατανόησης της δυναμικής του τοπίου και των ιδιοτήτων του, μερικές από τις οποίες είναι η διαδοχή, ο μετασχηματισμός και η αλλαγή.

χιτεκτονικής τοπίου και του αστικού σχεδιασμού επηρεάζει εξίσου και το πρακτικό, συμβάλλοντας στην ανανέωση των έως τότε σχεδιαστικών προσεγγίσεων.

Αρχικά, η αρχιτεκτονική τοπίου είχε επηρεαστεί περισσότερο από τον 'αντικειμενικό' και εργαλειώδη χαρακτήρα της οικολογίας με τον σχεδιασμό να περιορίζεται ανάμεσα σε δύο προσεγγίσεις. Η πρώτη αφορούσε στην 'επίλυση' περιβαλλοντικών 'προβλημάτων' και στη διαχείριση φυσικών πόρων ενώ η δεύτερη, καθοδηγούμενη από ηθικό - αισθητικές αντιλήψεις, αφορούσε στην αποκατάσταση και στην επαναφορά του 'φυσικού' τοπίου. Ο J. Corner υποστηρίζει ότι οι προσεγγίσεις αυτές συμβαδίζοντας με το μοντέρνο παράδειγμα, ενίσχυαν το δίπολο φύσης - πολιτισμού, την αποξένωση, τον έλεγχο και την κυριαρχία του ανθρώπου στη φύση. Παρόλο που ασκεί κριτική στα παραπάνω, αναγνωρίζει την αξία των σχεδιαστικών εργαλείων και των τεχνικών που αναπτύχθηκαν κυρίως στην πρώτη προσέγγιση με σκοπό να τα ενσωματώσει στη δική του.

Η πρώτη προσέγγιση στόχευε στη συγκρότηση μιας διαδικασίας. Με αφετηρία την επιμέρους ανάλυση των οικολογικών χαρακτηριστικών μιας περιοχής γινόταν η μοντελοποίηση ενός συστήματος, το οποίο αποτελούσε βάση για τον σχεδιασμό της. Αναλυτικότερα, ο Ian McHarg με την έκδοση του βιβλίου *Design with Nature* το 1969, περιέγραψε τη φύση ως 'διαδικασία' εισάγοντας στην αρχιτεκτονική τοπίου τη διαδικαστική σκέψη. Στη δεκαετία του 1960, η οικολογική σκέψη βασιζόταν στην αντίληψη ότι τα οικοσυστήματα είναι κλειστά από εξωτερικές επιρροές, επομένως η έρευνά του στόχευε στη δημιουργία ενός οικολογικού συστήματος, το οποίο θα βρίσκεται σε κατάσταση εσωτερικής ισορροπίας (equilibrium paradigm). Αντί να επικεντρωθεί στα αισθητικά, ποιοτικά ή ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενός τόπου, μελέτησε τις φυσικές διαδικασίες που εξελίσσονται στο χρόνο, όπως αυτές ορίζονταν από τους γεωλογικούς, φυτικούς και υδάτινους κύκλους. Ο ανθρώπινος πολιτισμός και κατ' επέκταση η πόλη, θεωρούνταν εξωτερικοί παράγοντες ικανοί να επηρεάσουν και να προκαλέσουν αστάθεια στο εξισορροπημένο, κλειστό σύστημα που περιέγραφε. Έτσι, τα οικολογικά συστήματα που πρότεινε διαχωρίζαν τη φύση και την πόλη ως δυο διακριτά συστήματα, τα οποία όμως συσχετίζονταν και τροφοδοτούσαν το ένα το άλλο (McHarg, 1969).

Η εργαλειώδη προσέγγιση του I. McHarg βασιζόταν στη συλλογή, καταγραφή και ανάλυση των οικολογικών χαρακτηριστικών της εκάστοτε περιοχής μελέτης. Κατά τη διαδικασία αυτή γινόταν έρευνα πάνω σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για κάθε περιοχή, που σχετίζονταν με το κλίμα, τη γεωλογία, την υδρολογία, τη βλάστηση και την άγρια ζωή. Η διεξοδική και η διεπιστημονική διερεύνηση των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών, υποδείκνυε τη γεωγραφική θέση και την εδαφική καταλληλότητα

για διαφορετικούς τρόπους ανάπτυξης και αξιοποίησης της γης. Η τεχνική απεικόνισης όλων αυτών των χαρακτηριστικών γινόταν μέσα από την οργάνωση και την κωδικοποίηση της 'πληροφορίας', που είχε συλλεχθεί σε επάλληλα οριζόντια επίπεδα (layers), διαγράμματα, αεροφωτογραφίες<sup>15</sup> και γενικά ρυθμιστικά σχέδια. Τα συγκεκριμένα σχεδιαστικά εργαλεία χρησιμοποιούνταν στην αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης καθώς και στην πρόταση κατάλληλων τρόπων ανάπτυξης της περιοχής και 'επίλυσης' των περιβαλλοντικών 'προβλημάτων' της (McHarg, 1968: 44-66).

Η εργαλειώδη προσέγγιση του I. McHarg επικρίθηκε από τον J. Corner για τον άκρως ντετερμινιστικό και επιστημονικό χαρακτήρα της, από τον οποίο απουσίαζε η εμπειρική και διαισθητική πλευρά. Ο I. McHarg υποστήριζε, ότι η διαδικασία σχεδιασμού αποτελεί μία αντικειμενική διαδικασία συλλογής δεδομένων και όχι μια δημιουργική λήψη αποφάσεων. Παρόλο που ο J. Corner αμφισβητεί την προσέγγιση και την τεχνοκρατική λογική του I. McHarg, επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τις μεθοδολογίες και τα σχεδιαστικά εργαλεία ελέγχου των οικοσυστημάτων, καθώς και από αυτά της διαχείρισης των φυσικών πόρων που ανέπτυξε, αναφέροντας ότι με τη συστημική ανάλυση αποκαλύπτονται αλληλένδετα συστήματα με προβλήματα και ευκαιρίες, που υπό άλλες περιπτώσεις θα είχαν αγνοηθεί.

Τη δεκαετία του 80' παρατηρείται η απομάκρυνση από τη θεωρία, που αντιλαμβάνεται τη φύση και την πόλη ως δυο διακριτά συστήματα και παρουσιάζεται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για μια οικολογική προσέγγιση στον αστικό σχεδιασμό. Η Anne Whinston Spirn, μαθητεύουσα του I. McHarg, στο βιβλίο της *The Granite Garden: Urban Nature and Human Design* το 1985, συνδέει την αρχιτεκτονική με το τοπίο και την πόλη. Στη μελέτη της περιλαμβάνει την προσέγγιση του I. McHarg, ως προς την έρευνα των φυσικών διαδικασιών που υπάρχουν μέσα στην πόλη, ωστόσο τη διευρύνει καθώς εισάγει και την παράμετρο του πολιτισμού στο οικολογικό σύστημα που περιγράφει (Spirn, 1985). Στην ίδια λογική, ο J. Corner αναγνωρίζει τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος μακριά από

<sup>15</sup> Οι αεροφωτογραφίες ή οι δορυφορικές εικόνες αποτελούν μέσα απεικόνισης του τοπίου και χρησιμοποιούνται από οικόλογους, γεωγράφους και αρχιτέκτονες τοπίου για την κατανόηση και την αντίληψη της μεγάλης κλίμακας. Στις αεροφωτογραφίες αποτυπώνεται η επέμβαση και η εξάπλωση του ανθρώπινου πολιτισμού στο τοπίο, χωρίς όμως να γίνονται αντιληπτά τα επιμέρους χαρακτηριστικά, που συνθέτουν την πολυπλοκότητα του αστικού και του φυσικού περιβάλλοντος. Αντίθετα με τους κιναισθητικούς περιορισμούς και αποπροσανατολισμούς της εμπειρίας του να βρίσκεισαι στο έδαφος, η εναέρια εμπειρία προσφέρει τη δυνατότητα της γενικής εποπτείας του τοπίου και δίνει τη ψευδαίσθηση απλοποίησης των τοπικών χαρακτηριστικών, εφόσον τα όρια μεταξύ δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος είναι δυσδιάκριτα (η ανάγνωση του τοπίου γίνεται μέσα από μοτίβα). Η θέση του παρατηρητή καθορίζεται από τη θέση του δορυφόρου (αποστασιοποιημένος παρατηρητής), έτσι το κάδρο της περιοχής, που απεικονίζεται μπορεί να μεταβάλλεται διατρέχοντας τις κλίμακες.

τα εξισορροπημένα κλειστά συστήματα του I. Mcharg επιχειρώντας την ανανέωσή τους.

Αναλυτικότερα, στο άρθρο *Ecology and Landscape as Agents of Creativity to 1997*, ο J. Corner επιχειρεί να διατυπώσει μια εναλλακτική προσέγγιση, η οποία ενδεχομένως να επιτρέπει περισσότερες χρήσεις της έννοιας της οικολογίας στην πρακτική της αρχιτεκτονικής τοπίου. Αυτή η προσέγγιση αφορά λιγότερο σε περιβαλλοντικές ή καλλιτεχνικές πρακτικές και περισσότερο στις εξελικτικές διαδικασίες και στις διαδραστικές σχέσεις, που αναπτύσσονται στην καθημερινή ζωή σε ένα συγκεκριμένο τόπο. Όπως υποστηρίζει “οι ομοιότητες μεταξύ των οικολογικών και των δημιουργικών μετασχηματισμών είναι ενδεικτικές ως ένα εναλλακτικό εργαλείο για την αρχιτεκτονική τοπίου, στην οποία αμφισβητούνται οι σταθερές σχέσεις και οι συμβάσεις για το πώς ο άνθρωπος ζει και συσχετίζεται με τη γη, τη φύση και τον τόπο”. Η καθημερινή ζωή γίνεται αντιληπτή ως ένα ανοιχτό σύστημα δυνάμεων, που επηρεάζεται και προσδιορίζεται από ποικίλους συνδυασμούς, ετερόκλητα γεγονότα και πολλαπλούς μετασχηματισμούς. Η αρχιτεκτονική τοπίου καλείται να αναπτύξει μια ‘δημιουργική’ σχέση με την οικολογία προκειμένου να αξιοποιήσει τη δυναμική της, ενημερώνοντας τις τεχνικές αναπαράστασης του τοπίου με πιο ουσιαστικές και πολιτισμικές πρακτικές σε σχέση με τις απλά βελτιωτικές, αντισταθμιστικές, αισθητικές ή εμπορικά προσανατολισμένες σχεδιαστικές απόπειρες. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται, στον τρόπο με τον οποίο οι ‘δημιουργικές’ πρακτικές της οικολογίας και της αρχιτεκτονικής τοπίου συμπλέκονται για να επιτρέψουν την ανάδυση εναλλακτικών δομών στις σχέσεις που παράγονται μεταξύ του ανθρώπου και του τόπου στον οποίο κατοικεί (Weller:2001, 14-16).

Η νέα προσέγγιση που προτείνει επανατοποθετεί τον άνθρωπο ως αναπόσπαστο τμήμα στις πολύπλοκες και δυναμικές διαδικασίες του φυσικού κόσμου. Υπενθυμίζει ότι η οικολογία αποτελεί ένα εναλλακτικό μέσο αντίληψης και συσχέτισης του πολιτισμού με τη φύση καθώς και μέσο αναπαράστασης, το οποίο προβάλλει τον κόσμο ως δυναμικό δίκτυο πολλαπλών γεωλογικών, κλιματικών, οικονομικών, πολιτικών και πολιτισμικών δυνάμεων που μεταβάλλονται στον χρόνο. Οι έννοιες της οικολογίας, όπως η απροσδιοριστία, η αστάθεια, η διατάραξη, το τυχαίο, η αυτό-οργάνωση και η προσαρμοστικότητα γίνονται οικολογικές μεταφορές και χρησιμοποιούνται στη σχεδιαστική λογική προκειμένου το ανανεωμένο σύστημα που περιγράφει, να μένει ανοιχτό και να ανταποκρίνεται στη σύγχρονη πολυπλοκότητα. Με αυτό τον τρόπο επιχειρείται η συσχέτιση της οικολογίας με τη ‘δημιουργικότητα’ και η σύνδεση της ‘δημιουργικότητας’ με μεθοδολογίες και εργαλεία σχεδιασμού. Ως επακόλουθο, απελευθερώνεται η σχεδιαστική λογική από τις παραδοσιακές αρχές της αρχιτεκτονικής

τοπίου και του αστικού σχεδιασμού, επιτρέποντας την ενασχόληση με τις πολλαπλές και ποικίλες μεταβλητές της ζωής.

Επίσης, αναφέρει ότι παρόλο που η οικολογία στη συλλογική συνείδηση έχει διατυπωθεί ως μια επιστημονική προσέγγιση που περιγράφει και αναλύει τις φυσικές διαδικασίες και τις κοινωνικές σχέσεις της ζωής πάνω στη γη, ταυτόχρονα περιγράφει και κατασκευάζει ιδεολογικές θέσεις. Η οικολογία δεν είναι ιδεολογικά ουδέτερη, παρά τους ισχυρισμούς της περί ‘αντικειμενικότητας’. Αποτελεί ένα κοινωνικό κατασκευάσμα, το οποίο έχει τη δυνατότητα να εισάγει, να ενημερώνει και να αποδίδει νομιμότητα σε συγκεκριμένες πολιτικές απόψεις και θέσεις. Με τη διατύπωση συγκεκριμένων προσεγγίσεων, προτείνονται νέοι τρόποι αντίληψης και συσχέτισης του ανθρώπου με τη φύση και την κοινωνία επηρεάζοντας σημαντικά τη διαμόρφωση της συλλογικής φαντασίας (Corner, 1997: 257-283).

Καταληκτικά, η προσέγγιση του I. Mcharg αποτέλεσε τόσο εργαλείο όσο και τρόπο σκέψης. Αν και η σκέψη του θεωρήθηκε αναγωγική, ανέδειξε αρκετά ερωτήματα ως προς τις σχέσεις ανάμεσα στην αρχιτεκτονική τοπίου και τις οικολογικές και πολιτισμικές διαδικασίες, καθορίζοντας σε μεγάλο βαθμό τις μετέπειτα προσεγγίσεις. Παρόλο που το κλειστό σύστημα αρχικά αντιλαμβανόταν τη φύση ως ένα γραμμικό μηχανισμό, ο οποίος μπορεί να ελέγξει ή και να ‘διορθώσει’ τα περιβαλλοντικά ‘προβλήματα’ που παρουσιάζονται σε μια περιοχή, με την αναγνώριση της οικολογίας ως ένα ανοιχτό δίκτυο σχέσεων, παρατηρείται μια μετάβαση από τον έλεγχο και την πρόβλεψη, στη διαχείριση των εκάστοτε περιβαλλοντικών ή πολιτισμικών ζητημάτων. Η απόπειρα ανάπτυξης νέων προσεγγίσεων<sup>16</sup> σύμφωνα με τον J. Corner, εκθέτει τις πολλαπλές και εναλλα-

16 Με την έκδοση του βιβλίου *Taking Measures Across the American Landscape to 1996*, ο J. Corner σε συνεργασία με τον φωτογράφο Alex Mac Lean περιγράφει το αμερικάνικο τοπίο μέσα από σχέδια, αεροφωτογραφίες και χάρτες. Με την επιλογή των συγκεκριμένων αναπαραστατικών μέσων, ο J. Corner επιχειρεί να εξισορροπήσει την υπεροχή που έχουν τα ορθολογικά, μετρικά χαρακτηριστικά του τοπίου, έναντι των ποιοτικών. Η μεταφορική διάσταση του όρου ‘μέτρησης’ του τοπίου καταδεικνύει την εμμονή με την αποτύπωση των ποσοτικών χαρακτηριστικών ενός τόπου και την απουσία των ποιοτικών (πολιτισμικών, οικολογικών). Η συγκεκριμένη μεταφορά χρησιμοποιείται για να ανακαλέσει έννοιες, οι οποίες αφορούν στην ποιότητα της κατοίκησης του ανθρώπου στο έδαφος. Έτσι, δεν προτείνει κάποια μεθοδολογία σχεδιασμού του εδάφους, το οποίο ‘μετρά’ και αποτυπώνει, όπως έκανε ο I. Mcharg με τις οικολογικές μεθοδολογίες σχεδιασμού που ανέπτυξε. Οι σύνθετοι χάρτες του J. Corner αποτελούν περισσότερο μια ένδειξη του τι μπορεί να σημαίνει η ερμηνευτική ανάλυση ενός τοπίου. Επομένως, με το θεωρητικό υπόβαθρο που έχει θέσει όσο και με το γραφιστικό σχεδιασμό του τοπίου που προτείνει φέρνει κοντά την οικολογία και τη χαρτογράφηση στη ‘δημιουργικότητα’. Τέλος, όπως αναφέρει ο C. Waldheim, το βιβλίο αποτελεί μια εμπειρική έρευνα των δυνατοτήτων της χαρτογράφησης, ως μέσου κατανόησης και απόδοσης του σύγχρονου αστικού τοπίου, με το ενδιαφέρον να μετατοπίζεται από την παρατήρηση του απεικονιζόμενου τοπίου, στα εργαλεία και στις τεχνικές που το απεικονίζουν.



κτικές μορφές σχέσεων μεταξύ του ανθρώπου και του τόπου στον οποίο κατοικεί και εργάζεται. Έτσι, η σχεδιαστική πρακτική της αρχιτεκτονικής τοπίου, οφείλει να στοχεύει περισσότερο στην αναζήτηση νέων μορφών σχέσεων και προγραμμάτων για τη διαχείριση των εκάστοτε ζητημάτων. Οι διαδικασίες συσχέτισης της οικολογίας με τη 'δημιουργικότητα', είτε κυριολεκτικά είτε μεταφορικά (βιολογικές, εξελικτικές διαδικασίες στο χρόνο ή αντίστοιχα 'φαντασιακές' διαδικασίες) είναι ενεργητικές, δυναμικές και πολύπλοκες λόγω της αυξημένης διαφοροποίησης, ελευθερίας και πλούτου του διαδραστικού συνόλου που περιγράφουν. Η οικολογία και η 'δημιουργικότητα' δεν περιγράφουν σταθερές και άκαμπτες πραγματικότητες αλλά αυτή της κίνησης, της γέννησης, της αυτονομίας και της αυτό-οργάνωσης, της εξέλιξης της ζωής στο ξεδίπλωμα του χρόνου.





# ‘The Geotaggers World Atlas’

Eric Fischer, 2015

#1: London

#2: New York

## 1.2.b Η χαρτογράφηση ως ενεργητική, ‘δημιουργική’ διαδικασία

### i. Το τοπίο ως πολιτισμική κατασκευή και η χαρτογράφηση ως ερμηνευτικό εργαλείο

Το γνωστικό πεδίο της γεωγραφίας βοήθησε στην αλλαγή αντίληψης του τοπίου, από αισθητική - εικονογραφική οντότητα σε εργαλείο κατανόησης και περιγραφής του σύγχρονου κόσμου. Σύμφωνα με τον Denis Cosgrove το τοπίο ενώ εμπεριέχει το φυσικό στοιχείο και τις φυσικές διαδικασίες στον χρόνο, είναι πρωτίστως μια πολιτισμική κατασκευή, ένα προϊόν φαντασίας. Το πολιτισμικό τοπίο αποτελεί ένα συνεκτικό χωρικό σύστημα που χαρακτηρίζεται από φυσικά και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά, έχει φυσική και συμβολική διάσταση, εμπεριέχει μνήμες και επιδέχεται πολλαπλές ερμηνείες και αναπαραστάσεις. “Δεν θα υπήρχε καμία αίσθηση του τοπίου, εάν δεν υπήρχε το ανθρώπινο βλέμμα για να το παρατηρήσει και η ανθρώπινη φαντασία για να δημιουργήσει αναπαραστάσεις”. Το πολιτισμικό τοπίο υπόκειται σε συνεχή μετασχηματισμό αφού διαμορφώνεται από τις συνεχώς μεταβαλλόμενες και αμφίδρομες σχέσεις, που αναπτύσσονται μεταξύ των φυσικών στοιχείων, του δομημένου περιβάλλοντος και του πολιτισμού. Η ανάγνωσή του απαιτεί βαθιά γνώση και κατανόηση τόσο της ιστορίας όσο και της σύγχρονης κατάστασης της περιοχής μελέτης, ενώ ταυτόχρονα προϋποθέτει κριτική ματιά για τον εντοπισμό και τη διαχείριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της. Προκειμένου να περιγραφεί η φυσιογνωμία του τοπίου, απαιτείται επιτόπια έρευνα, καταγραφή, ανάλυση και ερμηνεία (Cosgrove, 1998).

Έτσι, με τη μελέτη του ο D. Cosgrove, εστιάζει στα μέσα αντίληψης και στις τεχνικές απόδοσης του τοπίου, όπως η τεχνική της χαρτογράφησης, που χρησιμοποιήθηκε στο πέρασμα του χρόνου για τη διαμόρφωση της ‘γεωγραφικής φαντασίας’. Χαρακτηριστικά αναφέρει, ότι ο αστικός και ο χαρτογραφημένος χώρος συσχετίζονται σε μεγάλο βαθμό. Ο χάρτης δεν ανακατασκευάζει απλά τη δομή της πόλης αλλά και την κοινωνική, πολιτική, εμπορική και θρησκευτική της ζωή. Αυτός λειτουργεί ως εργαλείο περιγραφής μιας πτυχής της πραγματικότητας, διότι δίνεται η δυνατότητα συλλογής, επιλογής και σύνθεσης τόσο των ποσοτικών όσο και των ποιοτικών χαρακτηριστικών της. Επομένως, η τεχνική της χαρτογράφησης αποτελεί μια υποκειμενική διαδικασία περιγραφής της αστικής κατάστασης βασισμένη στην παρατήρηση, στην ανακάλυψη και στην ερμηνεία. Επηρεασμένος από το θεωρητικό έργο του γεωγράφου D. Cosgrove, ο J. Corner αντιλαμβάνεται και προσεγγίζει το αστικό τοπίο ως πολιτισμική κατασκευή και επιχειρεί να μετατρέψει τη χαρτογράφηση σε βασικό μέσο



ερμηνείας και εργαλείο σχεδιασμού για τους αρχιτέκτονες και ειδικότερα τους αρχιτέκτονες τοπίου (Cosgrove, 2008: 169).

Η χαρτογράφηση ως σχεδιαστική τεχνική οπτικοποίησης, ερμηνείας, κριτικής και σύνθεσης του σύγχρονου αστικού τοπίου και πολιτισμού αναπτύχθηκε παράλληλα με άλλες τεχνικές και μεθοδολογίες της αρχιτεκτονικής τοπίου, οι οποίες συνήθως εγκλωβίζονταν σε σκηνογραφικές ή περιβαλλοντικές βελτιώσεις της υφιστάμενης αστικής δομής. Ιστορικά, η χαρτογράφηση αποτελούσε μέσο ορθολογικής αποτύπωσης και διάταξης του χώρου καθώς και εργαλείο σχεδιασμού, με σκοπό την οργάνωση, τον προγραμματισμό και το συντονισμό οικονομικών δραστηριοτήτων και στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η χαρτογράφηση για τον J. Corner αποτελεί περισσότερο μια ενεργητική, 'δημιουργική' διαδικασία και δεν περιορίζεται στην παθητική καταγραφή και στην αποτύπωση των 'αντικειμενικών' χαρακτηριστικών μιας περιοχής (Weller, 2001: 34-37). Από την 'αντικειμενοποίηση' και τον εποπτικό έλεγχο, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στην εξερεύνηση των κρυμμένων δυνατοτήτων και των ποιοτικών χαρακτηριστικών του τοπίου.

Επίσης, υποστηρίζει ότι όλη η διαδικασία εξερεύνησης, συλλογής, καταγραφής, μελέτης, επιλογής και συσχέτισης των στοιχείων είναι 'δημιουργική' και δεν διαχωρίζεται από το στάδιο του σχεδιασμού. Ορισμένα από τα στοιχεία, που συλλέγονται από την εξερεύνηση του τοπίου ενδεχομένως να είναι 'αντικειμενικά', αλλά ο τρόπος με τον οποίο ο μελετητής τα διαχειρίζεται και τα συνθέτει είναι 'υποκειμενικός'. Σε αυτή τη 'δημιουργική' διαδικασία σημαντικό ρόλο παίζει το υποκειμενικό κριτήριο, η ματιά, το βλέμμα του μελετητή που συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία προσέγγισης και σχεδιασμού, συν-διαμορφώνοντας το χώρο (insider), σε αντίθεση με τον αποστασιοποιημένο παθητικό παρατηρητή του απεικονιζόμενου χώρου (outsider) (Cosgrove, 1998).

Με αυτόν τον τρόπο η χαρτογράφηση είναι περισσότερο μια ρητορική και ερμηνευτική στρατηγική, που περιγράφει τις σχέσεις που έχουν οι κοινωνικές και οι φυσικές δομές που συγκροτούν το αστικό τοπίο, παρά μια 'αντικειμενική' καταγραφή των εκάστοτε συνθηκών. Σε αυτή τη λογική, η διαδικασία σύνθεσης ενός χάρτη οφείλει να είναι ανοιχτή σε αλλαγές για να ανταποκρίνεται τόσο στις υφιστάμενες όσο και σε νέες, απρόβλεπτες καταστάσεις. Ο χάρτης, ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, δεν αποτελεί ένα παγιωμένο προϊόν αλλά ένα ευφάνταστο σχέδιο, που έχει τη δυνατότητα να ερμηνευθεί με ποικίλους τρόπους.

## ii. Η διαδικασία σύνθεσης ενός 'δημιουργικού' χάρτη

Ο J. Corner, με σκοπό να ανανεώσει τη σχεδιαστική πρακτική της αρχιτεκτονικής τοπίου διατυπώνει τη διαδικασία σύνθεσης ενός 'δημιουργικού' χάρτη. Παράλληλα παρουσιάζει νέες έννοιες και τεχνικές αντίληψης και αναπαράστασης των ποικίλων ποιοτικών (φυσικών, πολιτισμικών, οικονομικών, πολιτικών) χαρακτηριστικών της περιοχή μελέτης.

Η διαδικασία σύνθεσης ενός 'δημιουργικού' χάρτη, μπορεί να οργανωθεί σε τρία στάδια, τα οποία συνοψίζονται: 1) στη δημιουργία ενός αφηρημένου περιβάλλοντος εργασίας και σύνθεσης - 'field', 2) στην εξαγωγή συγκεκριμένων στοιχείων μέσα από την 'πληροφορία' που χαρακτηρίζει μια περιοχή - 'extracts' και 3) στην ανασύνθεση των στοιχείων για τη δημιουργία νέων καταστάσεων - 'plotting'.

Αφετηρία της διαδικασίας αποτελεί η δημιουργία του 'field', με τη μεταφορά του υπαρκτού χώρου σε ένα αφηρημένο περιβάλλον, το οποίο μπορεί να είναι ή αναλογικό είτε ψηφιακό, (ένα χαρτί, ένας πίνακας, μια επιφάνεια, ο τρισδιάστατος χώρος) δηλαδή οποιοδήποτε γραφικό σύστημα μπορεί να αποτελέσει βάση για τη μετέπειτα εισαγωγή και διαχείριση της 'πληροφορίας'. Ο τρόπος σχεδιασμού του γραφικού συστήματος, με την επιλογή του κάδρου, του προσανατολισμού, των συντεταγμένων, της κλίμακας και των μονάδων μέτρησης, αποτελεί μια από τις πιο δημιουργικές διαδικασίες της χαρτογράφησης, αφού καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτός και επικοινωνείται ο υπαρκτός χώρος. Η δομή του συστήματος οφείλει να είναι μη ιεραρχική, ανοιχτή και ευέλικτη ώστε να επιτρέπει την αλλαγή. Έτσι, το σύστημα παρέχει τη δυνατότητα ανάπτυξης πολλαπλών σχέσεων και καταστάσεων χωρίς να είναι προγραμματισμένο για κάποιο συγκεκριμένο σκοπό.

Στη συνέχεια της διαδικασίας όλα εκείνα τα στοιχεία - 'extracts', άυλα ή υλικά, που επιλέγονται ως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής, απομονώνονται και αποσπώνται από το αρχικό περιβάλλον τους με σκοπό να εισαχθούν στο νέο, το 'field'. Εκεί, μπορούν να μελετηθούν, να επεξεργαστούν και να συσχετιστούν, τόσο μεταξύ τους, όσο και με τα υπόλοιπα στοιχεία που συγκροτούν το νέο περιβάλλον. Η εξαγωγή τους μέσα από το εύρος της 'πληροφορίας' που χαρακτηρίζει την περιοχή, αποτελεί μια διαδικασία 'απεδαφικοποίησης'.

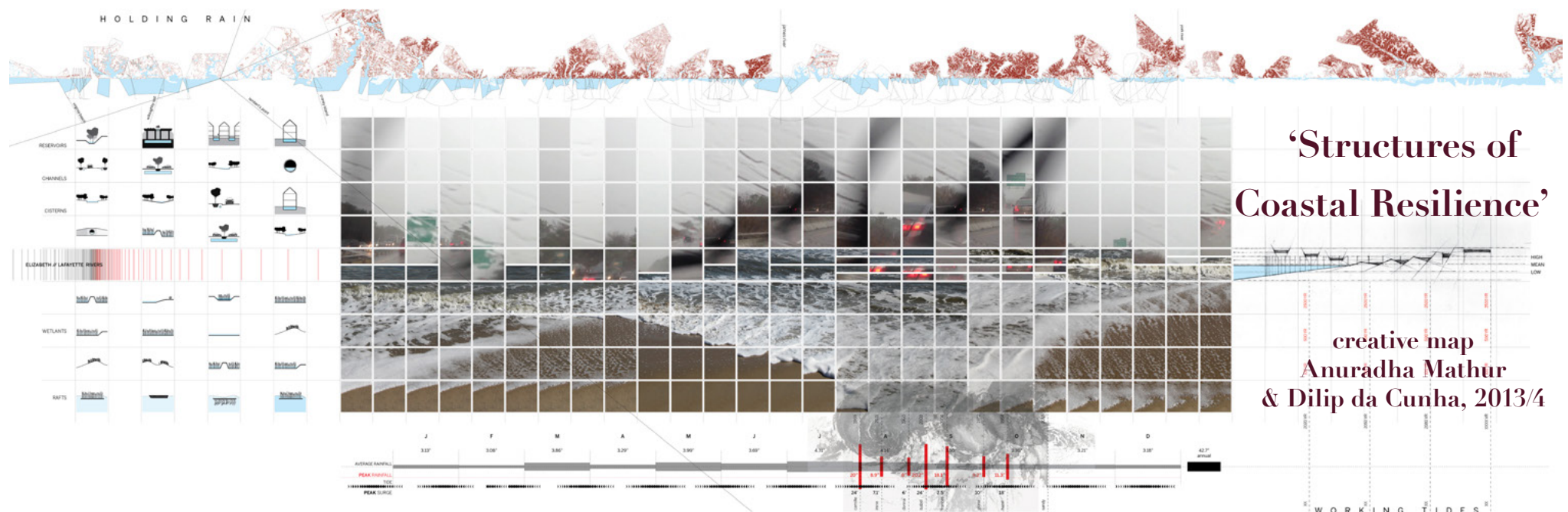
Τέλος, η διαδικασία ολοκληρώνεται με το 'plotting', μια ενεργή και δημιουργική ερμηνεία και ανασύνθεση των στοιχείων - 'extracts' στο περιβάλλον εργασίας - 'field', που αποκαλύπτει, κατασκευάζει, επιτρέπει και προκαλεί την ενεργοποίηση λανθανόντων δυνατοτήτων. Το 'plotting' δεν περιορίζεται στην άνευ διακρίσεως κατηγοριοποίηση και καταγραφή των εκάστοτε συνθηκών ('tracing') αλλά παράγει μια στρατηγική και δημιουρ-

γική σύνθεση των συσχετιζόμενων στοιχείων και δομών. Σε αυτό το πλαίσιο, τα στοιχεία ανασυνθέτονται ή 'επανεδαφικοποιούνται' με στόχο την παραγωγή και αποκάλυψη νέων σχέσεων και ερμηνειών (Corner, 1999: 197-239).

Καταληκτικά, η σύνθεση πολλαπλών περιβαλλόντων εργασίας οδηγεί στην εισαγωγή διαφορετικών στοιχείων και διατάξεων, αποκαλύπτοντας εναλλακτικά μοτίβα σχέσεων, καταστάσεων και δυνατοτήτων. Παρόλο που οι επιλογές και οι αποφάσεις, που λαμβάνονται σε κάθε στάδιο είναι καθοριστικές ως προς τη διαμόρφωση του χάρτη, αυτός παραμένει ανοιχτός σε ερμηνείες.

### iii. Έννοιες και Τεχνικές αντίληψης, ερμηνείας και σύνθεσης του 'δημιουργικού' χάρτη

Οι έννοιες και οι τεχνικές, που αναπτύσσονται παράλληλα με τη διαδικασία σύνθεσης του χάρτη, συνδυάζονται με την ερμηνευτική και κριτική προσέγγιση του σχεδιαστή, για να γίνουν χρήσιμα εργαλεία απεικόνισης και σχεδιασμού μιας περιοχής.



Στο *The Agency of Mapping: Speculation, Critique, Invention* του J. Corner, παρουσιάζονται τέσσερις νέες έννοιες και τεχνικές σχεδιασμού επηρεασμένες από τη διαδικασία της χαρτογράφησης, οι οποίες είναι: η 'περιπλάνηση' ('drifting'), η οργάνωση της πληροφορίας σε επάλληλα, οριζόντια επίπεδα ('layering'), το 'ταμπλό παιχνιδιού' ('gameboard') και το 'ρίζωμα' ('rhizome').

Το 'drifting', το 'layering', το 'gameboard' και το 'rhizome' αποτελούν μόνο ένα τμήμα των δυνατοτήτων της χαρτογράφησης. Επιλέχθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από τον J. Corner προκειμένου να εισαχθούν πιο 'δημιουργικοί' παράμετροι στη σχεδιαστική διαδικασία και στην πολιτισμική διαμόρφωση. Είναι αποτέλεσμα αναζήτησης 'δημιουργικών' μέσων και εργαλείων σχεδιασμού και επιδέχονται οποιαδήποτε αλλαγή, βελτίωση ή εμπλουτισμό, ώστε να παραμείνουν ευέλικτες και ανοιχτές τεχνικές. Σε αυτή τη λογική, παρατηρείται μια προσπάθεια για τη μετάβαση από το 'tracing' στο 'mapping', δηλαδή από την καταγραφή και αποτύπωση των στοιχείων που συγκροτούν το περιβάλλον στη 'δημιουργική' απεικόνιση και διαχείρισή τους. Η 'δημιουργική' χαρτογράφηση επιχειρεί τη διατήρηση του πρωταρχικού διερευνητικού χαρακτήρα της χαρτογράφησης (επιστημονικό, ορθολογικό) και τον εμπλουτισμό του με τη συμβολή της 'δημιουργικότητας', που ενεργοποιεί 'νέα εδάφη' και προοπτικές μέσα στο αφηρημένο περιβάλλον που σχηματίζει.



‘The Naked City’  
Guy Debord, 1957

- ‘drifting’

Η έννοια της περιπλάνησης ('drifting') υιοθετείται από τον J. Corner για να περιγράψει τη χωρίς όρια, 'άσκοπη' κίνηση του ατόμου στον χώρο. Με τη χρήση της συγκεκριμένης έννοιας, επιχειρεί να σκιαγραφήσει το νέο, το εφήμερο, το απρόοπτο ή το αναπάντεχο γεγονός που μπορεί να συμβεί στην καθημερινότητα ενός ατόμου κατά τη διάρκεια εξερεύνησης άγνωστων ή κρυμμένων τοπογραφιών, εντός της γενικής δομής που επικρατεί σε μια περιοχή.

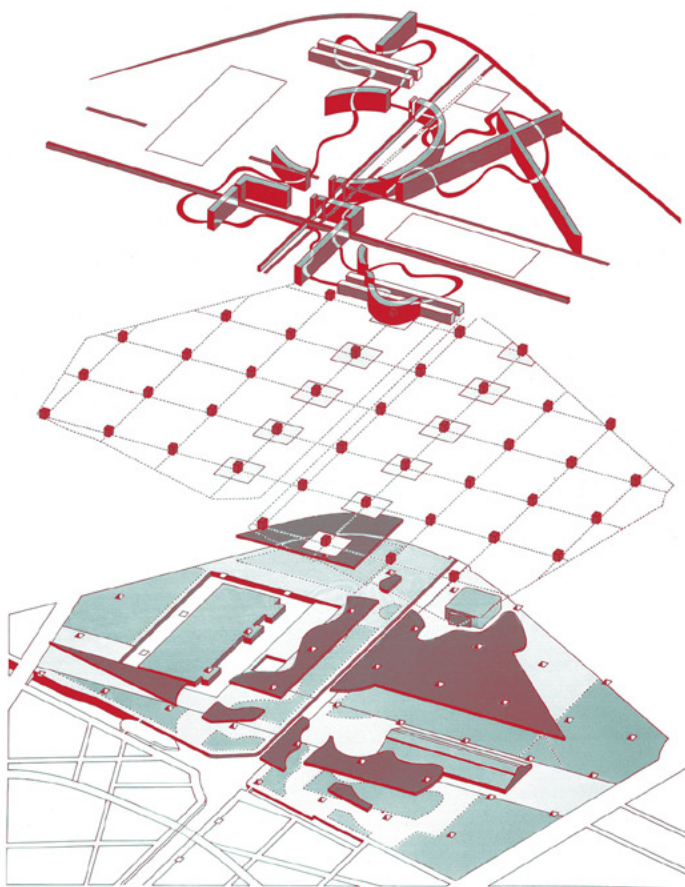
Η έννοια της ‘περιπλάνησης’, βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη ‘θεωρία της περιπλάνησης’ των Καταστασιακών (‘derive’), που ορίζεται ως “ένα βιαστικό πέρασμα μέσα από τις ποικίλες ατμόσφαιρες της πόλης”, το οποίο έχει πρωτίστως ψυχολογικές και αποπροσανατολιστικές επιπτώσεις. Η ‘περιπλάνηση’ τίθεται εξαρχής σαν μια “δημιουργία καταστάσεων σαν μια κατασκευή ατμοσφαιρών, δηλαδή σαν ένας πειραματικός μετασχηματισμός της καθημερινής ζωής, που θεμελιώνεται στην περιοχή της επιθυμίας” (Τζιρτζιλάκης, 2002). Στο επίκεντρο της συγκεκριμένης θεωρίας εντοπίζονται προβληματισμοί γύρω από τους παράγοντες που συμβάλουν στον μετασχηματισμό της καθημερινής ζωής και αφορούν πρωτίστως στις εμπειρίες του υποκειμένου και στις σχέσεις, που αυτό αναπτύσσει με τα πράγματα που το περιβάλλουν και όχι στα ίδια τα πράγματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για την κατανόηση της εμπειρικής αντίληψης του αστικού χώρου αποτελεί ο χάρτης-collage ‘Naked City’, που δημιουργήθηκε ως ‘ψυχρό-γεωγραφικός’ οδηγός του Παρισιού το 1957, από τον G. Debord. Ο χάρτης αποτελεί μια συναρμογή εικόνων και λέξεων ως μια εναλλακτική πρόταση για την αντίληψη της αστικής κατάστασης και όχι μια παθητική αποτύπωση του αστικού χώρου. Μέσα από μια αφηγηματική απεικόνιση επιχειρείται η αύξηση της συλλογικής συνείδησης του ατόμου και η ώθηση της συστηματικής συμμετοχής του σε δρώμενα και σε θέματα, που αφορούν στην καθημερινότητα.

Οι χάρτες περιπλάνησης είναι κατασκευές, εργαλεία εμπειριών, που παράγουν νέους συσχετισμούς και χωρικές αντιλήψεις. Σε αυτό το πλαίσιο, ο J. Corner επισημαίνει ότι η έννοια του 'drifting' στη διαμόρφωση ενός χάρτη επιτρέπει την κριτική των σύγχρονων καταστάσεων, όχι από την απόσταση του τοπογραφικού σχεδίου (masterplan) αλλά από την άμεση συμμετοχή και εμπλοκή με την πολιτική πραγματικότητα.





## ‘Parc de la Villette’ Bernard Tschumi, 1982



### • ‘layering’

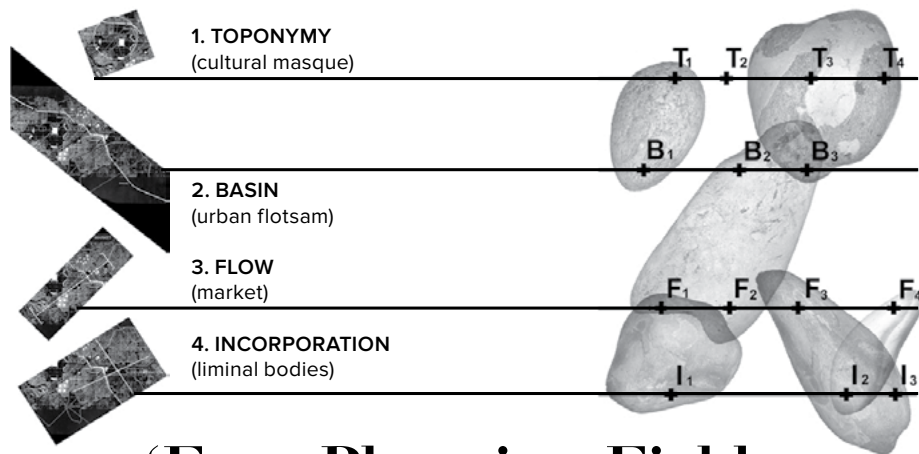
Η τεχνική της οργάνωσης και της κωδικοποίησης της ‘πληροφορίας’ σε επάλληλα, οριζόντια επίπεδα, που τοποθετούνται κατακόρυφα το ένα πάνω από το άλλο, ονομάζεται ‘layering’. Η τεχνική αυτή, δίνει τη δυνατότητα στον μελετητή να επιλέξει, να απομονώσει και να επεξεργαστεί συγκεκριμένα επίπεδα. Η υπέρθεση, δύο ή περισσότερων επιπέδων διαμορφώνει μια νέα ‘πυκνή’ επιφάνεια (thickened surface), η οποία προβάλλει το άθροισμα των επιμέρους στοιχείων και ταυτόχρονα εκθέτει τις μεταξύ τους σχέσεις.

Η τεχνική του ‘layering’ έχει υιοθετηθεί από γεωγράφους, οικολόγους, περιβαλλοντολόγους αρχιτέκτονες και αρχιτέκτονες τοπίου γιατί προσφέρει τη δυνατότητα διαχείρισης μεγάλων, τόσο σε έκταση όσο και σε όγκο ‘πληροφορίας’, περιοχών. Η εργαλειοτική μεθοδολογία του Ian McHarg, αποτελεί ένα από τα πρωταρχικά παραδείγματα που ενσωματώνουν στη σχεδιαστική λογική τους το ‘layering’. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως μέσω της υπέρθεσης των επιπέδων διαμορφώνεται ένας χάρτης, στον οποίο αποκαλύπτονται τα καταλληλότερα σημεία για την ανάπτυξη και αξιοποίηση του εδάφους.

Επιπλέον παραδείγματα αρχιτεκτονικής τοπίου στα οποία έχει εφαρμοστεί η συγκεκριμένη τεχνική, είναι οι προτάσεις για το ‘Parc de la Villette’ στο Παρίσι από τον B. Tschumi και τον R. Koolhaas καθώς και το ‘New Art Museum’ στη Καλιφόρνια του P. Eisenman σε συνεργασία με τον Laurie Olin. Οι δυο προτάσεις για το ‘Parc de la Villette’ χρησιμοποιούν το ‘layering’, προκειμένου να οργανώσουν το λειτουργικό πρόγραμμα ενός πάρκου σε μια κατακόρυφη διάταξη από διαφορετικά επίπεδα, καθένα από τα οποία μπορεί να λειτουργεί και να υφίσταται ανεξάρτητα από το άλλο. Στα επίπεδα επιχειρείται η οργάνωση ενός πολύπλοκου προγράμματος και ταυτόχρονα η προτεινόμενη διαμόρφωση της περιοχής που μπορεί να το φιλοξενήσει. Η υπέρθεση όλων των επιπέδων επιτρέπει την ανάγνωση και την ερμηνεία των σχέσεων, που αναπτύσσονται μεταξύ των επιμέρους στοιχείων που συγκροτούν την περιοχή. Η τελική δομή του πάρκου και στις δυο περιπτώσεις αποτελεί περισσότερο ένα πολύπλοκο χωρικό δίκτυο, χωρίς κέντρο, ιεραρχία ή κάποια άλλη συγκεκριμένη οργανωτική αρχή. Έτσι, η τεχνική του ‘layering’ χρησιμοποιείται από τους αρχιτέκτονες για τον προσδιορισμό του προγράμματος που υποστηρίζει ένα μεγάλο εύρος συγκεκριμένων ή πιθανών δραστηριοτήτων και επιτρέπει τη δημιουργία ποικίλων γεγονότων στην πάροδο του χρόνου.

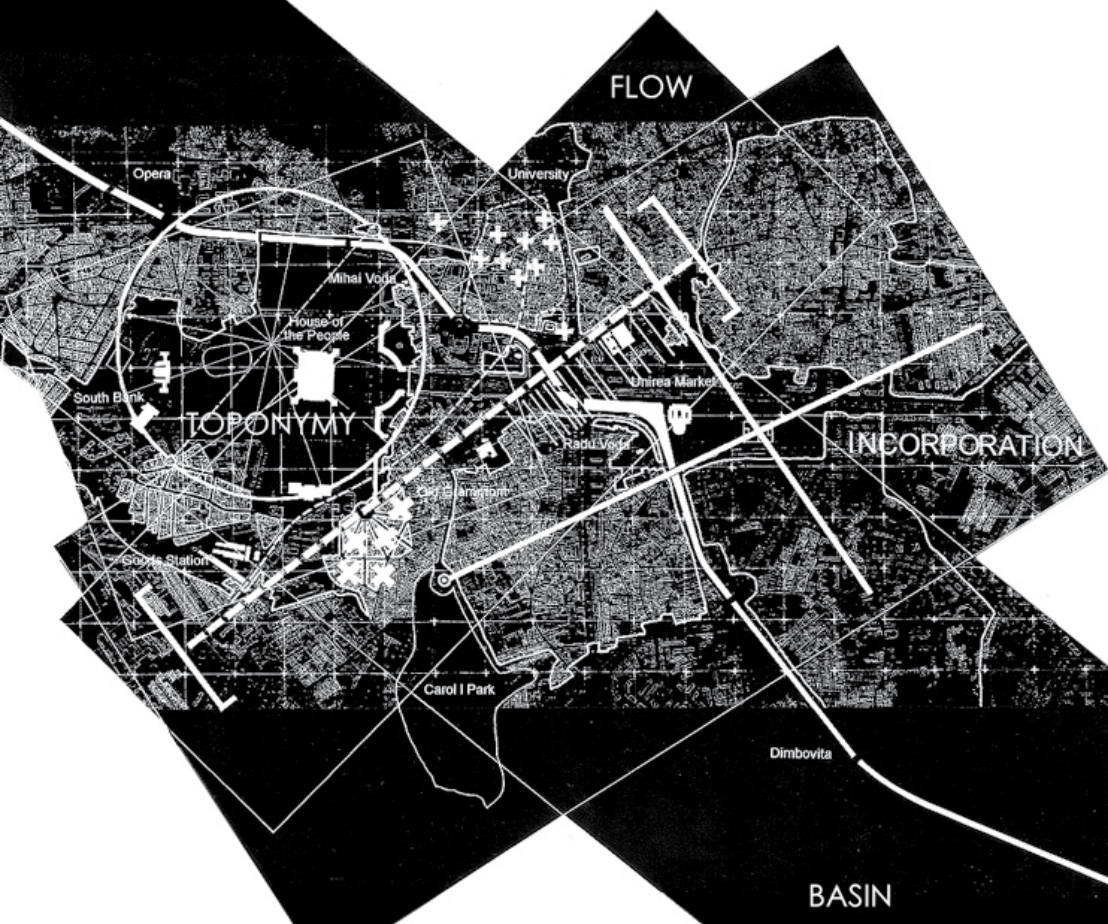
Στο ‘New Art Museum’ αντίστοιχα, αναπτύσσεται μια ολόκληρη σειρά από layers - χάρτες της περιοχής που αφηγούνται την ιστορία του τόπου ενώ την ίδια στιγμή επιχειρούν να κατασκευάσουν μια καινούρια αφή-





## ‘Four Planning Fields for Bucharest’

Raoul Bunschoten, 1996



γηση βασισμένη σε παλιά γεγονότα. Σε αυτή την πρόταση η ανάπτυξη ενός προγράμματος, που φιλοξενεί ένα μεγάλο εύρος δραστηριοτήτων, δεν διαδραματίζει κυρίαρχο ρόλο. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται στην παραγωγή νέων μορφολογικών συνθέσεων. Με αυτόν τον τρόπο, η τεχνική της υπερέκθεσης ανεξάρτητων επιπέδων ‘πληροφορίας’ στοχεύει στην παραγωγή ενός κατασκευασμένου περιβάλλοντος, το οποίο είναι ετερογενές και επιτρέπει τη δημιουργία πολλαπλών δράσεων και συμβάντων.

Οι παραδοσιακές έννοιες, που αφορούν στη χωροθέτηση γύρω από ένα κέντρο, στην ιεράρχηση, στην οριοθέτηση, στην απόδοση νοήματος και στον έλεγχο μιας περιοχής (μέσα από το σαφή προσδιορισμό της δομής της), απορρίπτονται προκειμένου να αναπτυχθεί ένα ανοιχτό σύστημα οργάνωσης της ‘πληροφορίας’ και κατ’ επέκταση του χώρου, με πολλαπλές δυνατότητες και ερμηνείες. Σε αντίθεση με τους χάρτες και τα τοπογραφικά σχέδια, που είτε αποτυπώνουν τα χαρακτηριστικά μιας περιοχής είτε απεικονίζουν με ακρίβεια τη μελλοντική ανάπτυξή της, οι ‘δημιουργικοί’ χάρτες, ως αποτέλεσμα της τεχνικής του ‘layering’, αποτελούν ένα σύστημα οργάνωσης και κωδικοποίησης της ‘πληροφορίας’ με τρόπο που να επιτρέπεται η διαχείρισή της στο πέρασμα του χρόνου.

### • ‘gameboard’

Η δημιουργία ενός χάρτη ως ταμπλό παιχνιδιού - ‘gameboard’ βασίζεται στην επιλογή και στην οργάνωση της απαραίτητης ‘πληροφορίας’, με σκοπό τη δημιουργία μιας κοινής επιφάνειας εργασίας - επικοινωνίας μεταξύ του σχεδιαστή και των χρηστών της. Στην επιφάνεια, απεικονίζονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας περιοχής και ταυτόχρονα επιτρέπεται η διαμόρφωση νέων, μέσα από τις εκάστοτε επιλογές και τους κατάλληλους χειρισμούς των διαχειριστών της. Στη συγκεκριμένη επιφάνεια, η έννοια του ‘drifting’ και η τεχνική του ‘layering’ συνδυάζονται, καθώς η πρώτη επιτρέπει την ανάπτυξη της σχέσης του σχεδιαστή με τους χρήστες ενώ η δεύτερη τον αναλυτικό διαχωρισμό και την οργάνωση των διαφόρων αναγκών, επιθυμιών και σκοπιμοτήτων.

Για την κατανόηση ενός χάρτη - ‘gameboard’, ο J. Corner παραθέτει τη πρόταση του R. Bunschoten ‘four planning fields for Bucharest’, στη Ρουμανία το 1996. Η πρόταση περιγράφεται μέσα από τέσσερις επιμέρους χάρτες, που σχεδιάζονται βάσει συγκεκριμένων κανόνων (αντίστοιχα με τη δομή ενός παιχνιδιού) και συνδυάζονται μεταξύ τους ώστε να προκύψει ο τελικός χάρτης. Ο σχεδιασμός του χάρτη ως ‘gameboard’ συμβάλλει στην ανάπτυξη και στην προώθηση πολλαπλών σεναρίων αστικοποίησης. Για τον σχεδιασμό του, προτείνεται η διαμόρφωση προσωρινών, ανεξάρτητων και ευέλικτων δομών, που εξελίσσονται ή αλλάζουν στον χρόνο,

ενώ οι πιθανοί συσχετισμοί τους, παράγουν ποικίλα χωρικά αποτελέσματα. Οι δομές σχεδιάζονται και συνεχώς αναθεωρούνται λόγω της μεταβολής των κοινωνικών επιθυμιών και σκοπιμοτήτων. Έτσι, ο ίδιος ο χάρτης αποτελεί μια εξελικτική διαδικασία που προσαρμόζεται στις εκάστοτε συνθήκες, παράγοντας ταυτόχρονα νέες αστικές καταστάσεις.

Το 'παιχνίδι' καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τον δημιουργό του (τον σχεδιαστή) αλλά κυρίαρχο ρόλο στην εξέλιξή του, διαδραματίζει ο παίκτης (ο χρήστης) με τη συμμετοχή του. Οι ενέργειες, οι επιλογές και οι σχέσεις, που αναπτύσσονται μεταξύ τους μεταβάλλουν το περιβάλλον, στο οποίο εγγράφονται. Ο σχεδιαστής στήνει ένα 'ταμπλό' χωρίς όμως να αποσκοπεί στον απόλυτο έλεγχο και προσδιορισμό της έκβασης του 'παιχνιδιού'. Αντιθέτως, με τις σχεδιαστικές επιλογές του υποκινεί, υποστηρίζει και επιτρέπει την ανάπτυξη νέων κοινωνικών δομών αλληλεπίδρασης, συσχέτισης και διαπραγμάτευσης. Έτσι οι χάρτες - 'gameboards', απεικονίζουν τις δομές που συγκροτούν μια περιοχή με τέτοιο τρόπο, ώστε να ενθαρρύνεται η αλλαγή ή ο μετασχηματισμός τους στον χρόνο. Ταυτόχρονα, επιτρέπουν την ανάπτυξη πολλαπλών σεναρίων και νέων καταστάσεων, που συμβάλλουν με τη σειρά τους στην εξέλιξη του 'παιχνιδιού'.

### • 'rhizome'

Η έννοια του ριζώματος - 'rhizome' χρησιμοποιείται για την περιγραφή μιας χωρικής δομής χωρίς κέντρο και ιεραρχία, αρχή και τέλος, σαν μια επιφάνεια από διακλαδώσεις που συνεχώς επεκτείνονται προς πολλαπλές κατευθύνσεις. Όπως περιγράφουν οι Deleuze - Guattari "Σε αντίθεση με τα δέντρα ή τις ρίζες τους, το ρίζωμα ενώνει κάθε πιθανό σημείο με οποιοδήποτε άλλο σημείο ... δεν έχει ούτε αρχή ούτε τέλος, αλλά πάντα ένα μέσο, από το οποίο αναπτύσσονται και αναδύονται γραμμικές πολλαπλότητες." Με την έννοια του ριζώματος προτείνεται ένα εναλλακτικό σύστημα εξήγησης και κατανόησης της πολύπλοκης δομής του σύγχρονου αστικού πεδίου καθώς και των δυνάμεων (φυσικών, πολιτισμικών, πολιτικών, οικονομικών κ.ο.κ), που το επηρεάζουν (Sordi, 2014: 62-65).

Σύμφωνα με τον J. Corner η χαρτογράφηση ως ριζωματική δραστηριότητα αφορά στη δημιουργία μιας συνεκτικής επιφάνειας (plane of consistency), που είναι ταυτόχρονα 'περιεκτική' (inclusive), (περιέχει ακόμη και πράγματα αυθαίρετα, που δεν προσδιορίζονται από κάποιο συγκεκριμένο σχήμα) και 'κατασκευαστική' - 'ρυθμιστική' (constructive) σε ότι αφορά την ανάπτυξη μιας σειράς από νέες και ανοιχτές σχέσεις. Σε αυτή τη λογική, οι τεχνικές και τα μέσα αναπαράστασης μιας τέτοιας επιφάνειας οφείλουν να είναι ποικίλα και ευέλικτα.

Ο χάρτης αντίστοιχα ως μια 'ριζωματική' επιφάνεια, ξεδιπλώνει και

υποστηρίζει κρυμμένες καταστάσεις, απροσδιόριστες επιθυμίες και ποικίλες δυνατότητες εντός του δυναμικού πεδίου που δημιουργεί. Με αυτόν τον τρόπο ενισχύει τη συμμετοχή, τη σύνδεση και την αλληλεπίδραση των δυνάμεων που επηρεάζουν το πεδίο, συναρτίζει του χρόνου, αδιαφορώντας για τον προσδιορισμό της δομής του. Οι 'δημιουργικοί' χάρτες αποτελούν έναν ανοιχτό και συνδεδεμένο "πείραματισμό με το πραγματικό" και οφείλουν να διαφοροποιούνται από τη διαδικασία της ανίχνευσης-αντιγραφής ('tracing') που αποτελεί μια επαναλαμβανόμενη, κυκλική διαδικασία "επιστροφής στο 'ίδιο' ". Έτσι, η διαδικασία του 'tracing' εγγράφεται στο πλαίσιο ενός ιεραρχικού και κλειστού συστήματος, που περιορίζει κάθε δυνατότητα καινοτομίας ενώ η συνεχώς ανοιχτή, 'ριζωματική' λογική της χαρτογράφησης παρέχει πολλές ετερογενείς εισόδους, εξόδους και γραμμές φυγής, καθεμία από τις οποίες επιτρέπει ένα σύνολο διαφορετικών ερμηνειών, χρήσεων και αποτελεσμάτων. Η έννοια του ριζώματος, ως βασικός παράγοντας ανάπτυξης ενός χάρτη, επιτρέπει τη φιλοξενία απρόσμενων και εναλλακτικών πιθανοτήτων.

Τέλος, τα χαρακτηριστικά που περιγράφουν τον σύγχρονο χώρο είναι τόσο υλικά όσο και άυλα, άμεσα συνδεδεμένα με τον χρόνο. Οι έννοιες και οι τεχνικές της χαρτογράφησης ('drift', 'layering', 'gameboard', 'rhizome'), που προαναφέρθηκαν αποτελούν χρήσιμα εννοιολογικά μέσα και συνθετικά εργαλεία 'δημιουργικού' σχεδιασμού. Σε αυτό το πλαίσιο, το σχεδιαστικό παράδειγμα απομακρύνεται από τη σύνθεση και την παραγωγή στατικών δομών (design and planning - master plans) για να οδηγηθεί στις διαδικασίες που παράγουν πιο ευέλικτες και αυτό-οργανωτικές δομές (mapping - creative maps).

Όλα τα ερεθίσματα, οι συλλογισμοί και οι παρατηρήσεις καθορίζουν τον τρόπο σκέψης, τις διαισθητικές επιλογές και τις επινοήσεις. Επηρεάζουν τόσο στην αντίληψη όσο και στη διαμόρφωση του σύγχρονου αστικού χώρου. Η χαρτογράφηση δεν αποτελεί μια απόλυτα ουδέτερη, αντικειμενική και παθητική τεχνική απεικόνισης μετρήσιμων στοιχείων και χωρικών δεδομένων. Είναι περισσότερο μια ενεργητική, διαισθητική και 'δημιουργική' τεχνική προσέγγισης και διαχείρισης της σύγχρονης πολυπλοκότητας. Παρόλο που ο σχεδιασμός χαρτών ιστορικά βασιζόταν στην εμπειρική παρατήρηση και καταγραφή του κόσμου, σήμερα οι χάρτες δεν αποτελούν αποκλειστικά αντικείμενο αναπαράστασής του. Ο χάρτης αποτελεί περισσότερο μια νοητική κατασκευή, ως προϊόν της φαντασίας, που μένει ανοιχτό σε τυχόν μετασχηματισμούς και αλλαγές, ως ένα έργο σε συνεχή εξέλιξη.



### 1.3 Συμπεράσματα


Η διαμόρφωση της θεωρητικής προσέγγισης του J. Corner αποτελεί μια βάση για την αντιμετώπιση των ποικίλων και πολύπλοκων ζητημάτων της αστικής συνθήκης, η οποία συνέβαλε καθοριστικά στη διεύρυνση του γνωστικού πεδίου της αρχιτεκτονικής τοπίου. Η θεωρητική του προσέγγιση υπέδειξε μια ερμηνευτική και κριτική θεώρηση του σύγχρονου τοπίου, εισάγοντας νέες ιδέες και τρόπους αντίληψής του. Η αντίληψη του τοπίου απελευθερώθηκε από τις παραδοσιακές, ρομαντικές θεωρήσεις και το τοπίο από αδρανοποιημένο, παθητικό αναπαραστατικό αντικείμενο αναδείχθηκε σε δυναμικό, ενεργό, 'επιτελεστικό' εργαλείο ερμηνείας και σύνθεσης του κόσμου.

Στη συγκεκριμένη προσέγγιση, η έννοια του τοπίου ενημερώθηκε και εμπλουτίστηκε από τη θεωρία της οικολογίας και της πολιτισμικής γεωγραφίας, που αφορούν στην αντίληψη, στην ερμηνεία και στην κατανόηση της κατοίκησης του ανθρώπου πάνω στη γη. Σε αυτό το πλαίσιο, η φύση και ο πολιτισμός νοούνται πλέον ως ένα ενιαίο δυναμικό σύστημα φυσικών και πολιτισμικών σχέσεων, οι οποίες σχετίζονται μεταξύ τους και μεταβάλλονται συναρτήσει του χρόνου. Επομένως, στη λογική του τοπίου εκτός από τις φυσικές εισάγονται και προβάλλονται οι πολιτισμικές του προεκτάσεις, οι οποίες παίζουν ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση της κουλτούρας του πολιτισμού. Ως εκ τούτου, το τοπίο αποτελεί μια πολιτισμική κατασκευή, η οποία έχει φυσική και συμβολική διάσταση, εμπεριέχει μνήμες και επιδέχεται πολλαπλές ερμηνείες και αναπαραστάσεις.

Στην προσέγγιση αντίστοιχο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι 'δημιουργικές' τεχνικές αναπαράστασης του τοπίου, οι οποίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός εναλλακτικού τρόπου αντίληψης και απόδοσης της πραγματικότητας. Ο τρόπος βασίζεται στη 'δημιουργική' σχέση, που αναπτύσσεται μεταξύ των εννοιών και των τεχνικών της οικολογίας (με οικολογικούς χειρισμούς και στρατηγικές), της γεωγραφίας (με τη χαρτογράφηση) και της αρχιτεκτονικής τοπίου. Αυτές συμπλέκονται για να επιτρέψουν την ανάδυση εναλλακτικών δομών στις σχέσεις, που παράγονται μεταξύ του ανθρώπου και του τόπου στον οποίο κατοικεί και εργάζεται. Έτσι, αναθεωρείται ο ρόλος του ανθρώπου και η σχέση του με τον τόπο, καθώς δραστηριοποιείται είτε ατομικά είτε συλλογικά μέσα σε αυτόν. Από τον παθητικό, αποστασιοποιημένο παρατηρητή του απεικονιζόμενου χώρου γίνεται η μετάβαση στον ενεργό χρήστη, που οικειοποιείται και συν - διαμορφώνει τον χώρο μέσα από την ενασχόληση και τη συμπλοκή με τις πολλαπλές και ποικίλες μεταβλητές της ζωής. Ο J. Corner, εισάγοντας την έννοια της 'δημιουργικότητας' στη σχεδιαστική λογική

ανανεώνει τις 'αντικειμενικές' και ορθολογικές απόπειρες αποτύπωσης και αντιμετώπισης του τοπίου, προτείνοντας εναλλακτικές τεχνικές χαρτογράφησης και διαχείρισής του. Σε αυτή τη λογική, σημαντικό ρόλο παίζει το υποκειμενικό κριτήριο του μελετητή, που συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία προσέγγισης και σχεδιασμού του χώρου.

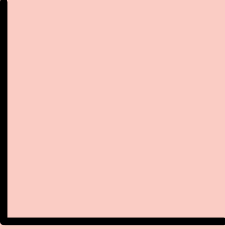
Τελικά, η θεωρητική προσέγγιση και τα 'δημιουργικά' εργαλεία σχεδιασμού, που διαμόρφωσε αφορούν περισσότερο σε μια υποκειμενική και διαισθητική θεώρηση των σύγχρονων καταστάσεων και αντίστοιχα σε έναν 'δημιουργικό' τρόπο χαρτογράφησης τους, παρά σε μια προτεινόμενη και 'αντικειμενική' μεθοδολογία αναπαράστασής τους.



# 02

- Η μεθοδολογία του James Corner  
στο πλαίσιο  
του ‘Landscape Urbanism’ •

Η προσέγγιση του James Corner υπάγεται σε ένα γενικότερο κλίμα ανανεωμένου ενδιαφέροντος και εκτεταμένης ενασχόλησης με το τοπίο και με τον τρόπο διασύνδεσής του με την αστική συνθήκη. Αυτή η ενεργητική πτυχή του τοπίου, αναλύεται μέσα στα πλαίσια του όρου ‘Landscape Urbanism’, καθώς μέσω του θεωρητικού και πρακτικού του υποβάθρου, διαμορφώνεται μία πολύπλευρη προσέγγιση, που αφορά στην εισαγωγή τοπιακών χειρισμών στη μελέτη, στη διαχείριση και στην παραγωγή του αστικού, ανοιχτού χώρου. Η διερεύνηση αυτή, αναζητά τον ρόλο του σύγχρονου τοπίου ως φορέα ιδεών, χειρισμών και σύνθετων στρατηγικών για τον σχεδιασμό σε αστική κλίμακα.





# LANDSCAPE URBANISM

september 27 1997 - october 18 1997

## Verdant Insertions/ Aqueous Moments



Beyond the Box, South Bronx, New York  
Margulies-Polak Architects

*"One objective of working with scale is to be able to use landscape as a way of critically rethinking urban conditions. As Kenneth Frampton writes, regarding the city: 'priority should now be accorded to landscape, rather than freestanding built form.'"*

*However, to build city-landscape you have to be able to build landscape, which means that you have to be able to use it, and it is hard to see. Nature and landscape are concepts associated with the feminine that have been repressed in the consciousness of both architecture and city.*

*The inability to see landscape is evident in the still common device of the figure-ground plan, that fails to engage physically, and that represents ground as the white space around the buildings, a perennial tabula rasa.*

*The problem with landscape is its apparent innocence, its stubborn signification of origin. The problem is that it naturalizes, representing an artificial world as if it were simply given, independent of human intentions. To build landscape we need to perform an inversion, where it becomes possible to see it not as picture but as process, that is cultural as well as natural.*

*We need to ask not just what landscape is or means but what it does, and how it works as a cultural practice. This involves looking beyond its*

*broadly even hesitating. This hesitation, this looking for what our job is, is one of the mainstream activities for me at nighttime. Much of my work can be addressed to this hesitation."*

Adrian Geuze  
West 8 Landscape Architects



Schouwburgplein Rotterdam  
West 8 Landscape Architects

## Shifting Occupations/ Displaced Densities



de Camping Detroit  
Charles Waldheim / Maril Santos Munne / Waldheim+Santos Studio



## 2.1 Η διαμόρφωση του όρου 'Landscape Urbanism'

Ο όρος 'Landscape Urbanism', εισήχθη το 1996, αλλά προσδιορίστηκε περαιτέρω μέσα από μεταγενέστερες δημοσιεύσεις, συνέδρια, εκθέσεις και κείμενα των κύριων εκπροσώπων του. Το αντικείμενο του όρου συνεχίζει να διαμορφώνεται τις τελευταίες δύο δεκαετίες, μέσα από εκδόσεις, ακαδημαϊκά προγράμματα, καθώς και μέσα από μία σειρά διαγωνισμών και μελετών.

Ειδικότερα, θεωρητικές αναζητήσεις και τεχνικές, που προέκυψαν από συνέδρια και εκδόσεις βιβλίων κατά τη δεκαετία του '90, μετασχημάτισαν το γνωστικό πεδίο της αρχιτεκτονικής τοπίου και όρισαν τις βάσεις για την ανάπτυξη του όρου 'Landscape Urbanism'. Το πρώτο συνέδριο, το οποίο διοργανώθηκε το 1993 στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια, υπό τον τίτλο 'Κατασκευαστικό Τοπίο' (Constructing Landscape), αφορούσε στην έννοια του τοπίου ως ιδέα, ανοιχτή σε ερμηνείες και μετασχηματισμούς. Μέσα από τη δυνατότητα 'κατασκευής' του τοπίου, το συνέδριο αναζητούσε τη σχέση του με τον πολιτισμό και το φυσικό περιβάλλον. Το επόμενο συνέδριο, με τίτλο 'Ανάκτηση του Τοπίου' (Recovering Landscape), διεξήχθη ένα χρόνο αργότερα, στη σχολή AA στο Λονδίνο, διαπραγματευόμενο τη σχέση του τοπίου ως προς τα ζητήματα του αστικού σχεδιασμού και των υποδομών. Τα δύο αυτά συνέδρια, αποτέλεσαν αφορμή για το βιβλίο *Recovering Landscapes*, το οποίο επιμελήθηκε ο J. Corner και εξέδωσε το 1999. Μέσα από τα άρθρα που συμπεριλάμβανε, η συγκεκριμένη συλλογή, διέυρνε τα όρια της αρχιτεκτονικής τοπίου προς τη μεγάλη κλίμακα του χωρικού σχεδιασμού (μεγάλης κλίμακας πάρκα, 'εφοδιαστικά' τοπία, εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές περιοχές, περί-αστικές περιοχές).

Λίγο νωρίτερα το 1997, ο Charles Waldheim, βασισμένος στην προσέγγιση του J. Corner 'Landscape as Urbanism', διοργάνωσε το συνέδριο 'Landscape Urbanism' και την ομώνυμη έκθεση που ακολούθησε. Το συνέδριο, ως προέκταση των δύο προηγούμενων, εισήγαγε το 'αναθεωρημένο' τοπίο στο γενικό πλαίσιο της σύγχρονης αστικής ανάπτυξης και των δημόσιων έργων. Η έκθεση, η οποία εγκαινιάστηκε με το απόφθεγμα του Rem Koolhaas, ότι "το τοπίο, περισσότερο απ' ό,τι η αρχιτεκτονική, γίνεται ολοένα και περισσότερο το πρωταρχικό στοιχείο της αστικής ρύθμισης" (Barnett, 2007: 118), φιλοξένησε πάνω από 200 σχέδια και φωτογραφίες από υλοποιημένα ή μη υλοποιημένα έργα, δημόσιων αστικών χώρων, σχεδιασμένων από γραφεία διεθνούς φήμης. (West8, P. Schumacher, A. Wall, Daskalakis, J. Corner, A. Mathur, B. Tschumi, R. Koolhaas / OMA κ.α.).

Ως αποτέλεσμα του τελευταίου συνεδρίου, ιδρύθηκαν τα πρώτα προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα σε αρχιτεκτονικές σχολές της

Αμερικής και της Ευρώπης (όπως το Landscape Urbanism, University of Illinois και το Landscape Urbanism, AA, London αντίστοιχα). Στη συνέχεια, ακολούθησαν δύο βασικές εκδόσεις, που συγκέντρωναν αντιπροσωπευτικά άρθρα από τα προαναφερθέντα συνέδρια, καθώς και εναλλακτικές προσεγγίσεις ερμηνείας και κατανόησης του όρου. Το πρώτο βιβλίο, με τίτλο *Landscape Urbanism: A Manual for the Machinic Landscape* εκδόθηκε το 2003, από τους Mohsen Mostafavi<sup>1</sup> και Ciro Najle. Με την επιλογή και τη συλλογή συγκεκριμένων άρθρων, τόσο από αρχιτέκτονες όσο και από αρχιτέκτονες τοπίου και πολεοδόμους, στο συγκεκριμένο βιβλίο γίνεται μια έρευνα που αφορά στον τρόπο, με τον οποίο το τοπίο μέσω της ανάπτυξης εναλλακτικών προσεγγίσεων, είναι ικανό να ανταποκριθεί, στις ανάγκες και στα ζητήματα που προκύπτουν από το σύγχρονο αστικό φαινόμενο. Αξίζει να σημειωθεί ότι, εκείνη την εποχή, οι δύο επιμελητές του βιβλίου ήταν υπεύθυνοι του μεταπτυχιακού προγράμματος της ΑΑ οπότε, ο στόχος τους ήταν το βιβλίο, να αποτελέσει εγχειρίδιο για τη διαμόρφωση ενός πλαισίου εφαρμογής του όρου. Ωστόσο, η υπεροχή των ψηφιακών μέσων ως εργαλείων έναντι του τοπίου, σε μία πρακτική που αφορούσε πρωτίστως το, δυναμικό μεν, τοπίο οδήγησε σύντομα στην αλλαγή της προσέγγισης αυτής.

Η δεύτερη συλλογή, με τίτλο *The Landscape Urbanism Reader*<sup>2</sup>, εκδόθηκε από τον C. Waldheim, το 2006. Το βιβλίο, προκειμένου να διερευνήσει την προέλευση του όρου, να διαμορφώσει το πλαίσιο του και να προσδιορίσει την κατεύθυνσή του, συγκέντρωσε 14 κείμενα από κύριους εκπροσώπους διαφορετικών τομέων, οι οποίοι μέχρι και σήμερα ασχολούνται με την πόλη, το τοπίο και την υποδομή. Μέσα από τις συγκεκριμένες εκδόσεις, το όνομα του J. Corner συνδέθηκε άρρηκτα με τον

όρο 'Landscape Urbanism' (Weller, 2001), καθώς μέσα από τα γραπτά του, *Landscape Urbanism* (2003), *Not Unlike Life Itself: Landscape Strategy Now* (2004) και *Terra Fluxus* (2006), διαμόρφωσε μία καθοριστική προσέγγιση της θεωρίας και της πρακτικής μέσα στα πλαίσια του όρου.

Βάσει της προαναφερθείσας βιβλιογραφίας, ο όρος 'Landscape Urbanism' αποτελεί μια υβριδική πρακτική, μια πολύ-επιστημονική προσέγγιση της πόλης, η οποία μπορεί να προσδιοριστεί κάπου ανάμεσα στο γνωστικό αντικείμενο της αρχιτεκτονικής τοπίου, του αστικού σχεδιασμού (urban design) και της πολεοδομίας (urban planning). Με αφετηρία σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις, προβάλλεται το επιχείρημα ότι το τοπίο, έχει πλέον την ικανότητα να αναδιοργανώνει την αστική επιφάνεια και να προτείνει νέες στρατηγικές επέμβασης (Waldheim, 2006: 35-53). Πιο συγκεκριμένα, το τοπίο προβάλλεται ως το νέο ευέλικτο μοντέλο αστικοποίησης. Τόσο ως πρίσμα όσο και ως εργαλείο, το τοπίο ανέρχεται ως το πλέον ικανό μέσο ώστε να ανταποκριθεί στην πολυπλοκότητα του αστικού συνδετικού ιστού και στις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες της μετά-βιομηχανικής πόλης. Επομένως, ο όρος 'Landscape Urbanism' εμπεριέχει τόσο την ερμηνευτική προσέγγιση της σύγχρονης πόλης όσο και τη σχεδιαστική, μέσω του στρατηγικού σχεδιασμού υπό όρους τοπίου.

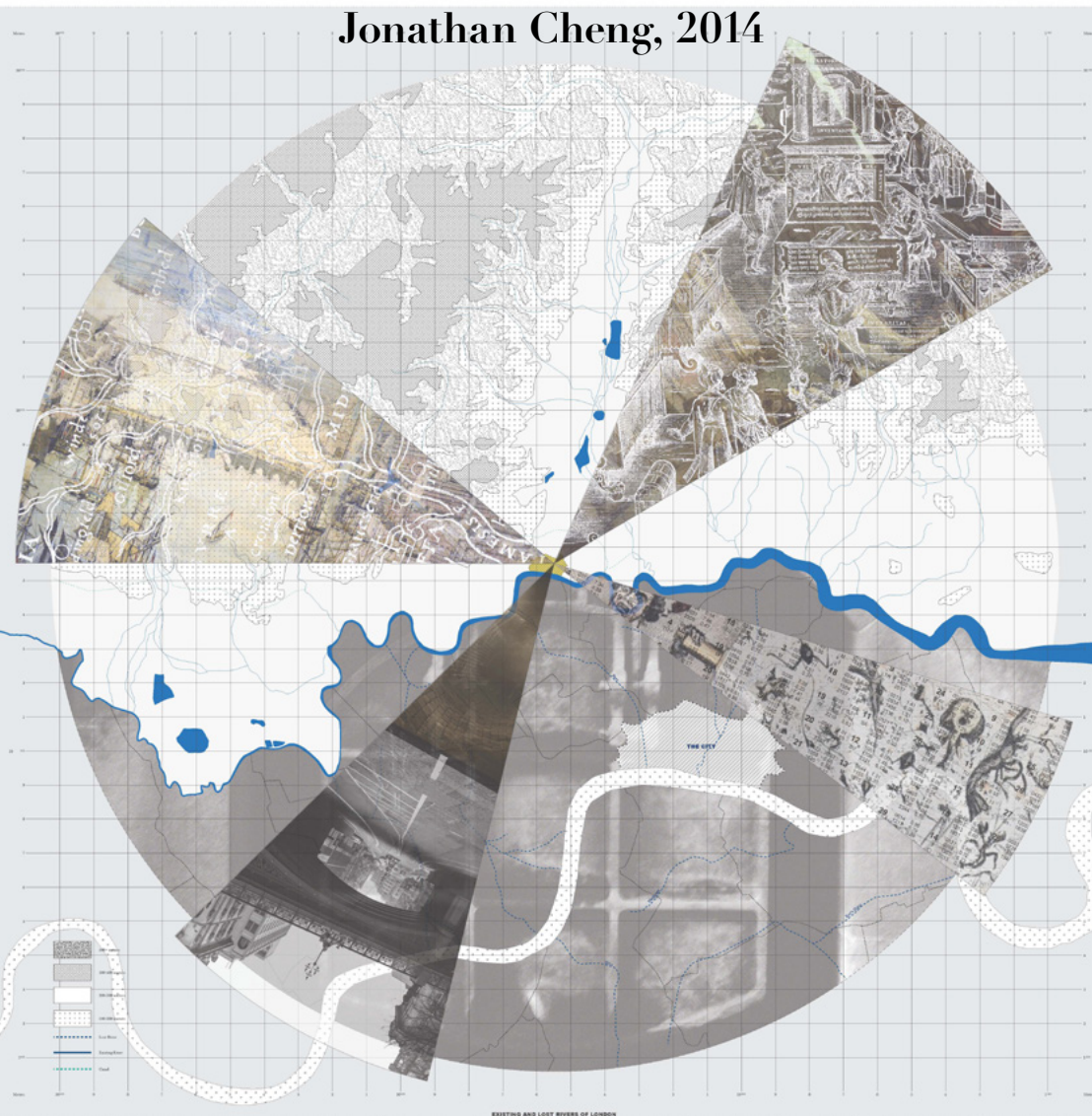
1 Η αναζήτηση των τρόπων μέσω των οποίων παράγονται δυναμικές αστικές διεργασίες, αποτελούσε το βασικό πεδίο έρευνας, του νυν πρύτανη του Harvard, Mohsen Mostafavi, όταν το 1980, μετά την εκπαίδευση του στην ΑΑ, μεταφέρθηκε στο UPenn. Εκεί, όπου λίγο αργότερα βρέθηκαν οι James Corner και Charles Waldheim. Σύμφωνα με τον Mohsen Mostafavi, η υιοθέτηση του τοπίου ως εργαλείου κατανόησης και ανάπτυξης αστικών διεργασιών σε πολεοδομική κλίμακα, μπορεί να εντοπισθεί πίσω, στα τέλη του 16ου αιώνα, στο έργο του ποντίφικα Sixtus V. Ο Πάπας, από το 1585 και μέσα σε μία πενταετία, έθεσε σε τροχιά μερικές από τις πιο σημαντικές αστικές μεταμορφώσεις στην ιστορία της Ρώμης, οι οποίες επηρέασαν καθοριστικά στον προσδιορισμό της σύγχρονης πόλης της Ρώμης (Giedion, 1941: 94). Οι μεταλλάξεις που επιτεύχθηκαν μέσα από το όραμα του καρδινάλιου ήταν απόρροια των ερευνών και πειρατισμών που ο ίδιος είχε εκπονήσει ως γιος κηπουρού, λίγο πριν παραλάβει το αξίωμα. Το τοπίο για πρώτη φορά υιοθετήθηκε ως 'μηχανισμός', μέσω του οποίου αναπτύχθηκαν αστικές διεργασίες, ικανές να επηρεάσουν άμεσα την πόλη. Ο Mostafavi αναγνώρισε σε αυτό το μοντέλο σχεδιασμού, την ικανότητα του ανοιχτού χώρου μετά την εισαγωγή του τοπίου στις αστικές διαδικασίες, να διαμορφώνει το δομημένο περιβάλλον μέσα στο πέρασμα του χρόνου (Sordi, 2015:20).

2 Η συλλογή μεταξύ άλλων περιέχει άρθρα των: G. Shane, R. Weller, C. Girot, J. Czerniak, A. Berger, P. Bellanger, C. Reed.



# ‘Existing and lost rivers of London’

Jonathan Cheng, 2014



## 2.2 Η προσέγγιση του James Corner

Σύμφωνα με τον J. Corner, η συγκεκριμένη προσέγγιση αποτελεί μία νέα, χώρο - υλική πρακτική, η οποία αναγνωρίζει τον αστικό χώρο, ως ένα δυναμικό κοινωνικό - οικολογικό σύστημα, μέσα στο οποίο δεν επιδιώκεται η επιβολή μιας ιδανικής, πρωταρχικής μορφής, αλλά η εφαρμογή ενός ‘ευφυούς σχεδιασμού’<sup>3</sup> (design intelligence) στο σύστημα αυτό καθεαυτό. Υπό αυτό το πρίσμα, το τοπίο προσδιορίζεται τόσο ως σύστημα διαχείρισης πληροφοριών και διασύνδεσης στοιχείων, όσο και ως συνεχής επιφάνεια η οποία οργανώνει εκτεταμένα αστικά πεδία με ανομοιογενείς ιδιότητες. Το τοπίο προβάλλεται δηλαδή, ως η υποδομή, που υποστηρίζει, συνδέει και οργανώνει τον αστικό χώρο, δημιουργώντας νέες συνθήκες.

Ως εκ τούτου, ο τοπιακός σχεδιασμός μέσα σε αυτόν τον αστικό χώρο, σύμφωνα με την προσέγγιση του J. Corner (2006: 54-80), οφείλει να ασχολείται περισσότερο:

a\_με την έννοια της ‘διαδικασίας έναντι της μορφής’. Δηλαδή με τη διερεύνηση των διαδικασιών μέσα στο χρόνο (processes over time), προκειμένου ο σχεδιασμός να συμβαδίζει με το δυναμικό σύστημα της πόλης, το οποίο προσδιορίζεται περισσότερο από πολλαπλές δυνάμεις και ροές, παρά από μορφές και δομές.

b\_με την ‘οργάνωση της οριζόντιας επιφάνειας’ (staging surfaces) του αστικού συστήματος καθώς και τον προσδιορισμό του πεδίου δράσεως. Δηλαδή τη διαχείριση της αστικής επιφάνειας ως πεδίο υποδομής και τον καθορισμό του πεδίου, στο οποίο εγγράφονται οι εκάστοτε δεδομένες δυνάμεις.

c\_με την ‘εισαγωγή νέων σχεδιαστικών εργαλείων και μεθοδολογιών σχεδιασμού’, οι οποίες πρέπει να συμβαδίζουν με τη σύγχρονη αντίληψη του κοινωνικού, οικονομικού και οικολογικού συστήματος. Αυτοί οι μέθοδοι σχεδιασμού οφείλουν να συμπλέκονται με την πολυπλοκότητα των παραπάνω συστημάτων και να κατευθύνουν εκ νέου τα συστήματα με στόχο την παραγωγικότητα.

d\_με την ανάπτυξη μίας διαδικασίας σχεδιασμού που να είναι πρωτίστως μία ‘φαντασική διαδικασία’ μία επινοητική πύκνωση του κόσμου των δυνατοτήτων.

Στη συνέχεια της ενότητας, αναλύονται περαιτέρω οι τέσσερις θεματικές του James Corner, μέσα από τις οποίες διερευνάται παράλληλα το πλαίσιο του όρου ‘Landscape Urbanism’.

<sup>3</sup> Αναφορά του J. Corner (2004) στον Michael Speaks και το βιβλίο του “Theory was interesting ... but now we have work”



## 2.2.a Η διαδικασία έναντι της μορφής

“Το '60, αντιμετώπισαν την πόλη ως ένα πρόβλημα δύο μεταβλητών όπως τα περισσότερα προβλήματα της κλασικής φυσικής ή ως ένα πρόβλημα ανοργάνωσης πολυπλοκότητας, που μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά από τη στατιστική και τη θεωρία των πιθανοτήτων. Αντιθέτως, η πόλη είναι ένα πρόβλημα οργανωμένης πολυπλοκότητας ανάλογο με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η βιολογία και η ιατρική. Κάθε στοιχείο μιας πόλης επηρεάζεται άμεσα από έναν μεγάλο αριθμό άλλων στοιχείων, τα οποία με τη σειρά τους καθορίζονται από άλλα αλληλοσχετιζόμενα στοιχεία. Δεν υπάρχει κάτι μη ορθολογικό σ' αυτό το πλέγμα σχέσεων. Για να γίνουν κατανοητά και να προβλεφθούν είναι απαραίτητο να εξεταστούν ως αληθινά γεγονότα και όχι ως στατιστικά δεδομένα.”

Jane Jacobs, 1962

‘Mississippi  
river’

Danny Wills, 2011

Η υιοθέτηση του τοπίου στην προσέγγιση των ζητημάτων της σύγχρονης πόλης και η επερχόμενη ανάπτυξη του όρου ‘Landscape Urbanism’ έρχεται ως αίτημα για τη διαχείριση μιας σειράς από φαινόμενα και παράγοντες, που σχετίζονται με την πόλη και τον σχεδιασμό μέσα σε αυτήν. Κοινός τόπος των παραγόντων αυτών είναι η επισήμανση της αδυναμίας και της αποτυχίας των παραδοσιακών αστικών θεωριών, αρχών και εργαλείων, να εξηγήσουν και να ανταποκριθούν στα νέα ζητήματα του αστικού χώρου<sup>4</sup>. Συγκεκριμένα, οι κατηγορίες, που ασκούνται στον μοντερνισμό συνοψίζονται στην αδυναμία να διαμορφώσουν μία νοηματοδοτημένη, βιώσιμη, δημόσια σφαίρα<sup>5</sup> με αναγκαία συνθήκη την πολλαπλότητα και την ετερότητα καθώς και να συμβιβαστούν με την πόλη ως μια ιστορική κατασκευή συλλογικής συνείδησης. Η αμφισβήτηση του πολεοδομικού ορθολογισμού εντάσσεται στο γενικότερο κίνημα αμφισβήτησης των συνολικών, εκ των άνω προσεγγίσεων<sup>6</sup>, οι οποίες κατακρίθηκαν για τη στατικότητα και τη μονομερή εστίαση στις ατομικές ανάγκες, στην τεχνολογική πρόοδο και στη λειτουργική αποτελεσματικότητα, αφήνοντας μικρό περιθώριο στον δημόσιο χώρο και στην κοινωνική δράση, να κινηθούν εκτός του φάσματος της βεβαιότητας και της προβλεψιμότητας. Η ανεπάρκεια αυτή, υπέδειξε την ανάγκη στροφής του σχεδιασμού από

4 Ο Charles Waldheim στην αναζήτηση της γενεαλογίας του όρου ‘Landscape Urbanism’, πέρα από τη συμβολή των οικολογικών προσεγγίσεων του Ian McHarg, βρίσκει επιρροές στη μεταμοντέρνα κριτική των Charles Jencks, Kevin Lynch, Antony Vidler και Aldo Rossi (Waldheim, 2006: 38).

5 Τη δεκαετία του 1960 ο Kevin Lynch, υποστήριξε ότι ο πολεοδομικός σχεδιασμός εκείνης της εποχής ήταν αμιγώς αρχιτεκτονικής φύσεως, καθώς αγνοούσε την ποιότητα και τον χαρακτήρα της δημόσιας σφαίρας. Μέσα από την οργανική ανάγνωση της σύνθετης πόλης και των περιφερειών της, καθώς και την κοινωνική και ανθρωποκεντρική διάσταση, ο Lynch, συνηγόρησε υπέρ μιας αστικής πειθαρχίας εναρμονισμένης με τις σύνθετες οικολογίες, το κοινωνικό συμφέρον, τις απροσδιόριστες αλληλοκαλυπτόμενες περιοχές με τις σύνθετες αναγνώσεις τους, προκειμένου η πόλη, να κατακτήσει τον πρωταρχικό κοινωνικό της ρόλο ως ένα σκηνικό από ποικίλες και απρόσμενες ανθρώπινες δραστηριότητες.

6 Στα τέλη του μοντέρνου, λόγω της μεταπολεμικής κατάστασης στην Ευρώπη, εντοπίζονται κοινά ζητήματα στα οποία προσπαθεί να απαντήσει σήμερα η τοπιακή προσέγγιση στον αστικό χώρο και αφορούν στη διάσπαρτη, μεταπολεμική σε εκείνη την περίπτωση, πόλη και την επικείμενη ανάπτυξή της. Έννοιες όπως η απροσδιοριστία, η ανοιχτότητα (Richard Llewellyn Davies), ο ενδιάμεσος χώρος και η διεπιστημονική προσέγγιση, αντηχούν σε έννοιες που ανέπτυξε η ομάδα Team 10 (E. Rogers, Aldo Van Eyck, Γιώργος Κανδύλης, Alison και Peter Smithson, G. De Carlo, J. A. Coderch κ.ά), στα επόμενα και τελευταία CIAM της δεκαετίας του '50. Η ανάλυση της πόλης στράφηκε από τις φονεσιοναλιστικές μηχανιστικές ορολογίες σε έννοιες όπως το κύτταρο, η καρδιά της πόλης, η αστική ταυτότητα, η οργανική πόλη κ.λ.π. Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση αναζητήθηκαν αστικές δομές (επικοινωνούντα κενά, αρθρώσεις) ως συνδετικό ή συμπληρωματικό στοιχείο στις αποκαλούμενες ‘τρύπες’ της πόλης.



την αναζήτηση μορφών και δομών στη διερεύνηση των διαδικασιών και συμπεριφορών του αστικού περιβάλλοντος. Η κίνηση και η συσσώρευση κεφαλαίου, η μετακίνηση πληθυσμού και η παραγωγή πολύπλοκων δραστηριοτήτων, η αναδιάταξη και η ανασύνθεση πολιτισμικών χαρακτηριστικών, η αναπροσαρμογή των αναγκών, η έγερση κοινωνικό-πολιτικών αιτημάτων, η διεκδίκηση δημοσίου χώρου και η πρωτοβουλία απέναντι σε περιβαλλοντικά ζητήματα αποτελούν μέρος των παραγόντων και των διεργασιών, που φανερώνουν τον μεταβλητό και πολύπλοκο χαρακτήρα του αστικού περιβάλλοντος ως ένα πλέγμα δυναμικών σχέσεων (Corner, 2003: 59). Ως εκ τούτου, η πόλη ως φαινόμενο, χρήζει εκ νέου ανάγνωσης, μέσα από τη διερεύνηση των διαδικασιών που την απαρτίζουν και όχι μέσα από το άθροισμα των μορφών και των αντικειμένων που την διαμορφώνουν, καθώς και εκ νέου τοποθέτηση προτεραιοτήτων, όπως η κοινωνία, το περιβάλλον και ο πολιτισμός.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Alex Wall: “Μεγάλο μέρος του διαλόγου για την αναθεώρηση των πρακτικών του τοπίου και της πολεοδομίας σήμερα, προέρχεται από τη μεταβαλλόμενη φύση των πόλεων. Η παραδοσιακή έννοια της πόλης, ως ένας ιστορικός και θεσμικός πυρήνας που περιβάλλεται από μεταπολεμικά προάστια και στη συνέχεια από ύπαιθρο, έχει αντικατασταθεί σε μεγάλο βαθμό από μια πολυκεντρική και δικτυοειδώς εξαπλωμένη περιοχή την περιφερειακή μητρόπολη. Λειτουργικά, αν όχι βιωματικά, οι υποδομές και οι ροές των υλικών έχουν γίνει πιο σημαντικές από ότι τα στατικά πολιτικά και χωρικά σύνορα. Η εισροή των ανθρώπων, των οχημάτων, των αγαθών και των πληροφοριών συνοψίζουν αυτό που οι αστικοί γεωγράφοι αποκαλούν ‘καθημερινό αστικό σύστημα’, αποδίδοντας τη δυναμική και χρονικά εξαρτημένη-πρόσκαιρη-εικόνα της δομής της πόλης σήμερα. Η έμφαση μετατοπίζεται πλέον από τη μορφή του αστικού χώρου στις διαδικασίες αστικοποίησης που φιλοξενεί, διαδικασίες που διασυνδέουν αχανείς περιφερειακές - αν όχι παγκόσμιες - επιφάνειες” (Wall, 1999: 234). Σύμφωνα με αυτήν την οπτική, η σύγχρονη πόλη δεν είναι πλέον μια αυτόνομη οντότητα, αλλά ένα σημείο στον πυρήνα ενός πολυδιάστατου δικτύου. Οι αλλαγές στο οικονομικό και παραγωγικό μοντέλο, στην κοινωνική οργάνωση και κατ’ επέκταση στη χωρική δομή, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των ψηφιακών τηλεπικοινωνιών, των μεταφορών και του διαδικτύου δεν επιτρέπουν πλέον μία αντίληψη της σύγχρονης μητρόπολης ως τόπο σαφώς προσδιορισμένο με συγκεκριμένη μορφή και ιεραρχία. “Τώρα η πόλη, μέσα από την επικρατούσα, διάχυτη αστική της μορφή χαρακτηρίζεται κυρίως μέσα από όρους, όπως ‘περιοχή’, ‘αστική κατάσταση’, ‘αστικό τοπίο’, μεταξύ άλλων” (Μανωλίδης, 2000: 8-9). Παράλληλα, προσδιορίζεται περισσότερο μέσα από τα υλικά και τα άυλα στοιχεία, από τα οποία απαρτίζεται και αναγνωρίζεται

ως χώρος ροών, πληροφοριών και ‘αόρατων’ δυνάμεων που επιδρούν στο έδαφος. Η πόλη είναι πλέον μία συγκέντρωση πολλών διαφορετικών καταστάσεων, δραστηριοτήτων και φαινομένων, που συμβαίνουν ταυτόχρονα, ένα πολύπλοκο σύστημα με πολλαπλά επίπεδα πληροφορίας, που βρίσκεται συνεχώς σε κατάσταση εξέλιξης και ταυτόχρονα σε μία δυναμική κατάσταση ισορροπίας (Βλαχονάσιου, 2004: 5). “Αυτό το συγκεχυμένο πολεοδομικό μόρφωμα αντιμετωπίζεται περισσότερο, ως πεδίο εξελικτικών διαδικασιών και λιγότερο ως σταθερή χωρική κατάσταση. Κάτω από αυτήν την εμφανή του διάταξη, αναζητούνται τα συστήματα, οι συγκρούσεις τους και οι ασυνέχειές τους. Οι καταστάσεις αυτές δεν θεωρούνται ανωμαλίες, που πρέπει να εξαλειφθούν στην οπτική ενός αρμονικού συνόλου, αλλά χαρακτηριστικά ενός τοπίου, που πρέπει σε κάθε περίπτωση να αναδειχθούν, να εμπλουτιστούν ή να μεταλλαχθούν” (Μανωλίδης, 2000: 8).

Σύμφωνα με τον J. Corner, η φαινομενική αοριστία των δυναμικών αυτών καταστάσεων, υπαγορεύει μία ‘ρευστή’ προσέγγιση, η οποία περιγράφεται καλύτερα με όρους οικολογίας (όπως αυτή προσδιορίστηκε στην προηγούμενη ενότητα) (Corner, 2006: 60). Ο ίδιος υποστηρίζει ότι “οι πόλεις και οι υποδομές είναι τόσο ‘οικολογικές’ όσο τα δάση και τα ποτάμια”. Η προσέγγιση αυτή ακολουθεί τον David Harvey (1990), ο οποίος υποστηρίζει ότι τόσο η σύγχρονη πόλη, όσο και το φυσικό οικοσύστημα βρίσκονται σε αδιάκοπη εξέλιξη μέσα στον χρόνο, ενώ παράλληλα αποκτούν μορφή μέσα από τις δυναμικές διεργασίες μεταξύ των στοιχείων από τα οποία αποτελούνται. Άρα ο σχεδιασμός του αστικού χώρου πρέπει να εστιάζει περισσότερο στην κατανόηση αυτών των κοινωνικών και χωρικών διεργασιών μέσα στο χρόνο και λιγότερο στην ίδια τη μορφή τους. Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος στις αστικές διεργασίες δεν αποκλείει τη χωρική μορφή, αλλά περισσότερο επιδιώκει να κατασκευάσει μία διαδραστική κατανόηση το τρόπου, που η μορφή σχετίζεται με τις διαδικασίες με τις οποίες διοχετεύεται, διαμορφώνεται και διατηρείται.

Το αστικό σύστημα μέσω της αναγωγής του σε δυναμική διεργασία παρουσιάζεται λοιπόν ως ένα πολυκύμαντο πεδίο πολύπλοκων και αέναων μετασχηματισμών. Παρομοιάζεται με ζωντανό οργανισμό, άρα δυναμικό, μοναδικό μέσα στον χρόνο, διαδραστικό και ρευστό. Η σχετικά πρόσφατη συνάρτηση της σχέσης του φυσικού κόσμου με τη χρονική δυναμική, τη διασύνδεση μεταξύ των πραγμάτων, τις έννοιες της πολυπλοκότητας, της αυτό - οργάνωσης, της μεταβολής και της ευελιξίας καθώς και η κυριαρχία της διαδικαστικής προσέγγισης έναντι της μορφολογικής ανέδει-

An aerial photograph of Hong Kong, showing the dense urban landscape and the surrounding water. A grid of squares is overlaid on the image, creating a mosaic effect. The grid lines are more prominent in some areas than others, particularly in the lower half of the image.

# ‘Dioramamap Hong Kong’ Sohei Nishino, 2010

ξε τη νέα οικοσυστημική<sup>7</sup> προσέγγιση ως το πλέον ικανό πρίσμα, μέσα από το οποίο μπορεί να ιδωθεί η αστική κατάσταση. Μέσα από αυτές τις έννοιες δημιουργήθηκε ένα θεωρητικό λεξιλόγιο προσδιορισμού των σύγχρονων κοινωνικό - οικονομικών, χωρικά εκφρασμένων, φαινομένων, το οποίο αποσκοπεί στη βαθιά κατανόηση της σύγχρονης πόλης και των διαφορετικών σχηματισμών που μπορεί να υφίσταται.

Η πραγματική αναλογία μεταξύ οικολογικών και αστικών συστημάτων ωστόσο, “δε βρίσκεται στις ομοιότητες μεταξύ των μερών ή των διαδικασιών, αλλά στις ομοιότητες της δομής τους μέσα στο σύνολο ενός συστήματος. Η διάδραση - ανάδραση, η ιστορική διαδοχή, η δικτυακή δομή, η μη γραμμική συμπεριφορά και οι χωρικές συνδέσεις προσδιορίζουν εξίσου και τα 2 συστήματα. Η πόλη δεν είναι ομοιογενής, αλλά χωρικό μωσαϊκό κοινωνικών, οικονομικών και οικολογικών παραμέτρων που αλληλοσχετίζονται μέσα από μία ποικιλία διαδικασιών κατανομής ή διασκορπισμού τους στον χώρο” (Holling, Goldberg, 1971: 227). Ως εκ τούτου, πέρα από τα μετρικά και χωρικά μεγέθη, αναδύονται νέοι χαρακτηρισμοί προσδιορισμού της πόλης ανάλογοι με αυτούς της οικολογίας και της βιολογίας, οι οποίοι υπακούουν σε σχέσεις συνδεσιμότητας, ευελιξίας, προσαρμοστικής ικανότητας, ανθεκτικότητας και βιωσιμότητας.

Σε αυτή τη γραμμή σκέψης στη βιβλιογραφία για το ‘Landscape Urbanism’, το τοπίο ορίζεται ως “το πρίσμα μέσα από το οποίο ερμηνεύεται η σύγχρονη πόλη και ταυτόχρονα το μέσο, μέσα από το οποίο η πόλη διαμορφώνεται”. Πρόκειται ουσιαστικά για μία προσπάθεια αποκωδικοποίησης της αστικής κατάστασης υπό όρους τοπίου και διαχείρισής της ως οικοσύστημα, το οποίο μελετάται και σχεδιάζεται στη βάση μίας ‘χωρο-χρονικής οικολογίας’ (Corner, 2006: 29) ικανής να διαχειριστεί τις δυνάμεις του αστικού χώρου (φυσικές και ανθρωπογενείς) ως ένα συνεχές αλληλοεξαρτώμενο δίκτυο. Υπερβαίνοντας τα μορφολογικά ζητήματα ενός στατικού αστικού σχεδιασμού της ‘terra firma’, ο J. Corner κάνει λόγο για την ‘terra fluxus’, δηλαδή την πόλη ως ευέλικτο πεδίο εγγραφής και επαναπροσδιορισμού ροών και δυνάμεων. Θέτοντας προτεραιότητα όχι σε αρχιτεκτονικά αντικείμενα, αλλά στη διάδραση ανάμεσα στις αστικές, πολιτιστικές και κοινωνικές διαδικασίες, το τοπίο, ως οικοσύστημα, γίνεται πρότυπο ως το μέσο δια του οποίου συντελούνται όλες οι διεργασίες, ανάμεσα στο δομημένο περιβάλλον, στα φυσικά συστήματα και στις υποδομές (Weller, 2007: 67).

Η οικοσυστημική προσέγγιση της πόλης μπορεί να βρει αναλογία στην κοινωνικοφυσική νοητική και περιβαλλοντική ταυτόχρονα ανάγνωση της

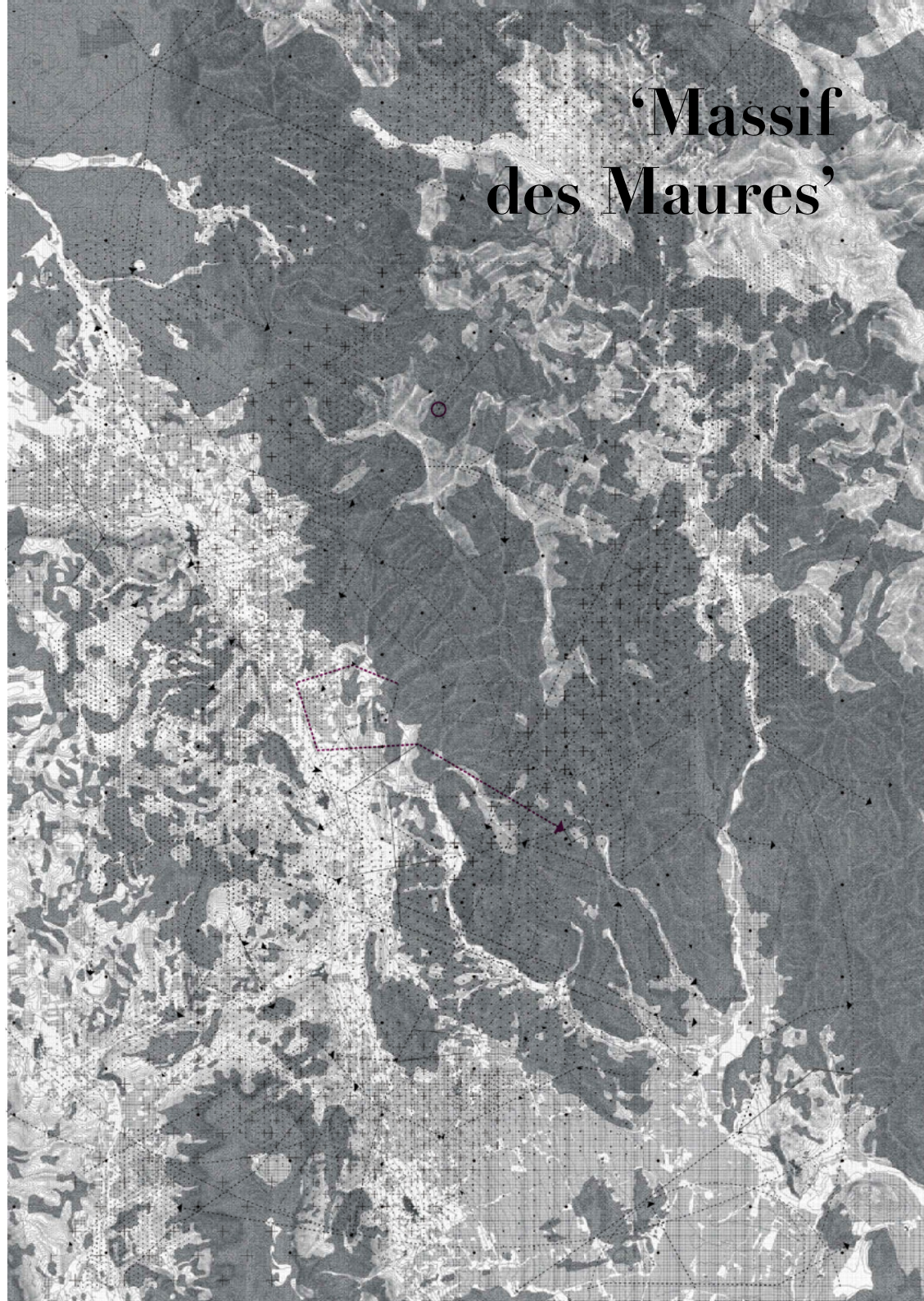
<sup>7</sup> Το οικοσύστημα είναι η βιοκοινωνία και το αβιοτικό της περιβάλλον, τα οποία μαζί σχηματίζουν ένα ενιαίο σύστημα αλληλεπίδρασης (Τσιούρης, 1999: 18).



σύγχρονης συγκρότησης του χώρου από τον Felix Guattari, ο οποίος μέσα από μια συσχετιστική και ολιστική θεώρηση, ανέπτυξε τρία αλληλεξαρτώμενα επιπέδα του περιβάλλοντος, των κοινωνικών συσχετισμών και του ανθρώπινου υποκειμένου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: “Σήμερα περισσότερο από ποτέ η φύση δεν μπορεί να διαχωριστεί από τον πολιτισμό και πρέπει να μάθουμε να σκεφτόμαστε ‘εγκαρσίως’ τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα οικοσυστήματα, στη μηχανόσφαιρα και στις κοινωνικές και ατομικές σφαίρες αναφοράς [...] Η περιβαλλοντική οικολογία θα έπρεπε να εννοηθεί σε αδιάσπαστη ενότητα με την κοινωνική και τη νοητική οικολογία” (Guattari, 1991:35).

Με βάση τα παραπάνω, το αστικό περιβάλλον αναγνωρίζεται πλέον ως ένα σύνολο ροών και δυνάμεων που συνθέτουν τη δυναμική πολλαπλότητα των διαδικασιών της πόλης. Η πόλη σήμερα, αποτελεί παράγωγο ευρύτερων ανταλλαγών ανάμεσα σε ορατά και αόρατα συστήματα, τα οποία είναι δυναμικά και ευμετάβλητα και ως εκ τούτου αδύνατο να ερμηνευτούν μέσα από τυπο - μορφολογικά προδιαγεγραμμένα μοντέλα. Μέσα από την εννοιολογική και φυσική ιδιότητά του, το τοπίο, ως σύμπλεγμα πολύπλοκων δυναμικών διασυνδεδεμένων συστημάτων και διαδικασιών, διεκδικεί έναν ουσιαστικότερο ρόλο νοηματοδότησης και ενσωμάτωσης του χρόνου, του φυσικού κόσμου, των κοινωνικών και οικολογικών προεκτάσεων στο δομημένο περιβάλλον. Το αστικό περιβάλλον βρίσκει αναλογία στα φυσικά οικοσυστήματα, καθώς και τα δύο βρίσκονται σε αδιάκοπη εξέλιξη μέσα στον χρόνο, ενώ παράλληλα αποκτούν μορφή μέσα από δυναμικές διεργασίες μεταξύ των στοιχείων από τα οποία αποτελούνται. Ο σύγχρονος αστικός χώρος αναγνωρίζεται ως δυναμικό κοινωνικό-οικολογικό σύστημα και το ενδιαφέρον στρέφεται από την αναζήτηση βέλτιστων μορφών δόμησης, στη διερεύνηση των διαδικασιών που τον παράγουν.

## ‘Massif des Maures’







## 2.2.b Τοπίο-υποδομή, η οργάνωση της αστικής επιφάνειας

Όπως αναλύθηκε προηγουμένως, πλέον στη σύγχρονη συνθήκη γίνεται λόγος για μία νέα, διάχυτη αστική μορφή, η οποία έχει περιγραφεί ως “μία περισσότερο ανοιχτή, αποκεντρωμένη, αυτό - διοργανούμενη μή-τρα” (Shane, 2006). Μία εκδοχή της πόλης, όπου μέσα από το πρίσμα του τοπίου αναγνωρίζεται ως μία πλούσια αστική οικολογία.

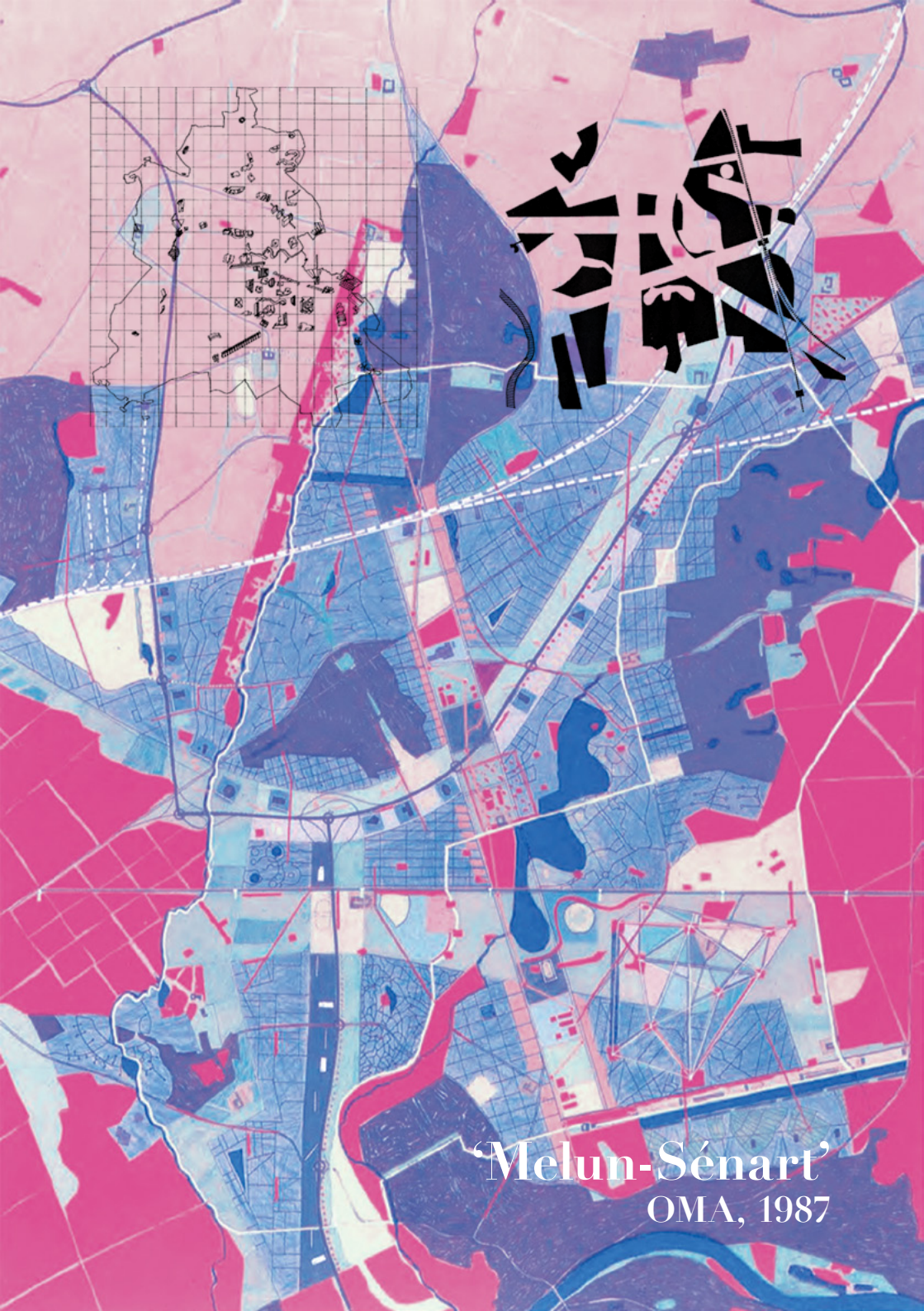
Ωστόσο, η ικανότητα ανάγνωσης και απεικόνισης του κόσμου με νέους όρους δεν είναι αρκετή, εάν οι εικόνες αυτές δεν ενσαρκωθούν με καινοφανείς και αποτελεσματικούς τρόπους (Corner, 2004). Πέρα από την κατανόηση της αστικής πολυσημίας είναι απαιτητή και η διαχείρισή της. Η υποστήριξή της, δηλαδή, από άρθια προγραμματισμένα τοπία-υποδομές, που θα στοχεύουν στην παραγωγή βιώσιμου αστικού χώρου, ο οποίος θα επιτρέπει την οικειοποίηση, θα υπαγορεύει την ευέλικτη χρήση και θα ενεργοποιεί την ευρηματικότητα (Corner, 2006).

### ι. Το τοπίο-υποδομή ως αστική επιφάνεια

Ο R. Koolhaas ήδη από τη δεκαετία του '70, θεωρώντας την αστική διάσταση της αρχιτεκτονικής αναπόσπαστο κομμάτι των αστικών υποδομών και συμβάντων, ασχολείται με την αναζήτηση ευρέως εφαρμόσιμων στρατηγικών και λύσεων για τη διαχείριση όχι μόνο της χωρικής μονάδας (αντικείμενο) αλλά και του συνόλου (πόλη). Αναγνωρίζοντας την ανάγκη για μία πιο ελαφριά προσέγγιση<sup>8</sup>, η οποία πρέπει να επαναπροσδιορίσει τη σχέση της με την πόλη ως υποστηρικτικής και όχι ως δημιουργός της, προτάσσει τη διαχείριση της υποδομής ως θεμελιωτή της σχέσης αυτής.

<sup>8</sup> “Αν είναι να υπάρξει μια ‘νέα πολεοδομία’ αυτή δε θα βασίζεται στις δίδυμες φαντασιώσεις της τάξης και της παντοδυναμίας θα είναι το ανέβασμα της αβεβαιότητας. Δεν θ’ ασχολείται πια με την τακτοποίηση περισσότερο ή λιγότερο μόνιμων αντικειμένων, αλλά με την άρδευση περιοχών με δυνατότητες. Δε θα στοχεύει πια σε σταθερές σχηματοποιήσεις, αλλά στη δημιουργία ικανών πεδίων τα οποία στεγάζουν διαδικασίες που αρνούνται να στερεοποιηθούν σε συγκεκριμένη μορφή. Δε θα ‘χει πια να κάνει με τον σχολαστικό ορισμό, την επιβολή ορίων, αλλά με την επέκταση των εννοιών, την άρνηση των συνόρων, όχι με τον χωρισμό και την αναγνώριση οντοτήτων, αλλά με την ανακάλυψη υβριδίων χωρίς όνομα. Δε θ’ ασχολείται πια έμμεσα με την πόλη, αλλά με τον χειρισμό της υποδομής, με στόχο ατέλειωτες εντατικοποιήσεις και διαφοροποιήσεις, συντομεύσεις και ανακατανομές. [...] Ορισμένη εκ νέου, η πολεοδομία δε θα’ ναι μόνο, ή ως επί το πλείστον, ένα επάγγελμα, αλλά ένας τρόπος σκέψης, μια ιδεολογία, η αποδοχή αυτού που υπάρχει” Μία νέα ‘ελαφριά πολεοδομία’ η οποία πρέπει να επαναπροσδιορίσει τη σχέση της με την πόλη (Koolhaas 1997: 36-40).





Ο J. Corner, με επιρροές από τον θεωρητικό λόγο του S. Kwinter<sup>9</sup> και τις προσεγγίσεις του R. Koolhaas και με εργαλείο το τοπίο στρέφει τις αναζητήσεις του στη δυναμική οργάνωση και ρύθμιση νέων συνθηκών ενός αβέβαιου μέλλοντος (1999). Κάνοντας λόγο για μία δυναμική, ελαστική, 'ad hoc' προσέγγιση χωρίς κανόνες και έλεγχο, χωρίς εμμονές για βεβαιότητα, προβλεψιμότητα και μονιμότητα, ο J. Corner προσανατολίζεται στη διαχείριση του τοπίου ως υποδομή<sup>10</sup> και στην οργάνωση ενεργών πεδίων, εμπλουτισμένων με δυνατότητες και ικανότητες να φιλοξενούν δυναμικές διαδικασίες.

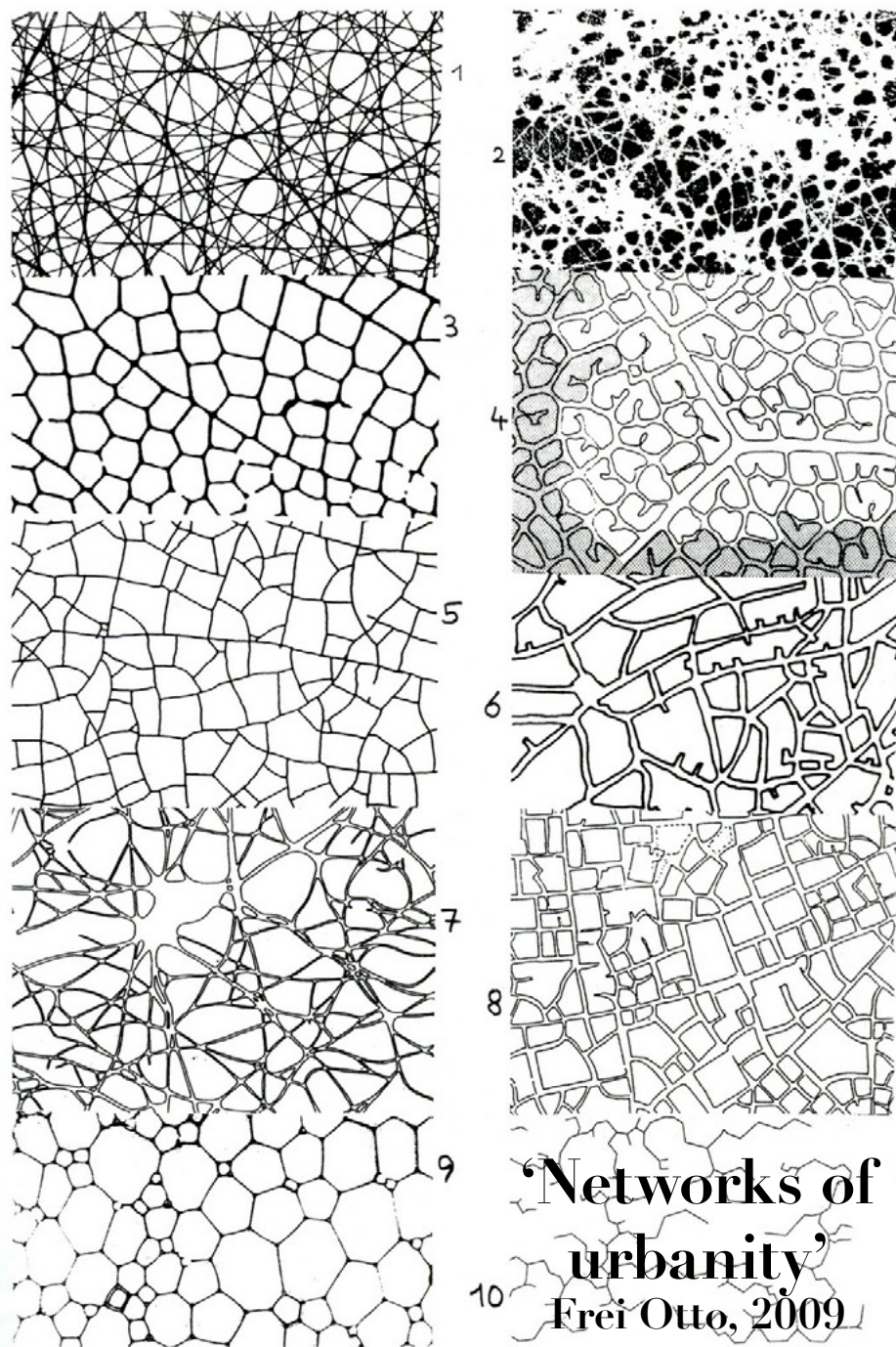
Την ίδια εποχή με τον J. Corner, ο S. Allen, του οποίου το ερευνητικό ενδιαφέρον εντοπιζόταν αρχικά γύρω από τα ψηφιακά μέσα και τη θεωρία αναγέννησης βιολογικών μοντέλων, στράφηκε στην ανάπτυξη στρατηγικών και πρακτικών σχεδιασμού μέσα στην πόλη, τα οποία συγκέντρωσε και εξέδωσε το 1999 στο βιβλίο *Points & Lines Diagrams and Projects for the City*. Με σαφείς επιρροές από τις θεωρίες του χάους και της πολυπλοκότητας και έχοντας προσδιορίσει την έννοια της συνθήκης πεδίου<sup>11</sup> λίγα χρόνια νωρίτερα, ο S. Allen, μακριά από μορφολογικές και σημειολογικές προσεγγίσεις, έχοντας πάντα ως επίκεντρο την έννοια του σχεδιασμού ως ανοιχτή διαδικασία μέσα στον χρόνο, πειραματιζόταν με ζητήματα αναπαράστασης, προγράμματος καθώς και με την έννοια της οριζόντιας επιφάνειας. Ο S. Allen, πάνω στον οποίο βασίστηκε ο J. Corner για την ενεργή διάσταση της υποδομής, αναζητούσε πρακτικές εφαρμογές, που θα εστίαζαν στην αποδοτικότητα και στη λειτουργικότητα των

9 Ο Stanford Kwinter, εξετάζοντας και ο ίδιος την έννοια της 'ελαφριάς' πολεοδομίας, η οποία αναγνωρίζεται, μεταξύ άλλων, κυρίως στην πρακτική προσέγγιση του Koolhaas, κάνει λόγο για μία 'μαλακή' πολεοδομία η οποία 'γδέρνει', όπως ο βοσκός αρχικά γδέρνει τη γη του, στη συνέχεια περιμένει υπομονετικά, παρατηρεί και δρα αναλόγως (Kwinter, 1995: 31).

10 Πολύ περισσότερο απ' ό,τι τα κτίρια, σήμερα θα πρέπει να αρχίσουμε να διαχειριζόμαστε τη 'μαλακή' υποδομή (soft infrastructure). Αυτή η αναδυόμενη υποδομή μπορεί να οριστεί ως 'γνωσιακή υποδομή, προγραμματική υποδομή, πολιτισμική υποδομή' ή ακόμα και 'ψηφιακή υποδομή'. Η επαναχρησιμοποίηση και επανερμηνεία του υπάρχοντος δυναμικού προσφέρει τη δυνατότητα ανάθεσης σύγχρονων εννοιών, χωρίς την ανάγκη για νέο 'σχεδιασμό' (Kwinter, 1997).

11 Μία συνθήκη πεδίου είναι κάθε "...μορφικό ή χωρικό matrix ικανό να ενοποιεί διαφορετικά στοιχεία ενώ παράλληλα σέβεται την ταυτότητα κάθε ενός εξ αυτών. Οι συσχετισμοί πεδίων είναι χαλαροί δεσμοί συνονθυλευμάτων που χαρακτηρίζονται από την παρουσία πόρων και τοπικής διασύνδεσης. Οι εσωτερικοί κανονισμοί είναι οριστικοί, ενώ το συνολικό σχήμα καθώς και τα όρια είναι ιδιαίτερα ρευστά." Ένα πεδίο λοιπόν χαρακτηρίζεται από τους οριστικούς κανόνες που το διέπουν, τον χώρο στον οποίο οι κανόνες διασύνδεσης εφαρμόζονται και από μία ομάδα αντικειμένων η οποία δύναται να διασυνδεθεί. Το πεδίο δεν χαρακτηρίζεται από τις διαστάσεις του καθώς αυτές είναι ασαφείς και εξαρτώνται από το μέγεθος της διασυνδεδεμένης ομάδας, κατά συνέπεια οι συνθήκες πεδίων "...υπονοούν μία κίνηση από το ένα στα πολλά, από τα άτομα στις συλλογικότητες, από τα αντικείμενα στα πεδία. Είναι φαινόμενα που διαμορφώνονται από τη βάση και που ορίζονται όχι από ιεραρχικά γεωμετρικά σχήματα αλλά από πολύπλοκους τοπικούς δεσμούς" (Allen, 1997: 24-31).



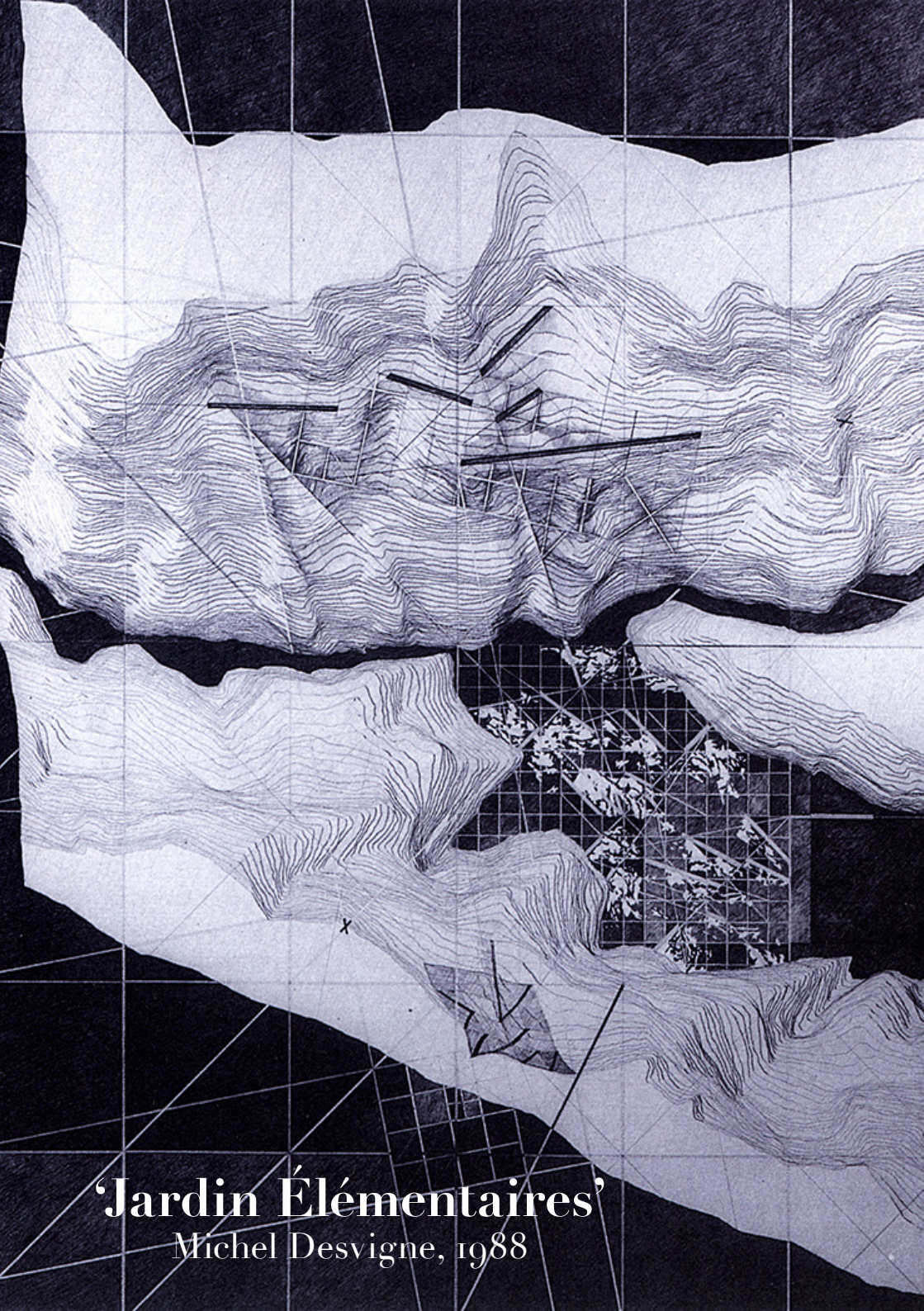


πραγμάτων και σε αντίθεση με την ορθολογιστική στάση του A. Wall (η οποία θα αναλυθεί στη συνέχεια), υποστήριζε ότι το απρόβλεπτο μπορεί να προκύψει μόνο μέσα από τις ‘τοπικές’ διαφοροποιήσεις των στοιχείων. Ο ίδιος επισημαίνει ότι υπάρχει η δυνατότητα να προσεγγίσουμε εκ νέου την ‘αρχιτεκτονική της υποδομής’, μέσα από μία νέα εργαλειοθήκη που ασχολείται με την εδαφική οργάνωση και η οποία δίνει μεγάλη έμφαση στην έννοια της ‘υλικότητας’. Η αναζήτηση αυτής της έννοιας προσεγγίζεται μέσα από συνεχή διαλογική βάση μεταξύ σχεδίου και ύλης. Εν προκειμένω, η ύλη και οι ιδιότητές της προσεγγίζονται ως προς την κατάσταση και τις δυνατότητές της και όχι ως προς τη μορφή και το σχήμα της. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, η μορφή είναι σημαντική, αλλά όχι τόσο η μορφή των πραγμάτων όσο “οι μορφές ανάμεσα στα πράγματα και σε αυτά που μπορούν να κάνουν”.

Ενσωματώνοντας, στην ανάλυσή του, αποδοτικές / υλικές πρακτικές που αναπτύχθηκαν μέσα από μεθοδολογίες της οικολογικής επιστήμης<sup>12</sup> και της μηχανικής, ο S. Allen προτείνει ένα νέο μοντέλο εργαλειοθήκης πρακτικής (ως ενεργοποίηση της δυνητικής πραγματικότητας) ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και στην εδαφική οργάνωση, την οποία ονομάζει ‘Infrastructural Urbanism’. Μια πρακτική που δεν “στοχεύει στην παραγωγή αυτόνομων αντικειμένων επί δεδομένου εδάφους, αλλά στον ανασχηματισμό του ίδιου του εδάφους” (Allen, 1999: 78). Οι υποδομές για τον ίδιο, προετοιμάζουν πεδία, ικανά να δεχτούν μελλοντικές δομές και να δημιουργήσουν συνθήκες για μελλοντικά συμβάντα και δράσεις. Δημιουργούν διαφορετικές σχέσεις, μοτίβα, προσβάσεις και δομές, παράγοντας συστήματα ευέλικτα και ανοικτά προς οποιαδήποτε μεταβολή μέσα στον χρόνο. Επομένως, οι υποδομές δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για έναν ζωντανό, εξελισσόμενο χώρο. Δεν έχουν προβλεπόμενο τέλος και εξαρτώνται από τους νόμους της φύσης και τις ανάγκες της σύγχρονης πόλης. Παράλληλα, η σχέση του τοπίου και της υποδομής είναι δυνατό να αποτελέσει έναν τύπο ανταλλαγής πληροφοριών μέσα στον χρόνο, καθώς και τα δύο μοιράζονται την ίδια αδιαφορία για το περίγραμμα της μορφής και το ίδιο ενδιαφέρον για τις δυνάμεις που την

12 Ο S. Allen κάνει ρητή αναφορά στον Richard Forman, ο οποίος μέσα από το έργο του στα πλαίσια της ‘Τοπικής Οικολογίας’, μετέτρεψε του φυσικούς νόμους της οικολογίας σε χωρικά εργαλεία ικανά να διαμορφώσουν ένα λεξιλόγιο κατανόησης και ανάλυσης των αστικών τοπίων. Το 1986 ο Forman, στο βιβλίο του Landscape Ecology, χαρακτήρισε την οικολογία του τοπίου, ως την αλληλεπίδραση ανάμεσα στο χωρικό πρότυπο και στην οικολογική διαδικασία, ικανή να συνδυάσει τη χωρική προσέγγιση της αρχιτεκτονικής τοπίου με τη λειτουργική προσέγγιση της οικολογίας. Η οικολογία τοπίου, προσέφερε νέες θεωρίες, έννοιες και μεθόδους που αποκάλυψαν τη σημασία των χωρικών μοντέλων στην κατανόηση των δυναμικών και των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στα οικοσυστήματα. Εννοιες όπως θύλακες τοπίων, δικτυακά τοπία, διαπλεκόμενα τοπία, μωσαϊκά υιοθετούνται από τον Allen στον προσδιορισμό της πόλης.





## ‘Jardin Élémentaires’ Michel Desvigne, 1988

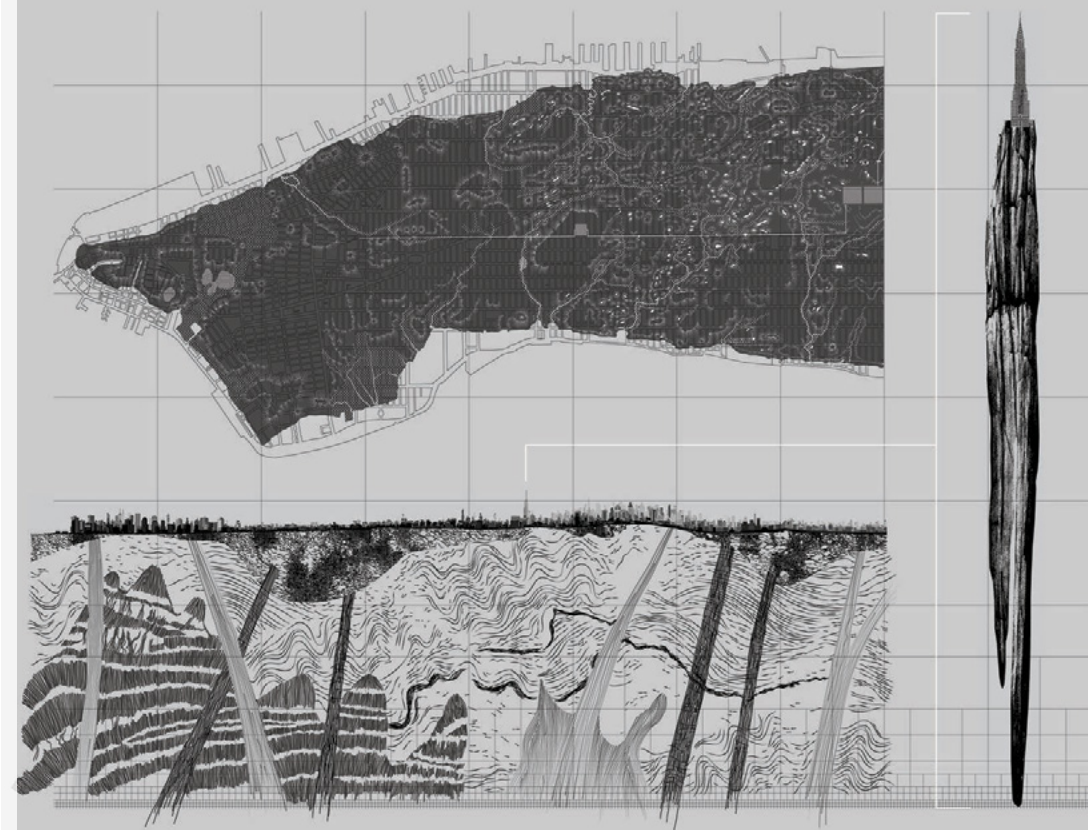
παράγουν. Η μορφή, σημειώνει ο S. Allen, δεν έχει ουσία ως αντικείμενο καθ’ αυτό, αλλά ως δράση, ως δια-μόρφωση, ως διάταξη ή ως κατανομή, που συμβαίνει στα πλαίσια μίας μεταβολής σε ένα ευρύτερο πεδίο διαφοροποιήσεων. Μέσα από τη συνδεσιμότητα και την ανατροφοδότηση το τοπίο μπορεί να συσχετιστεί με τις υποδομές και τον σχεδιασμό βάσει πληροφορίας<sup>13</sup>. Έτσι, μία τοπογραφική επιφάνεια, ενεργοποιώντας τους απαραίτητους μηχανισμούς διαχείρισης, οι οποίοι είναι ενσωματωμένοι ως πληροφορία σε αυτή, διοχετεύει ή κατακρατεί νερό, ανάλογα με τα δεδομένα βροχόπτωσης. Ως αποτέλεσμα ανατροφοδότησης με το περιβάλλον, η ενσωματωμένη πληροφορία, μετατρέπεται σε επιτελεστική διαμορφωτική διαδικασία. Σύμφωνα με τον S. Allen, το μέσο της υποδομής είναι η γεωγραφία, και όταν τα συστήματα υποδομών λειτουργούν σε εδαφική κλίμακα τότε μιλάμε για “τεχνητές οικολογίες” (1998).

Συνεχίζοντας την έρευνά του στη σχέση πόλης και τοπίου, ο S. Allen, σε μία αναθεωρημένη εκδοχή του ‘mat-building’ των Smithsons<sup>14</sup>, δηλαδή, μιας κτιριακής υποδομής που αναπτύσσεται δικτυοδώς, εστιασμένη όχι στη μορφή αλλά στην οργάνωση και στη σύνδεση των πραγμάτων, μεταφέρει αυτή την αρχιτεκτονική προσέγγιση στη μεγαλύτερη κλίμακα και στη σημερινή εικόνα της πόλης, εισάγοντας την έννοια ‘mat urbanism’. Υποστηρίζει ότι, το τοπίο πολύ περισσότερο απ’ ότι οι αστικές δομές αποτελεί το πλέον ανερχόμενο μοντέλο διαχείρισης της αστικοποίησης, καθώς πέρα από τοπολογικές, ενέχει φυσικές και επιτελεστικές ιδιότητες. Υιοθετώντας λοιπόν, τις σύγχρονες προσεγγίσεις της αρχιτεκτονικής τοπίου, υποστηρίζει ότι “παραδοσιακά το τοπίο ορίζεται ως η τέχνη οργάνωσης οριζόντιων επιφανειών, δίνοντας αρκετή προσοχή στην κατάσταση των επιφανειών, πέρα από τη διατακτική, η υλική και η αποδοτική πτυχή του είναι σε θέση να δώσει την ικανότητα στους σχεδιαστές να ενεργοποιούν και να παράγουν αστικές καταστάσεις μακριά από την παραδοσιακή, επιβαρυμένη έννοια της παραγωγής του χώρου”. Ο S. Allen, διακρίνει την αναλογία ανάμεσα στο τοπίο και τη διάχυτη πόλη ως επιφάνεια, η οποία βρίσκεται μόνιμα ‘υπό κατασκευή’ και όπως οι επιφάνειες των δασών και των λιβαδιών, δημιουργεί σχέσεις συνδεσιμότητας και

<sup>13</sup> ‘Information Landscape’, G. Bateson, 1970: το τοπίο ως μοντέλο ενσωματωμένης πληροφορίας, ελαστικό και προσαρμόσιμο και η έννοια της οικολογίας ως ένα δυναμικό σύστημα βασισμένο στην ανταλλαγή πληροφοριών, παραγωγής εντολών, οργανωτικών τακτικών και ενημερωμένων τοπίων.

<sup>14</sup> Alison και Peter Smithson, Golden Lane Housing, 1952: απόρριψη του κτιρίου ως διακριτή μονάδα αστικοποίησης, δημιουργία ενός συνεχούς δικτύου με σχεδόν κυτταρική ανάπτυξη. Το δίκτυο ανταποκρίνεται στις τοπικές ανάγκες και την τοπογραφία και υπάρχει ως ένα άλλο στρώμα της πολεοδομίας πάνω στην υπάρχουσα δομή της πόλης. Μία δικτυακή προσέγγιση με ευέλικτο σύστημα, όπου οι μεταβάσεις και οι ενδιαμέσοι χώροι δεν είναι ουδέτεροι σύνδεσμοι, αλλά ένα συνεχές επίπεδο από διαφοροποιημένα στοιχεία.





‘Manhattan's Geologic  
Delineations’  
Tiago Torres-Campos, 2014

ανάδυσης. Μπορεί μακροσκοπικά να επικρατεί ο οριζόντιος χαρακτήρας της επιφάνειας, αλλά κάθε στοιχείο τοπικά, αποτελεί ένα συμπυκνωμένο σε πληροφορία, διαφοροποιημένο αλλά διασυνδεδεμένο τμήμα. Η συγκεκριμένη επιφάνεια είναι πυκνή · δεν είναι αποτέλεσμα απλής αλληλεπίθεσης / στοίβαξης επιπέδων και σύνδεσης στοιχείων, αλλά μία ‘βαθιά’ τομή, η οποία όπως και στο τοπίο είναι αποτέλεσμα συνύφανσης, παραμόρφωσης, αναδίπλωσης, διαρροής και δέσμευσης. Παράλληλα, το τοπίο εμπεριέχει τις έννοιες της εξέλιξης και της αλλαγής, δύο έννοιες που οφείλουν να προσδιορίζουν τον προγραμματισμό και την οργάνωση της αστικής επιφάνειας, ως ένα είδος ‘χαλαρού’ δικτύου, ικανού να υποστηρίζει τη σύνθετη οικολογία της αστικής ζωής και να διαμορφώνει ένα αναδραστικό πεδίο δραστηριοτήτων. Ο S. Allen υποστηρίζει ότι εάν το δίκτυο αυτό, μεταφραστεί, με βάση τα σύγχρονα αστικά δεδομένα, σε συστήματα υποδομών διασύνδεσης, όπως κίνησης, υπηρεσιών και υποστήριξης μπορεί να ενταχθεί στην αστική πολυπλοκότητα και “να δώσει κατεύθυνση στο πρόγραμμα χωρίς να προσδιορίζει απόλυτα τη χρήση ή την έννοια των επιμέρους χώρων”.

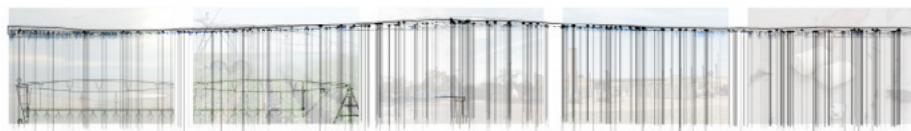
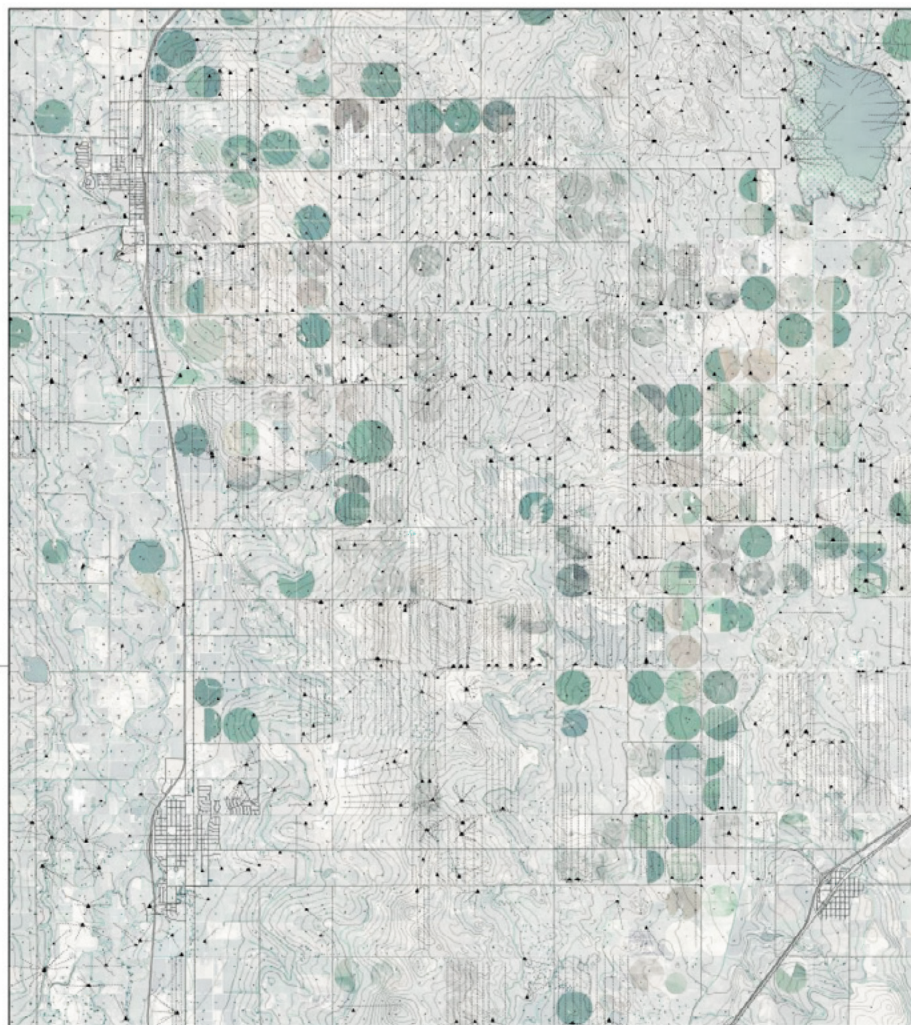
Ο S. Allen κάνει λόγο, για μια συσχετιστική προσέγγιση, όπου η υποδομή μέσω της διασύνδεσής της με τις αστικές διαδικασίες και το έδαφος, αποδεσμεύεται από τη μονοσήμαντη υποστηρικτική της ταυτότητα και αναβαθμίζεται στο υπόβαθρο, που υποκινεί νέες προγραμματικές δυνατότητες, ως ένα πυκνό ενεργό δίκτυο, ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και στο έδαφος. Μέσα από μία γεωγραφική προσέγγιση, η υποδομή ανάγεται σε επιτελεστικό εργαλείο οργάνωσης, ικανό να συσχετίζει και να αρθρώνει ροές κοινωνικών και φυσικών συστημάτων. Η υποδομή, όπως και το τοπίο, έχει τη δυνατότητα να οργανώνει ‘οριζόντια’ ποικίλως συσχετιζόμενα συστήματα στον χώρο, διαμορφώνοντας ανοιχτά και ευέλικτα πεδία. Ως εκ τούτου, το τοπίο - υποδομή, ανάγεται σε μία αποδοτική δικτυακή πλατφόρμα, ένα πυκνό υπόστρωμα ιδιοτήτων και υλικότητας, ικανό να παράγει λειτουργικά προετοιμασμένα εδάφη.

Μία παρόμοια προσέγγιση συναντάμε και στον A. Wall, ο οποίος επικαλούμενος και ο ίδιος την επιτελεστική πτυχή του τοπίου ως οριζόντιας συνεχούς επιφάνειας, αναφέρει ότι με τον όρο τοπίο νοείται το λειτουργικό πλέγμα του συνδετικού ιστού, το οποίο πέρα από αντικείμενα και τόπους είναι ικανό να οργανώνει δυναμικές διαδικασίες και γεγονότα που συμβαίνουν μέσα στον χρόνο. Το τοπίο ως ενεργή επιφάνεια, μπορεί να οργανώνει, να συνδέει και να υποστηρίζει ένα ευρύ φάσμα σταθερών και μεταβλητών δραστηριοτήτων στην πόλη, ενώ παράλληλα να δομεί τις συνθήκες για νέες σχέσεις και διαδράσεις μεταξύ των πραγμάτων.

Σύμφωνα με τον A. Wall, όλα τα πράγματα τελικά, ξεκινάνε και καταλήγουν στο έδαφος, οπότε το τοπίο είναι η υποδομή του μέλλοντος,



## ‘Platteville’ John Cook, 2014



το πεδίο που εξυπηρετεί τα κτίρια, τους δρόμους, τις υπηρεσίες, τους ανοιχτούς χώρους και τις γειτονιές. Ως εκ τούτου, δίνει έμφαση στην εντατικοποιημένη, εκ νέου επεξεργασία της επιφάνειας<sup>15</sup> της γης ως ένα μαλακό συνεχή ιστό που συνδέει αποτελεσματικά τα ολοένα και περισσότερο ανόμοια στοιχεία του περιβάλλοντος. Το τοπίο ως αστική επιφάνεια λοιπόν, προσδιορίζεται ως το εκτενές, εγγεγραμμένο και εδαφικοποιημένο επίπεδο, το οποίο οργανώνει και υποστηρίζει το εκτενές φάσμα των δραστηριοτήτων της πόλης. Ως τέτοια, η αστική επιφάνεια είναι δυναμική και διαδραστική, ένας αστικός καταλύτης που ξεδιπλώνεται μέσα στον χρόνο. Με αυτή την έννοια, η αστική επιφάνεια είναι παρόμοια με το δυναμικό αγροτικό τοπίο το οποίο, ανάλογα με τις συνθήκες και τις ανάγκες, η λειτουργία, η γεωμετρία, η διάρθρωση και η όψη του, αλλάζει, χάρη στον εξοπλισμό και στις υπηρεσίες με τις οποίες έχει εφοδιαστεί (Wall, 1999: 232).

Αυτή η αστική επιφάνεια, την οποία προσδιορίζει ο J. Corner ως αστικό πεδίο υποδομής, αποτελεί το πεδίο δράσης. Δηλαδή το πεδίο, στο οποίο εγγράφονται οι εκάστοτε δεδομένες και νέες δυνάμεις και που μέσα από την καλά σχεδιασμένη οργάνωση θα δρα τόσο ως υποκινητής όσο και ως επιταχυντής διαδικασιών και δράσεων ή αλλιώς ως ένα ‘προετοιμασμένο έδαφος’ (Shane, 2003).

Παρόλο που τόσο ο J. Corner όσο και ο A. Wall μοιράζονται την ιδέα για το τοπίο, κυρίως ως μέσο υποδομής, για τον A. Wall οι ιδιαιτερότητες του τόπου μπορούν να συγχωνευθούν με το σύστημα της πόλης προς ένα ομοιογενές, συνεχόμενο, αποδοτικό πεδίο. Η συγκεκριμένη προσέγγιση βρίσκεται πιο κοντά στην προσέγγιση του R. Koolhaas, ο οποίος απελευθερώνοντας το τοπίο από την ιδεαλιστική του θεώρηση, χαρακτήρισε το τοπίο ως την ανώνυμη, λεπτή, φυτική επιφάνεια. Μία αφηρημένη, οργανωτική πλατφόρμα του αστικού συστήματος, η οποία έχει την ικανότητα να διαχειρίζεται την απροσδιοριστία της πόλης και άρα να αποτελεί εργα-

<sup>15</sup> Η αστική επιφάνεια που ορίζει ο Wall αποτελεί την ρεαλιστική προσέγγιση της δυναμικής υπερεπιφάνειας που περιγράφουν οι Superstudio. Το ομαλό, συνεχές πεδίο, εξοπλισμένο με αυτό τον τρόπο ώστε να επιτρέπει διαφορετικές λειτουργίες, γεωμετρίες και διατάξεις να συμβαίνουν, καθώς οι συνθήκες αλλάζουν. Η πόλη για εκείνους είναι ένα μοντέλο συμπεριφοράς και ο σχεδιασμός της δεν πρέπει πια να οδηγεί σε προκαθορισμένες μορφές και μοναδικά αντικείμενα με αισθητική πτυχή, αλλά να εκδηλώνεται ως μία συσκευή εναλλακτικού μοντέλου κατοίκησης της Γης, που να προωθεί τις ανθρώπινες δράσεις. Ένας δυναμικός χώρος κοινωνικής πρακτικής. Η Supersurface (1972), μια τεχνητή, συνεχής επιφάνεια με σκοπό τον τερματισμό της πόλης των ταυτοτήτων και της διχοτομίας, ένα συνεχόμενο ομοιογενές πλέγμα, ένα σύστημα υποδομών που δεν διαχωρίζει το φυσικό από το τεχνητό. “Το πλέγμα αυτό, ήταν ταυτόχρονα μια μεταφορά και ένα εργαλείο, ένα μέσο για τα δίκτυα ενέργειας και πληροφοριών, που θα μπορούσαν να προεκταθούν σε κάθε γωνία του σύμπαντος.” Ένα θέαμα με πολλαπλά οπτικοακουστικά ερεθίσματα, συσχετισμένα πολυεπίπεδα, με ενδιάμεσες αφηγήσεις που δημιουργούν ένα πρωτότυπο παλίμψηστο, πλούσιο σε ευρήματα, ειρωνεία και νόημα.

λείο της τοπιακής προσέγγισης του αστικού χώρου.

Αυτή η προσέγγιση προσδιορίστηκε από τον Bart Lootsma ως 'κριτικός πραγματισμός' (Lootsma, 1999: 270), μία φαινομενικά αντιφατική ορολογία, η οποία προσδιορίζει μία σύγχρονη ερμηνεία του χώρου, που στοχεύει στην αποκάλυψη της ευφυΐας του τόπου (intelligence of place), στη διερεύνηση δηλαδή της υπάρχουσας δυναμικής και των δυνατοτήτων του, με στόχο την λειτουργικότητα (νέο-φονξιοναλιστική). Τόσο ο S. Allen όσο και ο J. Corner, ασχολούνται και οι ίδιοι με την αποδοτικότητα του τοπίου, ωστόσο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και η φυσιογνωμία του τόπου, αποτελούν τη θετική διαφοροποίηση, η οποία είναι ικανή να αντισταθεί στην ομογενοποίηση (Weller). Σε μία τέτοια θεώρηση δεν υπάρχει ανώνυμος ή γενικός τόπος, αλλά ο τόπος με τα 'δομικά στρώματά του'. Ο τόπος ανάγεται σε πεδίο, ωστόσο εξετάζεται σε υλική και όχι αφηρημένη βάση, ενώ παράλληλα αναζητούνται οι σχέσεις τοπικής διαφοροποίησης.

## ii. Ο εξοπλισμός της αστικής επιφάνειας

Σύμφωνα με τον A. Wall, οι νέες συνθήκες που έχουν προκύψει απαιτούν νέες τεχνικές πρακτικής και αναπαράστασης και νέα είδη διαλόγου και αντίληψης. Μέσω της διαχείρισης των συστημάτων της υποδομής, των υπηρεσιών, και των μεταφορών, καθώς και της ενσωμάτωσης νέων εργαλείων και στρατηγικών στον εξοπλισμό και προγραμματισμό οργανωμένων επιφανειών, το σύγχρονο αστικό τοπίο θα μετασχηματισθεί στο ζωτικό, συνδετικό στοιχείο όπως περιγράφηκε προηγουμένως. Διαχωρίζοντας τις στρατηγικές σε δύο κατηγορίες διαχείρισης της επιφάνειας ως συνεχές επίπεδο αναδίπλωσης και ως πεδίο εφοδιασμού εργαλείων, πέρα από τον προγραμματισμό της αστικής επιφάνειας (Parc de la Villette) και τις προγραμματικές ενέργειες όπως η ενσωμάτωση, η διασύνδεση, η εντατικοποίηση και η 'ανακατασκευή', συνεχίζει στις υπόλοιπες παραγωγικές ενέργειες και στρατηγικές διαχείρισης της αστικής επιφάνειας, οι οποίες είναι: η πυκνωση: Schouwburgplein (West 8, 1996), η αναδίπλωση: Yokohama Terminal (FOA, 1996), οι νέες υλικότητες: Vall d'hebron Park (Bernado de Sola, 1991), οι μη προγραμματισμένες χρήσεις: Binnenrotte Square (West 8, 1996), η παροδικότητα: Melun-Senart, (OMA, 1987) και η κίνηση: Ronda de dalt (Bernado de Sola, 1991).

Αντίστοιχα, το 2003 ο J. Corner, με στόχο την ανοιχτή και ευέλικτη σύνθεση μέσα στη δυναμική πόλη, ανέπτυξε 3 στρατηγικές -επίπεδα ανάλυσης- της πυκνής επιφάνειας του αστικού τοπίου, τα οποία είναι:

1. Ο 'διαχωρισμός': ο επιμερισμός, η ταξινόμηση και η (ανα)κατασκευή των επιφανειών ως προσδιορισμός του εδάφους.
2. Η 'υποδομή': ο καθορισμός των υπηρεσιών και των μονοπατιών, προκειμένου η επιφάνεια να φιλοξενήσει και να υποστηρίξει μελλοντικά συμβάντα.
3. Η 'προσαρμοστικότητα': το φάσμα της διαπερατότητας της επιφάνειας (πορώδες), το οποίο υποδηλώνει το εύρος της ικανότητάς της να μεταθέτει τα όριά της, να μεταλλάσσεται και να διασυνδέεται.

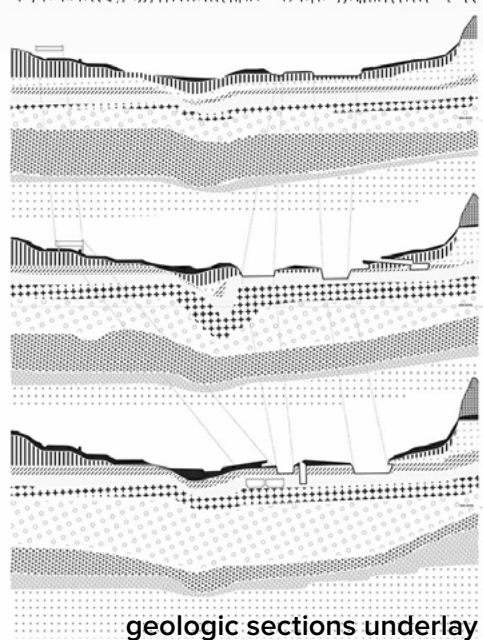
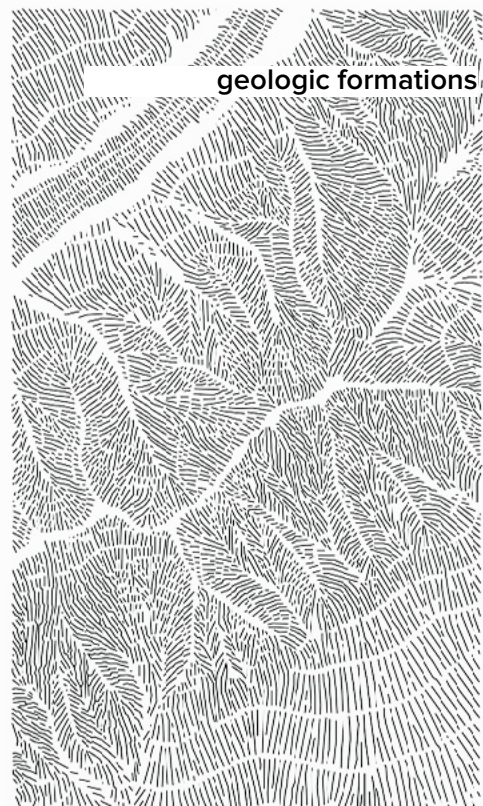
Στην πράξη τα τρία αυτά επίπεδα υποδηλώνουν την ικανότητα της επιφάνειας να προσαρμόζεται<sup>16</sup> σε νέα προγράμματα και χρήσεις χωρίς η γενικότερη δομή της επιφάνειας να χάνει τη βασική της λογική. Αυτός ο τρόπος σκέψης, είναι ανάλογος με αυτόν του S. Allen, ο οποίος υποστηρίζει ότι μέσα από την ευέλικτη - ευφυή οργάνωση, προσδιορίζεται και η ικανότητα του πλαισίου (framework) να προσαρμόζεται στην αλλαγή χωρίς να χάνει την γενική του ταυτότητα. Διαμέσου του προσδιορισμού του πλαισίου, ορίζονται οι συνθήκες μέσα από τις οποίες τόσο συγκεκριμένα, όσο και απρόβλεπτα χωρικά χαρακτηριστικά μπορούν να προκύψουν ανάμεσα στην αλληλεπίδραση των σχεδιαστικών αποφάσεων, των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και των απρόβλεπτων παραγόντων της ζωής.

Συνολικά, η ερμηνεία των στοιχείων της πόλης από μία ενιαία δομή μετατίθεται σε έναν διαστρωματικό χώρο. Το αστικό πεδίο προσδιορίζεται ως μία αναδυόμενη πυκνή, θεμελιώδης επιφάνεια που απαρτίζεται από συσσωρευμένες χωροψηφίδες και πολυεπίπεδα συστήματα, μία ευμετάβλητη πυκνή τοπογραφία όπου μέσω της διοργάνωσής (staging) της σε επίπεδα, το τοπίο, ως υποδομή, προβάλλεται ως το νέο δυναμικό διαμεσολαβητικό εργαλείο. Ένα μέσο υποστήριξης και συντέλεσης πολύπλοκων, ανοιχτών, με κοινωνική διάδραση διαδικασιών. Μία σύνθετη - εκτεταμένη και εξοπλισμένη με υποδομές - οργάνωση του χώρου, η οποία συνιστά την προσέγγιση του 'Landscape Urbanism', δηλαδή μία αποδοτική πρακτική με υλική διάσταση όπου το τοπίο - υποδομή λειτουργεί ως μία δικτυακή οικολογία που προετοιμάζει τόπους και θέτει συνθήκες για την ενεργοποίησή τους.

<sup>16</sup> Η έννοια της προσαρμοστικότητας έχει γίνει αποδεκτή στον χώρο της επιστήμης της οικολογίας ως: η ικανότητα ενός συστήματος να απορροφήσει μία διαταραχή και να αναδιοργανωθεί ενόσω υφίσταται μία αλλαγή, προκειμένου να διατηρήσει τη βασική λειτουργία, δομή, ταυτότητα και δυνατότητα ανατροφοδότησης (Walker, Holling 2004: 5).

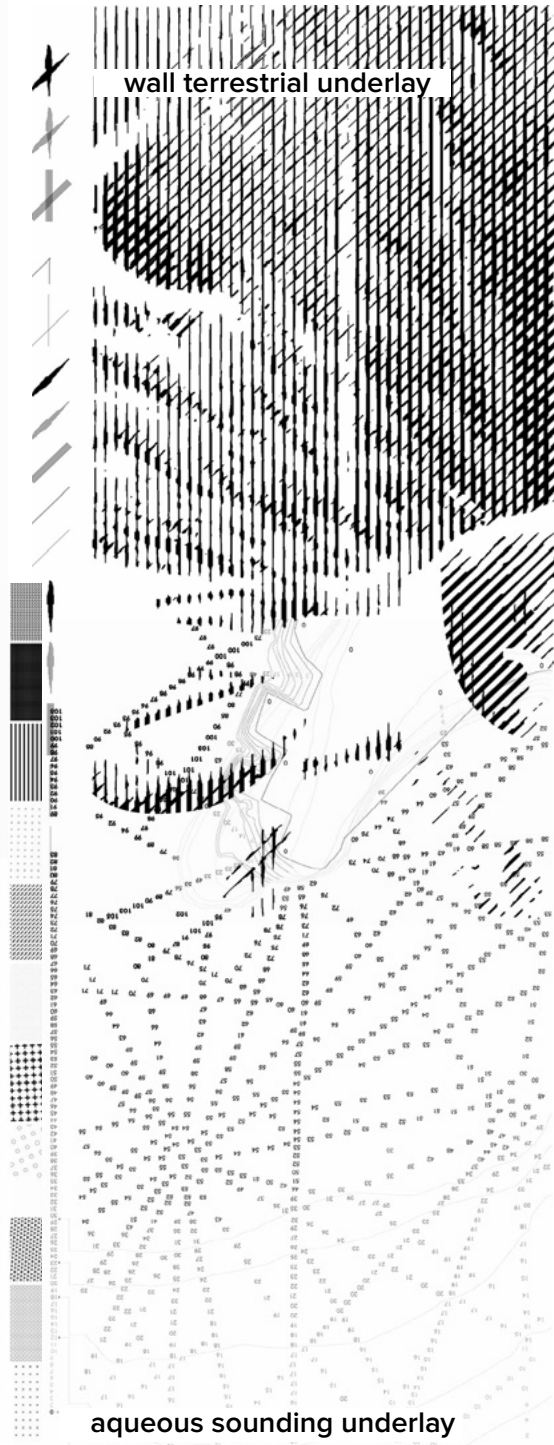


geologic formations



geologic sections underlay

wall terrestrial underlay



aqueous sounding underlay

## 2.2.c Εισαγωγή νέων σχεδιαστικών εργαλείων και μεθοδολογιών σχεδιασμού

Όπως αναλύθηκε προηγουμένως, το σύγχρονο ενδιαφέρον για τα ζητήματα του χωρικού σχεδιασμού εντοπίζεται στην ανάγκη διαχείρισης μιας σειράς από θέματα που έχουν ανακύψει τα τελευταία χρόνια και στρέφεται σε μια συνολική στρατηγική προσέγγισης, η οποία αφορά στον τρόπο που σχεδιάζουμε, αντιλαμβανόμαστε και βιώνουμε τις πόλεις. Όπως γράφει ο Bernard Tschumi, “η αρχιτεκτονική δεν έχει να κάνει με τις συνθήκες του σχεδιασμού, αλλά με τον σχεδιασμό των συνθηκών. [...] Σήμερα η στρατηγική είναι μια λέξη - κλειδί. Όχι άλλα ρυθμιστικά σχέδια, όχι άλλη εγκατάσταση σε έναν σταθερό τόπο, αλλά μια νέα ετεροτοπία”.

Το σχεδιαστικό ενδιαφέρον στρέφεται λοιπόν, στη διαχείριση, στην κωδικοποίηση και στην εργαλειοποίηση της πληροφορίας καθώς και στην ανάπτυξη χρονικών εξαρτώμενων πρακτικών, όπως το πρόγραμμα, το συμβάν και οι δραστηριότητες. Η διαχείριση του πλήθους της πληροφορίας και η αναζήτηση μεθόδων αποτελεσματικής καταγραφής και αξιοποίησής τους, είναι αυτό που ο J. Corner αναφέρει ως ‘λειτουργία ή μέθοδο εφαρμογής’. Προκειμένου να αποφευχθεί ο σχεδιασμός άλλης μίας ουτοπίας, ο J. Corner καλεί τους σχεδιαστές να αναζητήσουν τα εκάστοτε εργαλεία που θα είναι ενεργά και ικανά να μεταφέρουν τον σχεδιασμό στην πραγματικότητα. Ο ίδιος προτείνει την κριτική επανεξέταση παραδοσιακών εννοιολογικών, αναπαραστατικών και λειτουργικών εργαλείων, που προέρχονται τόσο από την αρχιτεκτονική τοπίου όσο και από τον αστικό σχεδιασμό. Πέρα από τα εργαλεία αναπαράστασης, όπως η παράθεση χαρτών έναντι ρυθμιστικών σχεδίων, οι αεροφωτογραφίες και η μαγνητοσκόπηση (video)<sup>17</sup>, τα οποία ενέχουν τη δυνατότητα απόδοσης πληροφορίας περιοχών ευρείας κλίμακας, ο J. Corner συντάσσει μία εργαλειοθήκη που εμπεριέχει έννοιες και ενέργειες όπως: η κατάταξη, η αναγραφή / συστηματική καταχώρηση (indexing), η τριγωνοποίηση, η διαχείριση της επιφάνειας, η εμφύτευση (implant), η καλλιέργεια, η σταδιοποίηση και η διαστρωμάτωση (αρχιτεκτονική τοπίου) καθώς επίσης ο σχεδιασμός, η σύνθεση, ο διαγραμματισμός, η οργάνωση, η διανομή και ο καθορισμός ζωνών (αστικός σχεδιασμός). Αποτέλεσμα αυτών των ενεργειών δεν είναι μία παγωμένη εικόνα, αλλά γραφήματα, διαγράμματα

<sup>17</sup> Σύμφωνα με τον Christopher Girot, η χρήση video εξασφαλίζει μία ολοκληρωμένη οπτική της περιοχής στην οποία ο χώρος και ο χρόνος μπορούν να αποτυπωθούν ταυτόχρονα επιτρέποντας την απόδοση του τοπίου σε κίνηση. Πέρα από το ευρύτερο πλαίσιο ένταξης, μέσα από το video αποδίδεται μία πιο βιωματική εμπειρία με ήχο και εικόνα σε κίνηση (Girot, 2006: 96).

τα, σχεδιαγράμματα και χάρτες, που αποδίδουν στρατηγικές, στάδια και φάσεις.

Προκειμένου λοιπόν, να αντιμετωπιστεί η νέα πραγματικότητα με νέους τρόπους δράσης, νέες αντιλήψεις και νέες ιδέες, αναζητούνται εναλλακτικοί τρόποι σύνθεσης και αναπαράστασης μίας σχεδιαστικής πρότασης καθώς και απόδοσης μεταβαλλόμενων εικόνων, οι οποίες μετατοπίζονται στον χώρο και στον χρόνο και χαρακτηρίζονται από σύνθετη πολυπλοκότητα και αντιφάσεις, που είναι μοναδικές για κάθε τόπο.

Πέρα από τα εργαλεία και τις μεθοδολογίες ωστόσο, το πιο σημαντικό στοιχείο στη διαδικασία σχεδιασμού, κατά τον J. Corner, είναι η έννοια της *εμπλοκής*, αρχικά της διεπιστημονικής ομάδας σχεδιασμού και μετέπειτα των χρηστών. Έννοια που μας μεταφέρει στην τελευταία θεματική του J. Corner -και σύμφωνα με εκείνον την πιο σημαντική- καθώς σε μία δημιουργική προσπάθεια κανένα από τα προαναφερθέντα ζητήματα δεν θα είχε αξία προβληματισμού, εάν πρωτίστως δεν είχε ως κίνητρο τη συλλογική φαντασία ενημερωμένη και υποκινούμενη από τις εμπειρίες του υλικού κόσμου.

## 2.2.d Η εισαγωγή της έννοιας του φαντασιακού στη σχεδιαστική διαδικασία

“Από πολλές απόψεις, η αποτυχία στη σχεδιαστική προσέγγιση του εικοστού αιώνα μπορεί να αποδοθεί στην απόλυτη έκπτωση της φαντασίας προς όφελος ενός βελτιστοποιημένου εξορθολογισμού αναπτυξιακών πρακτικών με στόχο τη συσσώρευση κεφαλαίου”. Προκειμένου να αποφευχθεί η αναπαραγωγή των ζητημάτων του παρελθόντος, στα πλαίσια του ‘Landscape Urbanism’, επιχειρείται η στροφή στην κοινωνική ενεργοποίηση, ευαισθητοποίηση και οικειοποίηση του αστικού περιβάλλοντος. Ο δημόσιος χώρος δε θεωρείται αποκλειστικά χώρος αναψυχής, αλλά πυκνωτής συλλογικής μνήμης και επιθυμίας, τόπος γεωγραφικής και κοινωνικής φαντασίας που επεκτείνει νέες σχέσεις και πλαίσια δυνατοτήτων. Η υλικότητα, η αναπαράσταση και η φαντασία δεν είναι ξεχωριστοί κόσμοι. Η πρακτική της χωρικής κατασκευής οφείλεται εξίσου στα αναπαραστατικά και συμβολικά πεδία όσο και στις υλικές δραστηριότητες.

Το αντίδοτο στην υπεραπλούστευση και στην ορθολογική αντιμετώπιση του αστικού περιβάλλοντος είναι η διασύνδεση της στρατηγικής και του διαγραμματισμού με το φαντασιακό, το ποιητικό, το απτό. Ως εκ τούτου, η τοπική προσέγγιση του αστικού περιβάλλοντος είναι πρωτίστως μία φαντασιακή διαδικασία, μία επινοητική πύκνωση του κόσμου των δυνατοτήτων (Corner, 2006: 32). Η τελευταία επισήμανση αποτελεί τη σημαντικότερη συμβολή του J. Corner καθώς, χάρη στην ενασχόλησή του με τη δημιουργική σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και το τοπίο και κατ’επέκταση στην αναπαραστατική διερεύνησή του, ο J. Corner εισήγαγε την έννοια του φαντασιακού, ως αναγκαία συνθήκη, τόσο στη διαδικασία σχεδιασμού, όσο και στη μετέπειτα συλλογική, κοινωνική ενεργοποίηση.



## 2.3 Συμπεράσματα

Συνολικά, η ενσωμάτωση της τοπικής προσέγγισης στη διαχείριση του αστικού περιβάλλοντος εισάγει νέες συσχετιστικές και συστημικές λειτουργίες και θεωρήσεις, ευρείας σκοπιάς. Ο όρος 'Landscape Urbanism' και η προσέγγιση του J. Corner, μέσα σε αυτόν, δεν προτείνουν συγκεκριμένες πρακτικές αλλά ένα νέο τρόπο προσέγγισης των πραγμάτων. Αναγνωρίζοντας την πόλη ως ανθρωπογενή αστική οικολογία, η οποία απαρτίζεται από ένα σύνολο διαδικασιών στον χώρο και στον χρόνο, εισάγεται ένας τρόπος θεώρησης διασυνδέσεων, ολιστικός αλλά και ευαισθητοποιημένος ως προς την τοπική ιδιαιτερότητα. Ως εκ τούτου, το σχεδιαστικό ενδιαφέρον μετατίθεται από την σύνθεση γεωμετρικών μορφών, στη διανεμητική και οργανωτική λογική σχεδιασμού διαδικασιών. Έννοιες όπως η αντιμετώπιση και ο έλεγχος αντικαθίστανται από τη διαχείριση και την οργάνωση, ενώ παράλληλα αναζητούνται εργαλεία έκφρασης του δυναμισμού και της πολυπλοκότητας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η διαδικασία σχεδιασμού από την ανάλυση μέχρι και την υλοποίηση βρίσκεται πάντα σε εγρήγορση, εσωτερικά / βιωματικά και όχι υπεροπτικά. Προτείνεται μία νέου είδους σχεδιαστική προσέγγιση, η οποία δεν υποτάσσει τον χώρο σε πλήρη έλεγχο, αλλά προτείνει μία σύνθεση πολύπλοκων και αλληλένδετων συστημάτων τοπίου, οικολογίας, υποδομής, αρχιτεκτονικής, αστικής ανάπτυξης, και τρόπων δραστηριοποίησης σε ένα ενεργό περιβάλλον, που παραμένει ανοιχτό σε δυνατότητες και επικείμενες μεταβολές. Όπως παραθέτει και ο Chris Reed, ο όρος 'Landscape Urbanism' αποτελεί ένα σύνολο ιδεών, ένα θεωρητικό και πρακτικό πλαίσιο, το οποίο καθορίζει ένα κοινό έδαφος, ανάμεσα στην αρχιτεκτονική τοπίου, στις αστικές και στις πολεοδομικές πρακτικές, το οποίο βασίζεται στην απόδοση, προσανατολίζεται στην έρευνα και επικεντρώνεται στον 'εξοπλισμό' και στη διασύνδεση. Ο σχεδιαστής φόρμας μετατρέπεται σε σχεδιαστή συστήματος και τα ενδιαφέροντά του στρέφονται στη διερεύνηση, στον προσδιορισμό και στην οργάνωση μίας σχεδιαστικής διαδικασίας.



# 03

## • Παραδειγματικές Πρακτικές τοπιακοί διαγωνισμοί •

Η ανάγκη ενοποίησης του τοπίου με τις υποδομές και όχι η απόσπασή τους από το δυναμικό της πόλης, υπάρχει ως σκέψη από τα μέσα του 19ου αιώνα, όταν, ένας από τους πρώτους αρχιτέκτονες τοπίου, ο Frederick Law Olmsted συνέλαβε την ιδέα του Central Park στη Νέα Υόρκη και του Back Bay Fens στη Βοστώνη. Μια ιδέα που ξαναβρίσκουμε στο πάρκο La Villette στο Παρίσι, στον διαγωνισμό Downsvievw Parc στο Τorόντο, καθώς και στον διαγωνισμό Freshkills στη Νέα Υόρκη. (Waldheim, 2006) Προτάσεις, που δεν προσέφεραν ένα ακόμα παγιωμένο προϊόν μέσα στην πόλη, αλλά μέσα από την εισαγωγή πολλαπλών αστικών προγραμμάτων, στόχευαν να ενσωματωθούν ως ενεργοί, διαμορφωτικοί παράγοντές της. Στο τελευταίο κεφάλαιο, η έρευνα μεταβαίνει στην ανάλυση τριών βασικών διαγωνισμών οι οποίοι, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία του όρου 'Landscape Urbanism', απέβησαν καθοριστικοί παράγοντες στον προσδιορισμό του πλαισίου του. Οι προτάσεις θα αναλυθούν ως προς τον τρόπο διαχείρισης του τοπίου ως εργαλείο σχεδιασμού και στρατηγικής οργάνωσης, καθώς ως προς το εύρος συμβολής τους στο πέρασμα της θεωρίας του όρου στην πρακτική.



### 3.1 Διαγωνισμός Parc de la Villette, Paris, 1982

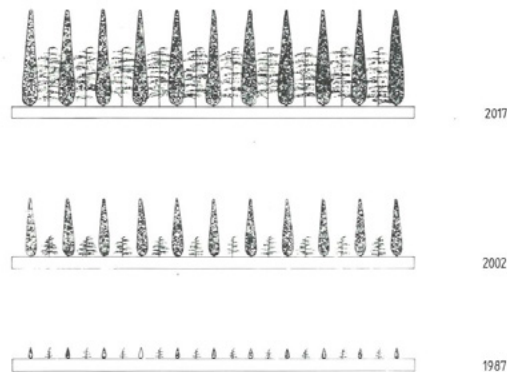
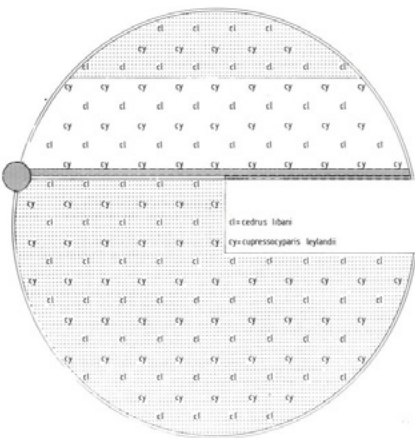
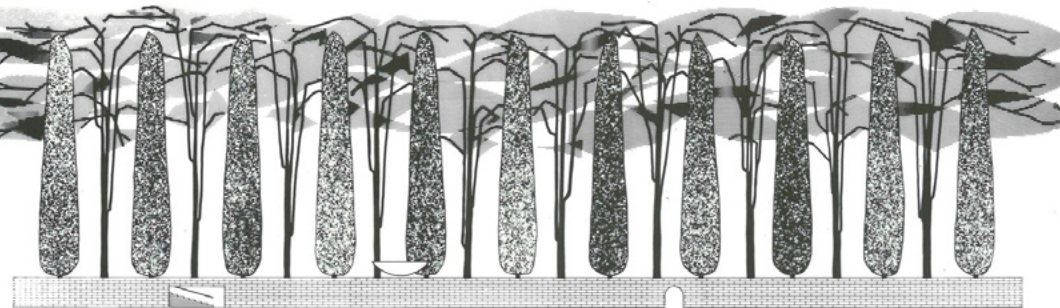
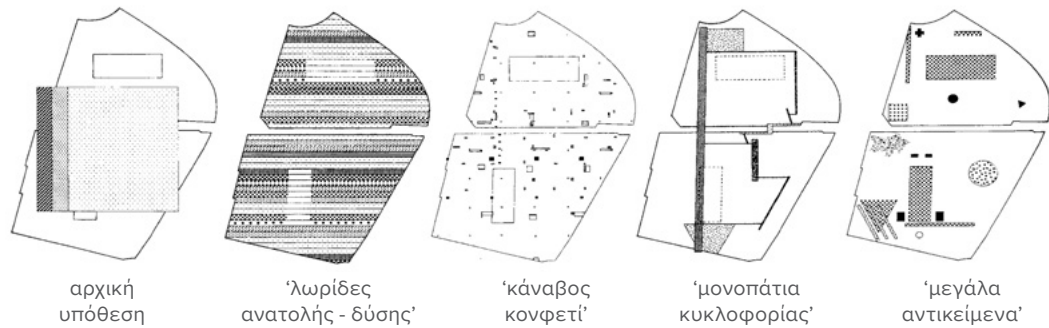
#### Πρόταση των OMA / R. Koolhaas, 2ο βραβείο

Σύμφωνα με τον A. Wall, η πρόταση των OMA για τη διαμόρφωση του πάρκου της Villette στο Παρίσι αποτελεί το πρώτο έργο στη σύγχρονη αρχιτεκτονική που έδωσε έμφαση στη συμπληρωματικότητα μεταξύ αρχιτεκτονικής, πόλης και τοπίου.

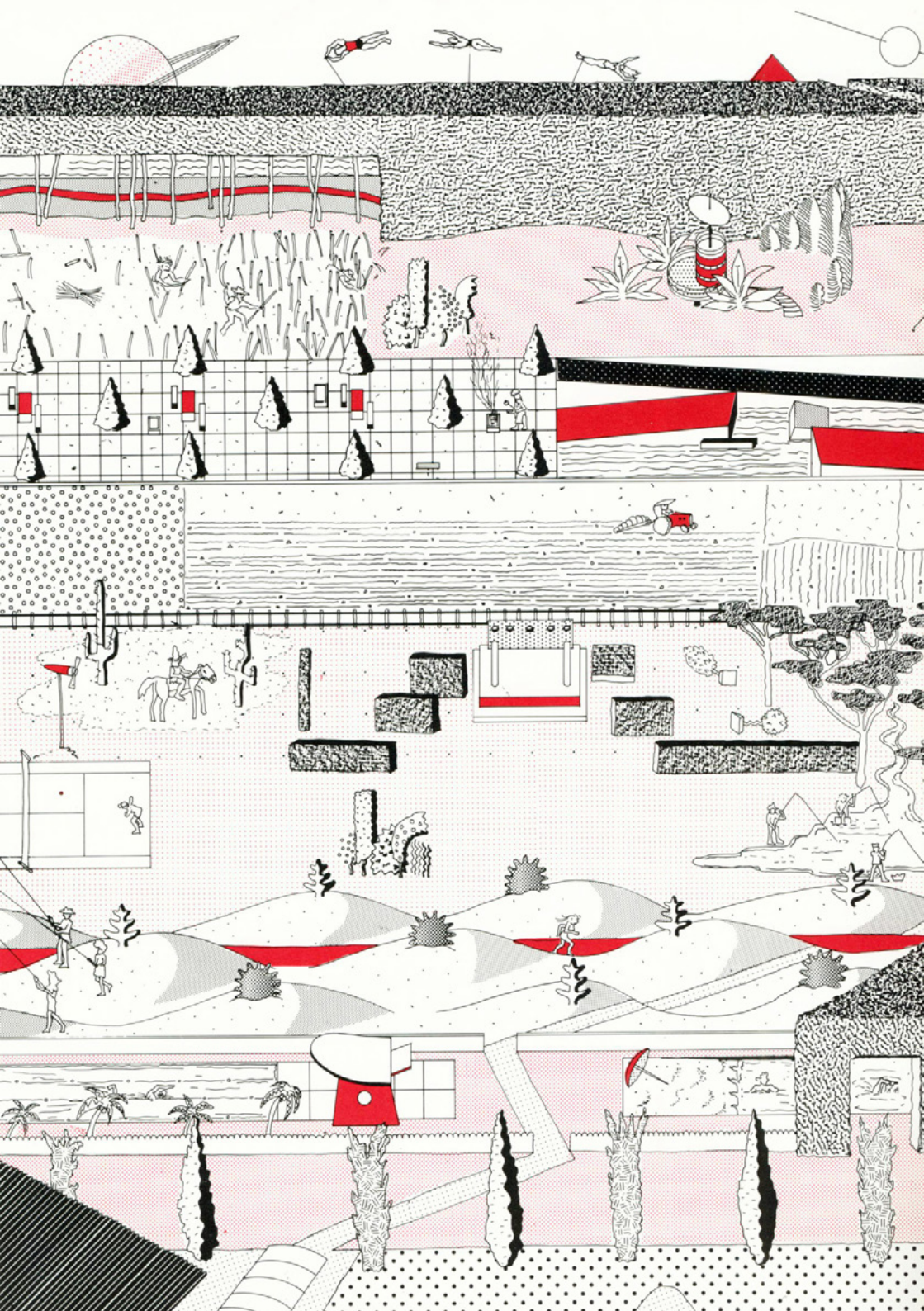
Ο διαγωνισμός προκηρύχθηκε το 1982 στο Παρίσι, και αφορούσε στον σχεδιασμό ενός αστικού πάρκου του 21ου αιώνα. Το πάρκο είχε έκταση 125 στρεμμάτων και αποτελούσε πρώην εγκαταλελειμμένη, βιομηχανική περιοχή, στην οποία βρίσκονταν τα μεγαλύτερα σφαγεία του Παρισιού. Συνολικά κατατέθηκαν 471 προτάσεις από 70 χώρες. Ωστόσο δύο προτάσεις ξεχώρισαν, οι οποίες, λόγω της πρωτοτυπίας τόσο σε θεωρητικό όσο και σε σχεδιαστικό επίπεδο, αποτελούν αντικείμενο ανάλυσης μέχρι και σήμερα,

Η πρόταση των OMA / R. Koolhaas, η οποία ήρθε δεύτερη, μετά την πρόταση του Bernard Tschumi, αφορούσε στην κατασκευή ενός τοπίου - υποδομής το οποίο ήταν ικανό να υποδεχτεί ποικίλες, απροσδιόριστες, μελλοντικές χρήσεις και δραστηριότητες. Η πρόταση δεν αφορούσε σε μια οριστική απάντηση για ένα πάρκο, αλλά περισσότερο σε μια μέθοδο που συνδύαζε “την προγραμματική αστάθεια με την αρχιτεκτονική ιδιαιτερότητα” (Koolhaas, 1982), μια διαδικασία δηλαδή που θα παρήγαγε δυνητικά ένα πάρκο.

Καθώς οι ανάγκες και οι απαιτήσεις στη σύγχρονη μητρόπολη αλλάζουν με ταχείς ρυθμούς, αντί ενός άκαμπτου σχεδίου, η πρόταση πρόσφερε στην πόλη ένα πλαίσιο για την ανάπτυξη ευέλικτων χρήσεων μέσα σε αυτήν. Προτάσσοντας τον ρόλο του προγράμματος ως καταλυτικό λειτουργικό παράγοντα, στόχος της μελέτης ήταν ο εξοπλισμός και η οργάνωση της επιφάνειας με τέτοιον τρόπο, ώστε να προβλέπει και να φιλοξενεί ταυτόχρονα κάθε απαίτηση για αλλαγή στο πρόγραμμα. Μέσω της υπέρθεσης 4 στρατηγικών στρωμάτων οργάνωσης διαφορετικών τμημάτων του προγράμματος, ‘τις λωρίδες ανατολής - δύσης’ ποικίλων συνθετικών και φυσικών επιφανειών (‘διαχωρισμός’), ‘τον κάναβο κομφετί’ μικρών και μεγάλων σημείων υπηρεσιών και περιπτέρων, τα διάφορα ‘μονοπάτια κυκλοφορίας’ (‘υποδομή’) και τα ‘μεγάλα αντικείμενα’ όπως τα γραμμικά και κυκλικά δάση, οι OMA πρότειναν ένα τοπίο κοινωνικών εργαλείων, όπου η χωρική ποιότητα θα πηγάζε από τις χρήσεις, τις παραθέσεις και την γειτνίαση των εναλλασσόμενων προγραμμάτων μέσα στον







χρόνο (Wall, 1999: 237).

Οι λωρίδες πλάτους 50 μέτρων, αποτελούσαν το οργανωτικό επίπεδο, το οποίο προσομοίαζε σε αγροτικό πεδίο, η διάρθρωση των οποίων, έδινε την δυνατότητα σε κάθε λωρίδα να είναι ευέλικτη και να φιλοξενεί διαφορετικό πρόγραμμα και δραστηριότητα. Κάθε λωρίδα είχε τη δυνατότητα να τροποποιηθεί (πρόσθεση, αφαίρεση, σύμπτυξη) ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες. Ως εκ τούτου, τα όρια των λωρίδων ήταν προσωρινά και προσαρμόσιμα. Παρά το γεγονός ότι κάθε στοιχείο ήταν ευέλικτο και αυτόνομο, δεν έπαυε να υπάγεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο, το οποίο ήταν σταθερό. Με αυτόν τον τρόπο η διαρθρωτική οργάνωση ήταν ευέλικτη, ανοιχτή αλλά ενταγμένη σε ένα συνολικό εννοιολογικό και πρακτικό πλαίσιο ('προσαρμοστικότητα πλαισίου'). Παράλληλα, τα φυσικά στοιχεία, τα οποία διατάσσονταν είτε γραμμικά, είτε σε κύκλο, ανέπτυσαν τάσεις δύο διαφορετικών ειδών δέντρων, τα οποία διαντιδρώντας μεταξύ τους θα δημιουργούσαν συνεχώς μεταβαλλόμενες φυτικές και χωρικές επιδράσεις.

Μέσω της υπέρθεσης των προγραμματικών επιπέδων συναρτώμενα με τον χρόνο, οι OMA, σχηματοποίησαν ένα πυκνό ύφασμα, χωρίς κέντρο και ιεραρχία. Μία δομή ανοιχτή στο τυχαίο, ένα μωσαϊκό πεδίο πολλών ταχυτήτων, ένα προετοιμασμένο έδαφος.

Στην ανάλυσή του για την πρόταση των OMA, ο S. Kwinter υποστηρίζει ό,τι το έργο αποτέλεσε ένα εξελικτικό άλμα σχεδιαστικής προσέγγισης, καθώς περιέγραφε μία στρατηγική, μέσα από την οποία η απροσδιοριστία, η μη - ιεράρχηση και οι προγραμματικές επικαλύψεις μπορούν να ιδωθούν όχι μόνο σαν οικολογικές έννοιες και μεταφορές, αλλά ως ένα πραγματικό κοινωνικό-οικολογικό καταλύτη, που υποκινεί αυτό-διοργανωμένες διεργασίες και εισάγει σχέσεις αστάθειας, διαφοροποίησης και ελευθερίας, τόσο στον κοινωνικό όσο και στον φυσικό κόσμο. (Kwinter, 1997). Αυτό το πλαίσιο ευέλικτης συμπύκνωσης, ο χαρακτήρας και η αποτελεσματικότητα, του οποίου, βρίσκονται στην ικανότητά του να ανταποκρίνεται στην αλλαγή, έθεσε μια σημαντική αρχή, για μετέπειτα διαμορφώσεις στον χωρικό σχεδιασμό. (Koolhaas, 1995).

Η πρόταση των OMA, για πρώτη φορά υιοθετεί το τοπίο ως μέσο διαχείρισης της αστικής λειτουργίας και το πρόγραμμα ως την κινητήριο δύναμη, που υποδεικνύει τη λογική της φόρμας και της χωρικής οργάνωσης, ενώ παράλληλα ανταποκρίνεται στις εκάστοτε κοινωνικές ανάγκες και επιθυμίες. Δημιουργώντας ένα ευέλικτο πλαίσιο, διαχείρισης της αλλαγής, της αστάθειας και της απροσδιοριστίας, προτείνει ένα πεδίο αστικών υποδομών και δημόσιων δραστηριοτήτων, μία σύγχρονη υβριδική οικολογία, όπου η οικολογία και η υποδομή αποκτούν πλέον ενεργό ρόλο ως γόνιμες συνθετικές στρατηγικές, οι οποίες ενεργοποιούνται μέσω του



προγράμματος. Προτάσσοντας το τοπίο ως το πλέον κατάλληλο συνθετικό μέσο για την άρθρωση δυναμικών προγραμματικών λειτουργιών, απροϋπόθετων κοινωνικών συμβάντων και πολύπλοκων διεργασιών, η πρόταση αποτέλεσε υπόβαθρο στην τοπιακή οργάνωση του αστικού χώρου. Ο τρόπος που τα διαστρωματωμένα επίπεδα συναρθρώνουν τοπιακές διαδικασίες και προγράμματα αστικών λειτουργιών, σηματοδότησε τη διαχείριση του τοπίου ως στρατηγικό μέσο, ενώ παράλληλα ανέδειξε μία νέα διάσταση του τοπίου, ως οριζόντιο πεδίο υποδομής ικανό να φιλοξενεί ποικίλες, χρονικά εξαρτώμενες, διαδικασίες. Μία διάσταση του τοπίου την οποία συναντάμε ως αναγκαία συνθήκη ήδη από τα ζητούμενα, στον διαγωνισμό Downsview Parc στο Toronto, το 1999.

### 3.2 Διαγωνισμός Downsview Parc, Toronto, 1999

Την ίδια χρονιά, με την έκδοση του βιβλίου *Recovering Landscapes*, το 1999, προκηρύχθηκε ο διαγωνισμός ιδεών ενός σύγχρονου πάρκου σε μια πρώην στρατιωτική αεροπορική βάση (2,6 km<sup>2</sup>), στο Downsview του Τορόντο. Ο διαγωνισμός αποδείχθηκε καθοριστικός για την εδραίωση της πρακτικής του 'Landscape Urbanism', καθώς το ζητούμενο του διαγωνισμού δεν ήταν η διαμόρφωση ενός πάρκου, αλλά η ανάπτυξη ενός χρονικά ευέλικτου πλαισίου με στόχο την οργάνωση και τη δημιουργία, ανοιχτών σε επικείμενες αλλαγές και εξελίξεις, συνθηκών. Σύμφωνα με τον αγνοθέτη: "Στόχος του διαγωνισμού είναι η ανάδειξη καινοτόμων σχεδιαστικών προτάσεων που θα ανταποκρίνονται στις κοινωνικές και φυσικές ιδιαιτερότητες του τόπου, ενώ παράλληλα θα αναπτύσσει ένα δυναμικό, νέο τοπίο, ικανό να υποστηρίξει νέες οικολογίες, καθώς και μια σειρά από εξελισσόμενες δημόσιες χρήσεις και εκδηλώσεις, συμπεριλαμβανομένης και αυτής της εθνικής ανάδειξης." Το νέο αυτό τοπίο δεν αναζητούσε την ισορροπία μεταξύ διπόλων αλλά τη σύζευξη των φυσικών και κοινωνικών συστημάτων, σε ένα δυναμικό φαινόμενο αλληλεπιδρώντων στοιχείων.

Σχεδόν δύο δεκαετίες μετά τον διαγωνισμό της Villetle, το τοπίο δεν είναι πλέον ένα σχεδιαστικό εύρημα, αλλά αποτελεί προαπαιτούμενο του ίδιου του διαγωνισμού, ως μέσο παραγωγής δημόσιου, βιώσιμου χώρου σε αστικό περιβάλλον. Ζητούμενο του διαγωνισμού, ένας αστικός καταλύτης, ο οποίος μέσω ενός 'ευφυούς' σχεδιασμού και με εργαλείο το τοπίο, θα μπορεί όχι μόνο να συντρέχει με τις εξελίξεις της πόλης αλλά και να τις συν- διαμορφώνει.

Προκειμένου να απαντήσουν στα ζητούμενα, η πλειοψηφία των προτάσεων, αντί ενός γενικού ρυθμιστικού σχεδίου, ανέπτυξαν πλαίσια διαδικασιών (process framework) στρατηγικού σχεδιασμού. Έννοιες, όπως η εκτύλιξη, η ανάδυση, η προσαρμοστικότητα, η μετάλλαξη, η αυτό- οργάνωση, τα δίκτυα και οι ροές, κυριαρχούσαν σαν αρχές στις περισσότερες προσεγγίσεις. (Weller, 2001)

### 3.2.a 'Tree City'

#### Πρόταση OMA / R. Koolhaas / B. Mau, 1ο βραβείο

Η πρόταση 'Tree City' των OMA, η οποία κέρδισε τον διεθνή διαγωνισμό, αφορούσε και εκείνη σε μία διαδικασία βασισμένη στη στρατηγική του τοπίου και στη διαμόρφωση ενός 'αόριστα προσδιορισμένου' πλαισίου, το οποίο θα επέτρεπε μελλοντικές διαφοροποιήσεις. Αντί ενός τελικού σχεδίου, οι OMA υπέβαλαν μία σειρά από σχηματικά διαγράμματα με σχεδόν γραφιστική διάθεση, τα οποία σχημάτιζαν μία ασαφώς οπτικοποιημένη οργάνωση των ζητούμενων του διαγωνισμού. Ομοίως με τον προηγούμενο διαγωνισμό, η πρόταση υιοθετούσε την προγραμματική αοριστία ως μέσο ενεργοποίησης απρόσμενων μελλοντικών γεγονότων, το οποίο υποστήριζε ένα σύνθετο τοπίο-υποδομή. Αντί λωρίδων, σε αυτή την περίπτωση, η οργάνωση βασιζόταν σε κυκλικά συμπλέγματα (clusters). Η κυκλική ομαδοποίηση διαχώριζε τα τμήματα σε λιβάδια, γήπεδα και κήπους, τα οποία επικοινωνούσαν μέσω ενός δικτύου χιλίων μονοπατιών με απεριόριστες προγραμματικές δυνατότητες (Czerniak 2001: 79). Ως πλαίσιο στρατηγικής ήταν αρκετά δυνατό προκειμένου να προσελκύσει την προσοχή της κριτικής επιτροπής και αρκετά ανοιχτό ώστε να διεγείρει τη φαντασία της. Ωστόσο, τα σχηματικά διαγράμματα της πρότασης (μία σειρά από συνδεδεμένες βούλες, Weller) ήταν αρκετά ασαφή με αποτέλεσμα να περιορίζουν το πέρασμά τους στο χωρικό ανάλογο.





# ‘Downsview Park Toronto’

ecological ‘interior  
environments’ of each  
competition entry



Foreign Office



Tschumi



Corner & Allen



OMA



Brown & Storey

## 3.2.b ‘Emergent Ecologies’

### Πρόταση Field Operations/ J. Corner / S. Allen / N. Lister, 2ο βραβείο

Παρόλο που η πρόταση των OMA κέρδισε τον διαγωνισμό, οι προτάσεις τόσο των S. Allen- J. Corner (Field Operations) όσο και του B. Tschumi προσέλκυσαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Πιο συγκεκριμένα η πρόταση με τίτλο ‘Emergent Ecologies’ της ομάδας Field Operations σε συνεργασία με την Nina- Marie Lister, η οποία πήρε το δεύτερο βραβείο, προέβλεπε τη νεοσύστατη ομάδα ανάμεσα σε διακεκριμένους αρχιτέκτονες.

Όπως υπονοεί και ο τίτλος της πρότασης, πρόθεση της μελέτης ήταν η δημιουργία ενός ευέλικτου πλέγματος, ενός δικτύου φυσικών και κοινωνικών συστημάτων, το οποίο θα υποστήριζε την διάδοση, την προετοιμασία και τέλος την ανάπτυξη αναδυόμενων οικολογιών (Nina-Marie Lister, 2014). Μέσα από τη σύνθετη διασύνδεση των φυσικών συστημάτων και δραστηριοτήτων, η πρόταση αποσκοπούσε στη δημιουργία μίας προσαρμοσμένης, δυναμικής υποδομής, η οποία θα επέτρεπε “στις ροές τόσο της φυσικής όσο και της πολιτιστικής ζωής να διατρέχουν, να οικειοποιούνται και να διαμορφώνουν τον χώρο, με πολλαπλούς και ευέλικτους τρόπους.”

Ως εκ τούτου, η πρόταση διαμορφώθηκε μέσα από ένα σύστημα δύο επιπέδων, τα κυκλώματα (circuits) και τις ροές (through-flows). Το πρώτο επίπεδο εξυπηρετούσε τις απαραίτητες κινήσεις και λειτουργίες, ενώ το δεύτερο υποστήριζε τη σύνδεση των οικολογικών και υδρολογικών συστημάτων. Σύμφωνα με τους μελετητές, το πλαίσιο αυτό δεν προκαθόριζε, ούτε προέβλεπε το αποτέλεσμα, απλά δρομολογούσε τις ροές της ύλης και της πληροφορίας. Μέσα από το ίχνος των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, η ταυτότητα του τοπίου θα αναδιαμορφωνόταν βάσει της σύνθεσης των δύο παραπάνω επιπέδων. Ως αποτέλεσμα, το σύστημα από τη μία έθετε τις προγραμματικές και οικολογικές βάσεις και από την άλλη υποστήριζε μελλοντικές, απρόβλεπτες απαιτήσεις και εξελίξεις. Πέρα από την πρόθεση διαμόρφωσης ενός τοπίου-υποδομής με ευέλικτο χαρακτήρα και προγραμματική αοριστία, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε αυτήν την πρόταση, είναι η εισαγωγή της οικολογικής συνιστώσας ως εργαλείο στην στρατηγική σχεδιασμού.

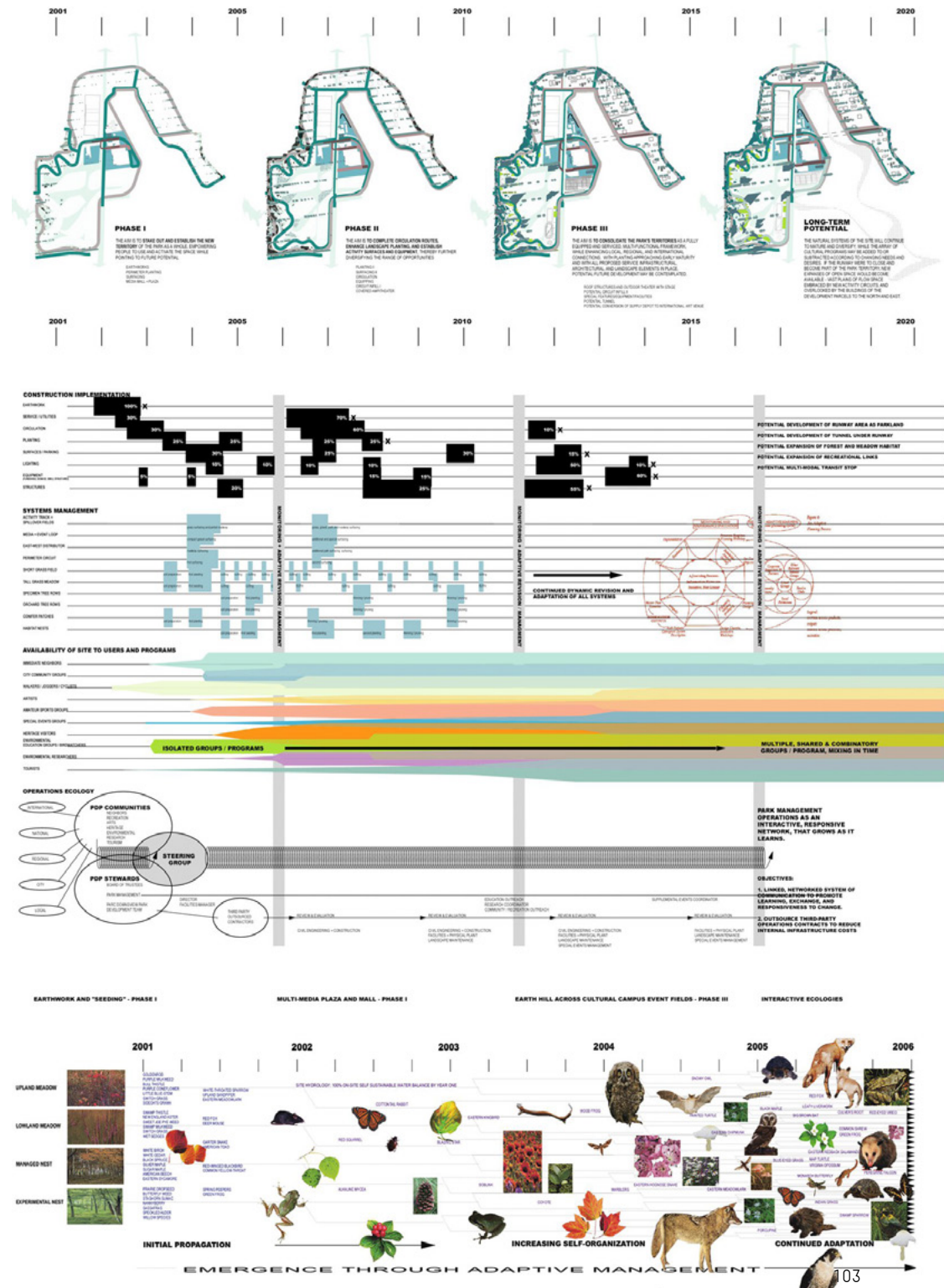
Η ενασχόληση των τριών μελετητών με την οικολογία, αν και με διαφορετική προσέγγιση (Corner: πολιτιστική/δημιουργική, Allen: αναλυτική/μηχανιστική, Lister: φυσική), συνέβαλε στην ανάπτυξη ενός πλαισίου, με μία ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στις άλλες προτάσεις, αυτή της ολοκληρωμένης εισαγωγής της οικολογίας ως ενεργό και αποδοτικό εργαλείο.

Μέσα από την εκτενή διερεύνηση των τοπικών χαρακτηριστικών και τη διεξοδική ανάλυση των διαδικασιών τους, η ομάδα προχώρησε στη στρατηγική οργάνωση διασυνδεδεμένων οικολογιών, οι οποίες ανάλογα με τις συνθήκες ενεργοποιούνται και αναδύονται. Η στρατηγική, χωρίστηκε σε φάσεις σχεδιασμού και υλοποίησης και αποδόθηκε μέσα από χαρακτηριστικά λεπτομερή διαγράμματα οργάνωσης των δεδομένων. Τα διαγράμματα των ζωικών οικοσυστημάτων, των διαδοχικών φυτεύσεων, των υδρολογικών και των προγραμματικών συστημάτων, αν και φαινομενικά δυσανάγνωστα και πολύπλοκα, αποτέλεσαν τόσο μέσα ανάλυσης, κωδικοποίησης και κατανόησης, των σύνθετων συστημάτων (Waldheim, 2016: 25), όσο και μέσα διαπλοκής και ανάμειξης των πολιτιστικών και φυσικών δεδομένων σε μία 'χώρο-χρονική οικολογία'.

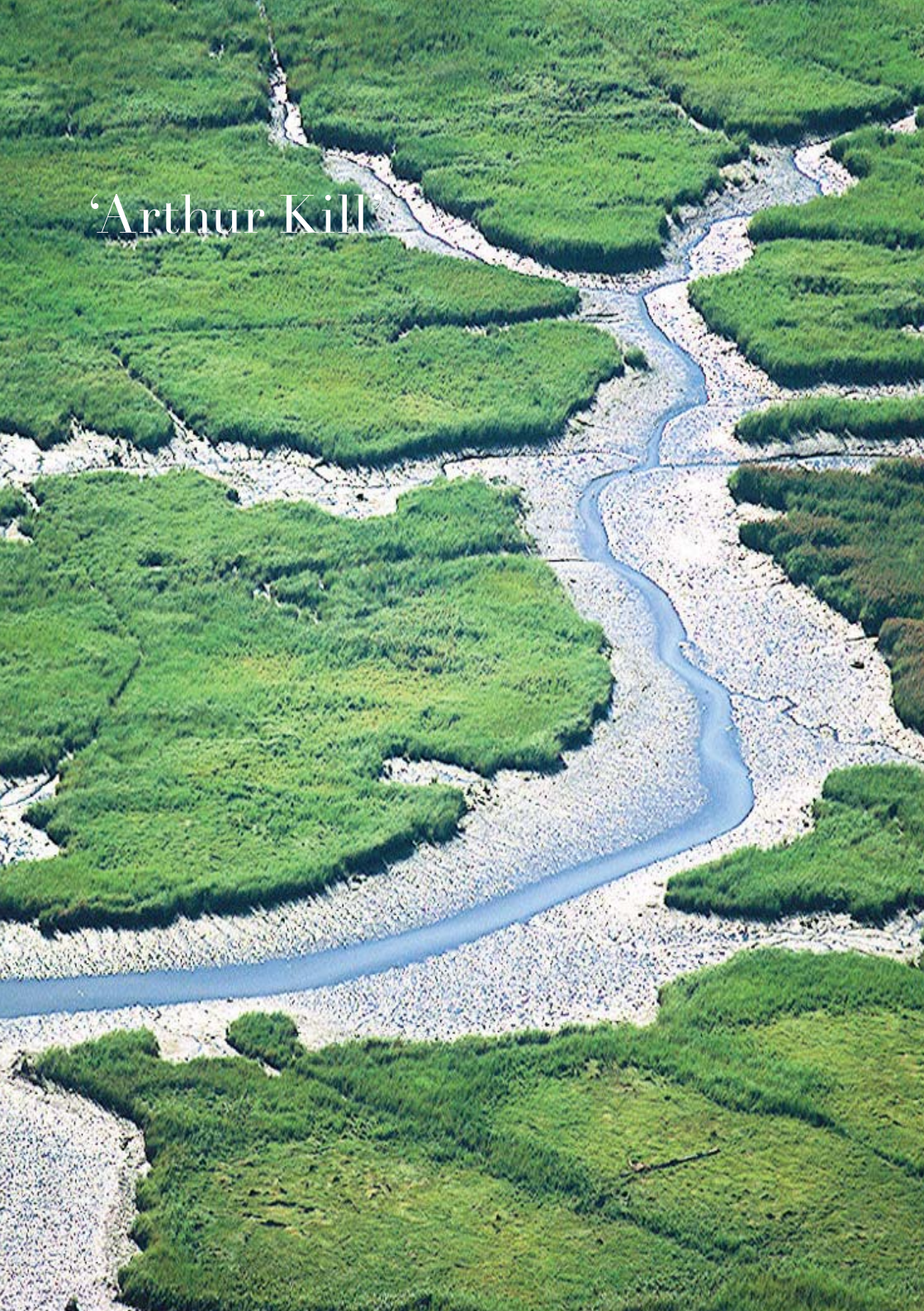
Μέσα από τη διεπιστημονική αυτή προσέγγιση, αναζητούνται, καταγράφονται και τελικά κατατάσσονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου, τα οποία μπορούν να ενισχυθούν και εν τέλει να ενεργοποιηθούν. Σε αντίθεση με το πρώτο βραβείο, το στρατηγικό πλαίσιο σε αυτή την περίπτωση δεν είναι αόριστο, είναι σαφώς προσδιορισμένο, εμπλέκεται με τον τόπο, αλλά παραμένει ανοιχτό (precise openness).

Πέρα από τη διατακτική ιδιότητα του τοπίου, ως οριζόντια επιφάνεια υποδομής, μέσω της ενσωμάτωσης της οικολογικής συνιστώσας, ενισχύεται η υλική και η αποδοτική του πτυχή. Συγκεκριμένα, λόγω της εισαγωγής των οικολογικών συστημάτων και του 'σταδιασμού' ως δυναμικό εργαλείο στρατηγικής οργάνωσης και ανάπτυξης, η πρόταση λαμβάνει μία πραγματική και πρακτική διάσταση, η οποία μακροσκοπικά, αποδίδει τη συνδεσιμότητα των στοιχείων και μικροσκοπικά την επιτελεσιμότητά τους. Η παραγωγή φόρμας απομακρύνεται από τον σχεδιαστικό έλεγχο και μετατίθεται στη ενεργοποίηση και δημιουργία μορφής βάσει πληροφορίας. Ως εκ τούτου, αναδύονται τόπο- ειδικές καταστάσεις που ανταποκρίνονται στο περιβάλλον και τα δεδομένα του.

Συνολικά, η πρόταση υπακούει στις σχεδιαστικές μεθόδους του Corner, που αναλύθηκαν προηγουμένως, ωστόσο, η έννοια της οικολογίας υιοθετείται περισσότερο ως δυναμικό σύστημα εξελικτικών διαδικασιών και λιγότερο ως δημιουργικό όχημα αναπαραστατικής και δημιουργικής διερεύνησης. Τα αναπαραστατικά σχέδια που περιγράφουν την πρόταση στοχεύουν περισσότερο στην επεξήγηση των οικολογικών διαδικασιών και λιγότερο στην εμπειρική απόδοση του χώρου και την ενσωμάτωση του ανθρώπου μέσα σε αυτόν. Η παράλειψη αυτή θα μπορούσε εντούτοις να βασίζεται στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση αποτελεί ένα από τα πρώτα παραδείγματα ανάκτησης περιοχών μεγάλης κλίμακας, που εισάγει τα οικολογικά συστήματα ως δυναμικά εργαλεία παραγωγής χώρου υποκαθιστώντας τα παραδοσιακά εργαλεία σχεδιασμού.







## ‘Arthur Kill

### 3.3 Διαγωνισμός Fresh Kills, New York, 2001

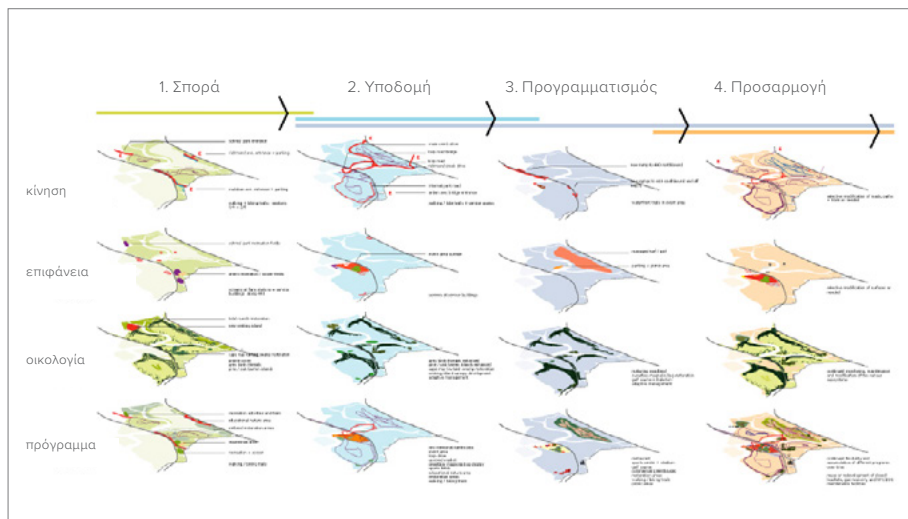
‘Landscape’

Πρόταση Field Operations / J. Corner / S. Allen, 1ο βραβείο

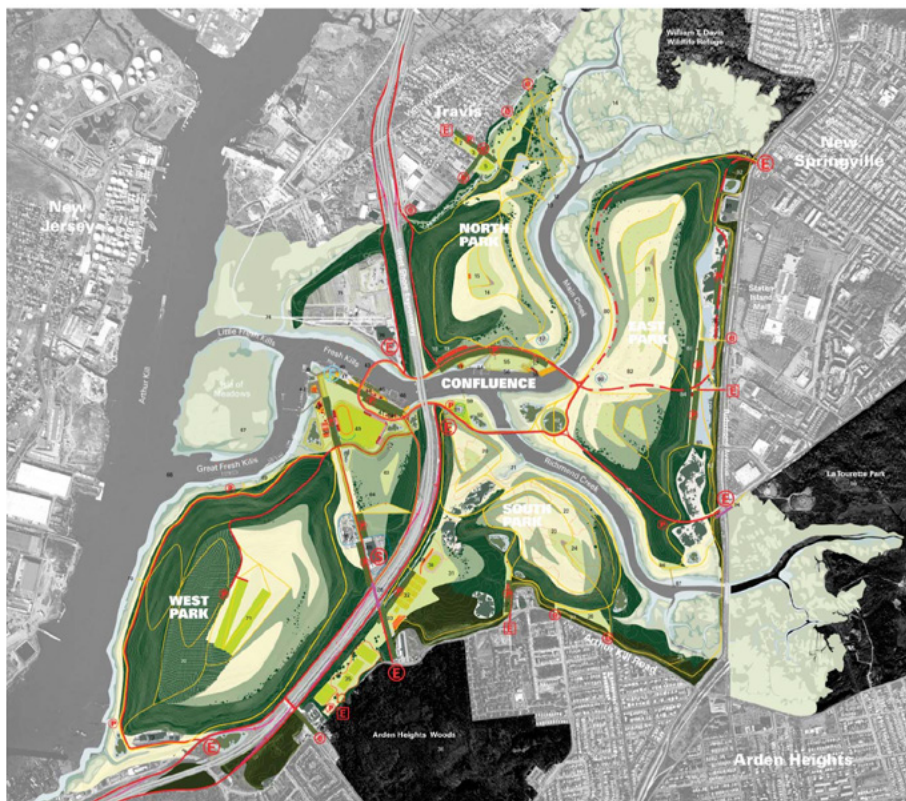
Η συνεργασία των James Corner / Field Operation και Stan Allen, ξεκίνησε με την άμεση πρακτική εφαρμογή των θεωριών, που είχαν αναπτύξει στα τέλη της δεκαετίας του '90 και συνέχισε μέχρι το 2003. Κατά τη διάρκεια της συνεργασίας τους κέρδισαν δύο διαγωνισμούς. Ο πρώτος, διοργανώθηκε το 2000 και αφορούσε στον κήπο της Γαλλικής πρεσβείας στη Νέα Υόρκη, ενώ ο δεύτερος, που αφορούσε στην περιοχή Fresh Kills (Kill στα Ολλανδικά σημαίνει ρυάκι) στο Staten Island της Νέας Υόρκης, προκηρύχθηκε ένα χρόνο αργότερα. Τόσο τα ζητούμενα, όσο και οι συμμετοχές του συγκεκριμένου διαγωνισμού, αποκρυστάλλωσαν το πλαίσιο του όρου ‘Landscape Urbanism’, καθώς ο διαγωνισμός αποτέλεσε χαρακτηριστικό παράδειγμα ανάκτησης και διαχείρισης, ανενεργών, μεταβιομηχανικών περιοχών με κριτήρια την αειφορία και τη βιωσιμότητα. (Καραμανέα, 2008: 79)

Η περιοχή Fresh Kills, όταν ακόμα θεωρείτο απομακρυσμένη περιοχή της Νέας Υόρκης, λειτουργούσε από το 1947, ως χώρος υγειονομικού περιεχομένου, εναπόθεσης απορριμμάτων. Η διαδικασία εναπόθεσης διακόπηκε λίγο καιρό πριν την έναρξη του διαγωνισμού. Η λειτουργία της περιοχής επί 54 χρόνια ως χώρος ταφής απορριμμάτων, είχε ως αποτέλεσμα από τη μία πλευρά, το 45% της επιφάνειας να είναι τεχνητή και μολυσμένη, από την άλλη είχε εν μέρει προστατέψει και διατηρήσει τα τοπικά οικοσυστήματα (υγρότοπους, ρυάκια, δάση και λιβάδια), από την αστική διάχυση. Το 2001, η έκταση, σχεδόν 9 km<sup>2</sup> (3 φορές μεγαλύτερη από το Central Park) βρισκόταν ήδη μέσα στα όρια της πόλης, ανάμεσα στις 4 πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές. Έχοντας πλέον αποκτήσει μία ιδιαίτερη τοπογραφία (4 τεχνητοί λόφοι έως και 70 μέτρα) και ιστορία, η έκταση αποτελούσε έναν λανθάνοντα, γεμάτο δυνατότητες, χώρο. Ως εκ τούτου, ζητούμενο του διαγωνισμού ήταν η ανάδειξη της πρώην περιοχής ταφής σκουπιδιών, σε μητροπολιτικό οικολογικό πάρκο και σε αναπόσπαστο κομμάτι του συστήματος της πόλης. Στον δεύτερο κύκλο του διαγωνισμού πέρασαν 6 διεπιστημονικές ομάδες, ανάμεσα στις οποίες βρίσκονταν οι James Corner / Field Operation και Stan Allen καθώς και οι Anu Mathur και Dilip da Cunha. Οι πιο εύστοχες προσεγγίσεις, αναγνώρισαν την αδυναμία καθολικού ελέγχου και προσδιορισμού του πάρκου και ως εκ τούτου ανέπτυξαν πλαίσια/ συστήματα μέσα από τα οποία οι τοπικές





Αναπτυξιακό, οργανωτικό πλαίσιο εφαρμογής



ιδιαιτερότητες και οι εκάστοτε ταυτότητες και συνθήκες, αποτελούσαν διαδικασίες εμπλοκής με την τοπικότητα.

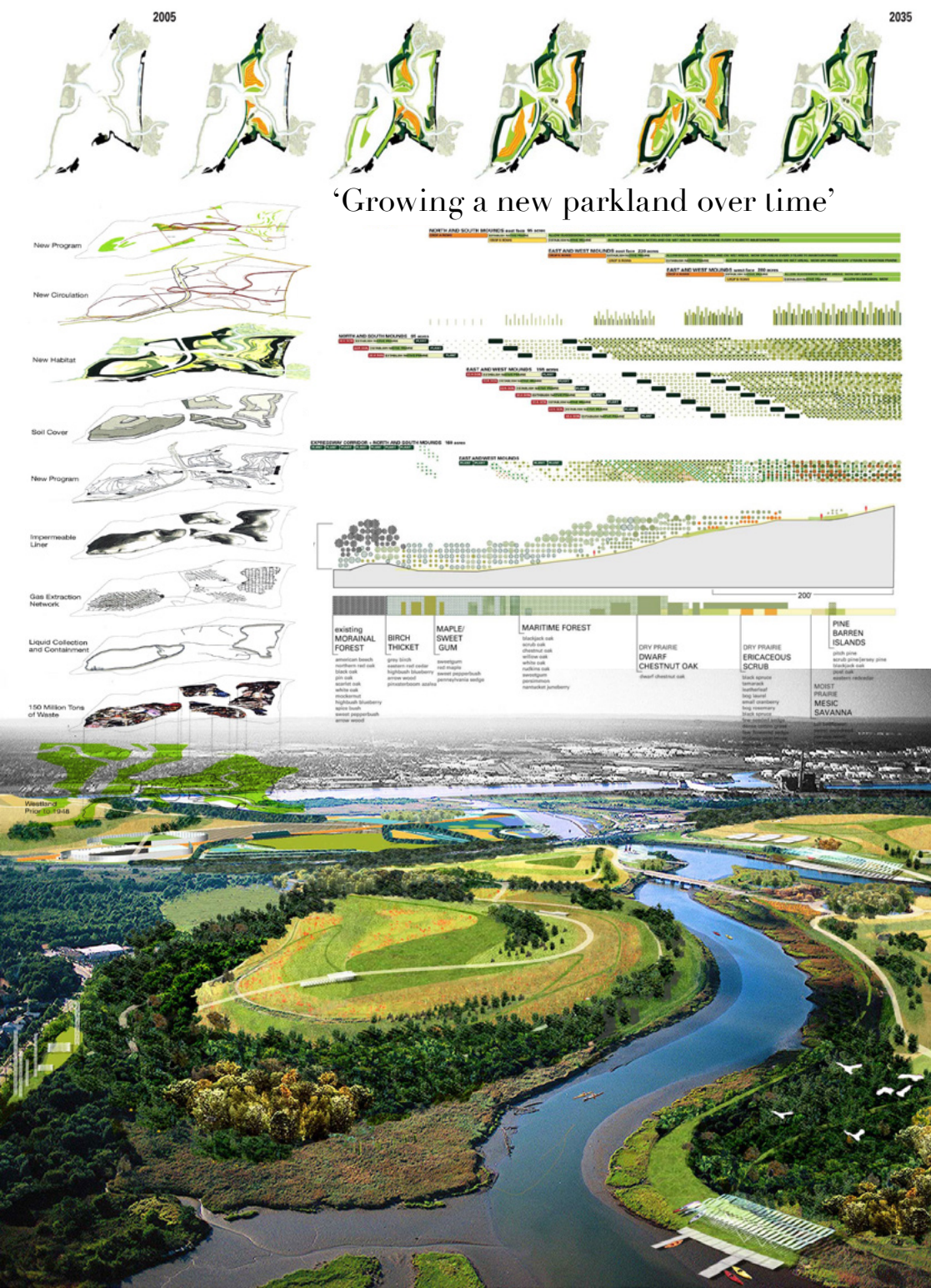
Η βραβευμένη πρόταση με τίτλο 'Lifescape', προκειμένου να απαντήσει στις πολυεπίπεδες προκλήσεις της περιοχής (μολυσμένο έδαφος, υφιστάμενα οικοσυστήματα, ιδιοκτησιακό καθεστώς, κοινοτικά συμφέροντα, μεγάλη διάρκεια εφαρμογής), ανέπτυξε μία σύνθεση οικολογικών, αστικών και κοινωνικών διαδικασιών, που παράλληλα εστίαζε στις υποδομές ενός εξαιρετικά πολύπλοκου συστήματος μεγάλης κλίμακας.

Η πρόταση αποτελούσε περισσότερο μία μέθοδο και μία διαδικασία διαχείρισης παρά ένα σχεδιασμένο πάρκο. Όπως περιγράφηκε από τους μελετητές, στόχος της πρότασης ήταν "η ανασύσταση μιας μήτρας ποικίλων μορφών ζωής και εξελικτικών στρατηγικών." Το χωρικό πλαίσιο του σχεδιασμού διαχωρίστηκε σε τρία αλληπάλλληλα οργανωτικά συστήματα: τα νήματα (threads) (κυκλοφορία οχημάτων, πεζών, νερού, κ.ά), τις νησίδες (islands/clusters) (συμπλέγματα δασικών εκτάσεων και γηγενών φυτεύσεων) και τις επιφάνειες (mats) (στρώματα πρασίνου, εδαφικές διαμορφώσεις). Αυτό το πλαίσιο αποτέλεσε το μέσο (agent) μιας ρευστής εργαλειοθήκης οικολογικών συστημάτων, τα οποία επέτρεπαν την αλληλεπίδραση προγραμματικών, πολιτιστικών, και φυσικών στοιχείων, που συνέβαλαν στη δημιουργία ενός σύνθετου περιβάλλοντος. Κάθε σύστημα τοπικά, υπαγόρευε δικούς του κανόνες οργάνωσης, είχε διαφορετικές μεταβλητές, μπορούσε να λειτουργήσει αυτόνομα και να αποτελέσει κυρίαρχη τυπολογία στο τοπίο. Ως εκ τούτου, μπορούσε να λειτουργήσει από μόνο του ως μία μήτρα. Όλα μαζί, τα τρία αυτά συστήματα/ μήτρες, οργάνωναν τα προβλεπόμενα, από το πρόγραμμα, στοιχεία και ομαδοποιούσαν τις φυτεύσεις, τις δραστηριότητες και τον κτιριακό όγκο. Ως αποτέλεσμα, το πολυεπίπεδο αυτό σύστημα 'συνύφαινε' το προγραμματικό, υλικό και χωρικό 'ύφασμα' κατά μήκος του Fresh Kills.

Προκειμένου να επιτευχθεί η ομαλή ενεργοποίηση και ένταξη του πάρκου στο αστικό σύστημα, η στρατηγική βασίστηκε σε ένα οργανωτικό πλαίσιο εφαρμογής με χρονικό ορίζοντα τριάντα ετών. Η μακροπρόθεσμη στρατηγική χωρίστηκε σε 4 φάσεις, οι οποίες βασίζονταν στις φυσικές διεργασίες και στους φυτικούς κύκλους ζωής και αποσκοπούσαν στην επανάκτηση και ενεργοποίηση του υποβαθμισμένου αυτού, τόπου.

Ξεκινώντας με τη 'σπορά', συνεχίζοντας με την 'καλλιέργεια' και τον 'πολλαπλασιασμό' και καταλήγοντας στην 'εξέλιξη', κάθε φάση είχε διακριτά στάδια, μέσω των οποίων το πάρκο θα 'μεγάλωνε'. Η πρώτη φάση (σπορά), αποσκοπούσε στην πρώτη προσαρμογή και προσέλκυση τόσο των επισκεπτών όσο και των επενδυτών, καθώς και στην ενσωμάτωση του πάρκου στο σύστημα της πόλης. Μέσα από τη διάνοιξη προσβάσεων, τη δημιουργία δικτύου κυκλοφορίας δια μέσου του πάρκου και τη δια-





μόρφωση των πρώτων επιμέρους σημείων, η πρώτη φάση έχει ξεκινήσει ήδη από το 2005. Μετά την αποπεράτωση της πρώτης φάσης, στόχος των επόμενων δύο φάσεων είναι η ολοκλήρωση εγκατάστασης των απαραίτητων υποδομών και υπηρεσιών και στη συνέχεια η ολοκλήρωση του προγράμματος και των δραστηριοτήτων. Οι πρώτες τρεις φάσεις αποτελούν το βασικό αναπτυξιακό πλαίσιο, ενώ η τέταρτη και τελευταία φάση, στοχεύει στη δυνατότητα προσαρμογής στα δεδομένα, στις ανάγκες και στις συνθήκες που θα έχουν προκύψει μετά το πέρας των 30 ετών.

Τα αναπαραστατικά μέσα και εργαλεία ανάλυσης (οικολογικά διαγράμματα, επάλληλα στρώματα) της σχεδιαστικής πρότασης, βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στην μέθοδο του Ian McHarg, ωστόσο παρουσιάζουν μία μεγάλη διαφορά. Και οι δύο μέθοδοι χρησιμοποιούν τη διαστρωμάτωση των επιπέδων και τη διαγραμματική απόδοσή τους, προκειμένου να διαχειριστούν την πολυπλοκότητα των δεδομένων και την ενσωμάτωση διαφορετικών παραμέτρων. Ωστόσο, μέσω πολλαπλών τεχνικών αναπαράστασης, με έμφαση στο διάγραμμα και στο κολάζ, τα αλληπάλλληλα επίπεδα, στην πρόταση των Field Operations, παύουν να είναι εργαλεία ταξινόμησης, διαχείρισης, πρόβλεψης και επίλυσης προβλημάτων, αλλά επιφάνειες, βαθιές που ενεργοποιούν στοιχεία που ενυπάρχουν ή δημιουργούνται μέσα σε αυτά (μήτρες). Επίσης, πέρα από τις φυσικές δυναμικές διαδικασίες, πλέον ενδιαφέρουν τα αισθητικά, ποιοτικά και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου. Ο κατάλογος των στοιχείων (μέρος των οποίων είναι και ο άνθρωπος) και οι σχέσεις μεταξύ αυτών, οπτικοποιείται μέσω χωρικών φωτοκολάζ. Η διαγραμματική αυτή απεικόνιση, μέσω υπερθέσεων των πολλαπλών σημείων διασύνδεσης, διαμορφώνει μία πυκνή εικόνα, ικανή να αποδώσει τη δυναμική και πολλαπλή σχέση μεταξύ των φυσικών και κοινωνικών στοιχείων<sup>18</sup>. Μέσα από την υλική τους υπόσταση, πέρα από διαγράμματα, τα επίπεδα αυτά, αναδεικνύονται σε μορφοποιητικά μέσα, που ενέχουν χωρικές και χρονικές ιδιότητες, γεγονός που περιλαμβάνει τη διαδικασία της ανάπτυξης, της αλληλεπίδρασης αλλά και της φθοράς (εντροπία) και της αναγέννησης, όμοια με τις βιολογικές διατάξεις. Κατά αυτό τον τρόπο τα επίπεδα, μετατρέπονται σε επιφάνειες, σε αστικούς καταλύτες που ξεδιπλώνονται κυριολεκτικά μέσα στον χρόνο.

18 Επιστρέφοντας στον J. Corner, στη συνολική προσέγγισή του και στο πέρασμά του από τη θεωρία στην πρακτική, η έρευνα εντοπίζει μία απλούστευση στη μεταφορά των ερμηνευτικών και αναπαραστατικών εργαλείων στο στάδιο της σχεδιαστικής αναζήτησης και ανάλυσης, προς όφελος μία πραγματιστικής πρότασης που κινείται στα πλαίσια του εφαρμόσιμου και σε ό,τι άλλο περιορισμό αυτό μπορεί να επιφέρει. Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, ωστόσο, που ίσως μεταφέρει πιο ολοκληρωμένα τη θεωρία για τα ‘δημιουργικά’ αναπαραστατικά εργαλεία, όπως αυτά περιγράφηκαν στην πρώτη ενότητα, εντοπίζεται στην πρόταση των Anuradha Mathur and Dilip da Cunha η οποία έλαβε τη δεύτερη θέση στον διαγωνισμό.





Illustrative View of Floating Gardens and old Landfill Machinery exhibit, along the Fresh Kills Creek Promenade



Illustrative View of the September 11th Earthwork in Honor of the Recovery Effort



'Strip Cropping and Restoring the Grassland Cover on the Mound will Cultivate a more sustainable Landscape'



'Successive Sequence of Stages in Opening up and 'Growing' the new Parkland Over time'

Ο όρος 'Landscape' προσδιορίζει λοιπόν, τόσο έναν τόπο, όσο και μία διαδικασία. Μία οικολογική διαδικασία, ανάκτησης και ανανέωσης του περιβάλλοντος σε ευρεία κλίμακα. Ανάκτηση όχι μόνο της βιοποικιλότητας των οικοσυστημάτων, αλλά και του κοινωνικού πνεύματος και της φαντασίας των επισκεπτών. Μια δυναμική 'καλλιέργεια' του εδάφους, των φυσικών συστημάτων, των προγραμματικών δραστηριοτήτων, της οικονομικής διαχείρισης και χρηματοδότησης, της περιβαλλοντικής τεχνολογίας, της ανανεώσιμης ενέργειας και της εκπαίδευσης, της διασύνδεσης των ανθρώπων, της φύσης και της τεχνολογίας. Μια συνύφανση όλων αυτών των διεργασιών και ενεργημάτων.

Συνοψίζοντας, η πρόταση των Field Operations για το Fresh Kills δεν κατασκευάζει ένα καινούριο τοπίο, αλλά προσεγγίζει τον τόπο ως πεδίο υλικών και άυλων πιθανοτήτων. Με την πρόταση της διαδικασίας και την ενσωμάτωση του χρόνου τόσο στον σχεδιασμό όσο και στην κατασκευή, η διαδικασία σχεδιασμού είναι εκ προθέσεως 'ανοιχτή' (open-ended), αντιστέκεται στον στατικό προσδιορισμό, ενώ ταυτόχρονα αναζητά καταλυτικές και ακριβείς στρατηγικές, ικανές να διαμορφώνουν τις απαραίτητες συνθήκες για την κοινωνική, οικονομική και οικολογική διασύνδεση.

Σύμφωνα με τον J. Corner, μία καλή στρατηγική βασίζεται στο εξαιρετικά οργανωμένο χωρικό, προγραμματικό, υλικοτεχνικό σχέδιο, το οποίο είναι ταυτόχρονα ευέλικτο και δομικά ικανό να παραλάβει δυνάμεις, να προσαρμοστεί σε υψηλά απαιτητικές, μεταβαλλόμενες συνθήκες και να προκαλέσει νέες διεργασίες, οι οποίες θα ενεργοποιούν ποικιλοτρόπως σχέσεις δημιουργίας, ανάδυσης, δικτύωσης, διασύνδεσης και απόκλισης. (1997, 2004: 32) Κατά αυτόν τον τρόπο μπορεί να εξασφαλιστεί η απορρόφηση των μεταβολών, που θα υποστεί ο χώρος μέσα στον χρόνο ανάλογα με τις κοινωνικές απαιτήσεις. Με τον κατάλληλο προσδιορισμό των μεθοδολογιών και την επιλογή των σωστών εργαλείων (δημιουργικών), η πρόταση καταφέρνει να διαχειριστεί την κλίμακα, την πολυπλοκότητα της περιοχής και ταυτόχρονα να υποδείξει χωρίς να επιβάλλει ένα πλαίσιο εφαρμογής.

Διατηρώντας τις βασικές αρχές, το πλαίσιο εφαρμογής προσαρμόζεται βάσει κοινωνικών παραγόντων, μέχρι και σήμερα. Θεωρώντας τον ανθρώπινο παράγοντα ως το κατεξοχήν καθοδηγητικό σύστημα, μέσα από τη δημοσία διαβούλευση και την ενεργή κοινοτική συμμετοχή, ο σχεδιασμός ενσωματώνει τον 'χρήστη' ως συν- διαμορφωτή του δημόσιου χώρου. Εν τέλει τίποτα δεν είναι τετελεσμένο. Μέσω του ανοιχτού σχεδιασμού και του διαχωρισμού του σε φάσεις, η πρόταση παραμένει ανοιχτή σε ερμηνεία και κριτική επανεξέταση, αυτή τη φορά σε ένα άλλο χρονικό πλαίσιο και ένα νέο υπόβαθρο, όπως αυτό θα έχει διαμορφωθεί μετά το πέρας των βασικών σταδίων κατασκευής.



Ως αποτέλεσμα, η διαδικασία ερμηνείας, κριτικής και σχεδιασμού κινείται σε μία σπειροειδή τροχιά (και όχι κυκλική καθώς το σημείο εκκίνησης δεν είναι ποτέ το ίδιο), η οποία επιστρέφει υπό άλλη σκοπιά στον επαναπροσδιορισμό της διαδικασίας και την επαναξιολόγηση του παραγόμενου χώρου της δεδομένης στιγμής. Τελικός σκοπός δεν είναι ο σχεδιασμός ενός ακόμα πάρκου, αλλά ο σχεδιασμός της ίδιας της διαδικασίας, η οποία θα παραμένει 'ζωντανή' και 'ευέλικτη', προκειμένου να προσαρμόζεται στις εκάστοτε κοινωνικές απαιτήσεις, ενώ παράλληλα θα ανταποκρίνεται στις χωρικές προκλήσεις.

### 3.3 Συμπεράσματα

Οι υπό ανάλυση διαγωνισμοί, είτε λόγω της φύσης τους, είτε λόγω των προτεινόμενων σχεδιαστικών προσεγγίσεων, συνέβαλαν στην καθιέρωση της σύγχρονης τοπιακής προσέγγισης και επαναπροσδιόρισαν τον ρόλο του ανοιχτού χώρου και του αστικού πάρκου του 21ου αιώνα.

Κοινός παράγοντας όλων των προτάσεων είναι ο σχεδιασμός βάσει διαδικασίας, ο οποίος στοχεύει στην παραγωγή ενός χώρου, ανοιχτού στο απρόβλεπτο και στην αλλαγή. Με αυτήν την αφετηρία, εισάγονται βασικές σχεδιαστικές στρατηγικές, που με πολλαπλούς τρόπους επάλληλης, διαγραμματικής οργάνωσης του τοπίου, προτείνουν μία σειρά από δυναμικές διαδικασίες με σκοπό την τροφοδότηση της περιοχής με στρατηγικές δυνατότητες.

Πιο συγκεκριμένα, ως κοινή σχεδιαστική στρατηγική αναγνωρίζεται η οργάνωση και η διαχείριση του τοπίου ως πεδίο υποδομής, το οποίο διαχωρίζεται, προσδιορίζεται και στη συνέχεια εξοπλίζεται προκειμένου να αποτελέσει το πυκνό διασυνδεδεμένο, διαστρωματοποιημένο υπόβαθρο που εξυπηρετεί τις εκάστοτε και τυχόν αντιφατικές απαιτήσεις. Έτσι, δύναται η αλληλεπίθεση πολλαπλών και παροδικών προγραμματικών λειτουργιών, οι οποίες οδηγούν στην αλλαγή της οργάνωσης του χώρου, αλλά και της ίδιας της εμπειρίας μέσα σε αυτόν. Ο συγκεκριμένος τρόπος οργάνωσης επιπέδων προγραμματικής λειτουργίας με εργαλείο τη τοπιακή διαχείριση συναντάται στο Parc de La Villette, ο οποίος ωστόσο διαφέρει σε σχέση με την προσέγγιση των J. Corner- S. Allen, οι οποίοι εισάγουν συγκεκριμένες, τοπικές, οικολογικές και προγραμματικές συνθήκες στην οργάνωση του χώρου.

Η προγραμματική λειτουργία και τα απρόσμενα συμβάντα, που μπορούν προκύψουν μέσα από αυτή, αναγνωρίζεται ως άλλη μία στρατηγική, οργανωτικής ρύθμισης παραγωγής χώρου. Η ανάπτυξη της φύτευσης, οι τοπογραφικές αλλαγές, τα κοινωνικά-πολιτιστικά γεγονότα, η αλλαγή του ζωικού πληθυσμού και του αριθμού των επισκεπτών, η τοποθέτηση εμφατικών ή παροδικών εγκαταστάσεων κ.ά. σηματοδοτούν μία σειρά από μοναδικά συμβάντα, που μπορεί να προκύψουν και στη συνέχεια να διαμορφώσουν τον ίδιο τον χώρο.

Παράλληλα, σε όλες τις προτάσεις εισάγονται δυναμικά συστήματα, τα οποία στις προτάσεις των J. Corner- S. Allen, παραλαμβάνουν διαμορφωτικό ρόλο. Το τοπίο ως εδαφική επιφάνεια και ως οικοσύστημα ανάγεται σε ένα παραγωγικό, διαδραστικό, δυναμικό μέσο. Η έννοια της διαδικασίας σε αυτή την περίπτωση, είναι τεχνική (Berrizbeitia, 2007), καθώς στόχος είναι η κατανόηση του τρόπου λειτουργίας των συστημάτων και η

μετέπειτα άρθρωση των στοιχείων τους με βάση τις ιδιότητές τους (υλική κατάσταση, αποδοτική λειτουργία, χρονική μεταβολή), προκειμένου αυτά, να ενσωματωθούν, να διασυνδεθούν και ακολούθως να επιτελέσουν τον ρόλο τους.

Τέλος, το προγραμματικό φάσμα και τα δυναμικά συστήματα μέσα σε αυτό, μπορούν να λειτουργούν ή να επηρεάζουν, από αχανείς μέχρι τοπικής κλίμακας περιοχές. Στις υπό ανάλυση προτάσεις, και κυρίως στην τελευταία, αναγνωρίζεται μία εκ προθέσεως αντιπαράθεση πολλαπλών κλιμάκων, μέσα από τις οποίες αποδίδεται ο τρόπος διασύνδεσης των πραγμάτων. Μέσα από την ταυτόχρονη παράθεση μίας βιωματικής εικόνας σε αντιδιαστολή με ένα ρυθμιστικό σχέδιο εκφράζεται η πιθανή, ενεργοποίηση σχέσεων σε πολλαπλές κλίμακες, ενώ παράλληλα αποδίδεται η θέση του ανθρώπου σε ένα γενικότερο διαμορφωτικό σύστημα, μέρος του οποίου είναι και αυτός. Παράλληλα, η ίδια αντιπαράθεση, εκφράζεται και σχεδιαστικά, καθώς μέσα από έντονες μεταβολές στη χωρική περιήγηση (μετάβαση από πυκνό δάσος σε αχανές λιβάδι), επιδιώκεται η ενεργοποίηση σχέσεων εσωτερικότητας και απεραντοσύνης, προς μία εντατική βιωματική εμπειρία.

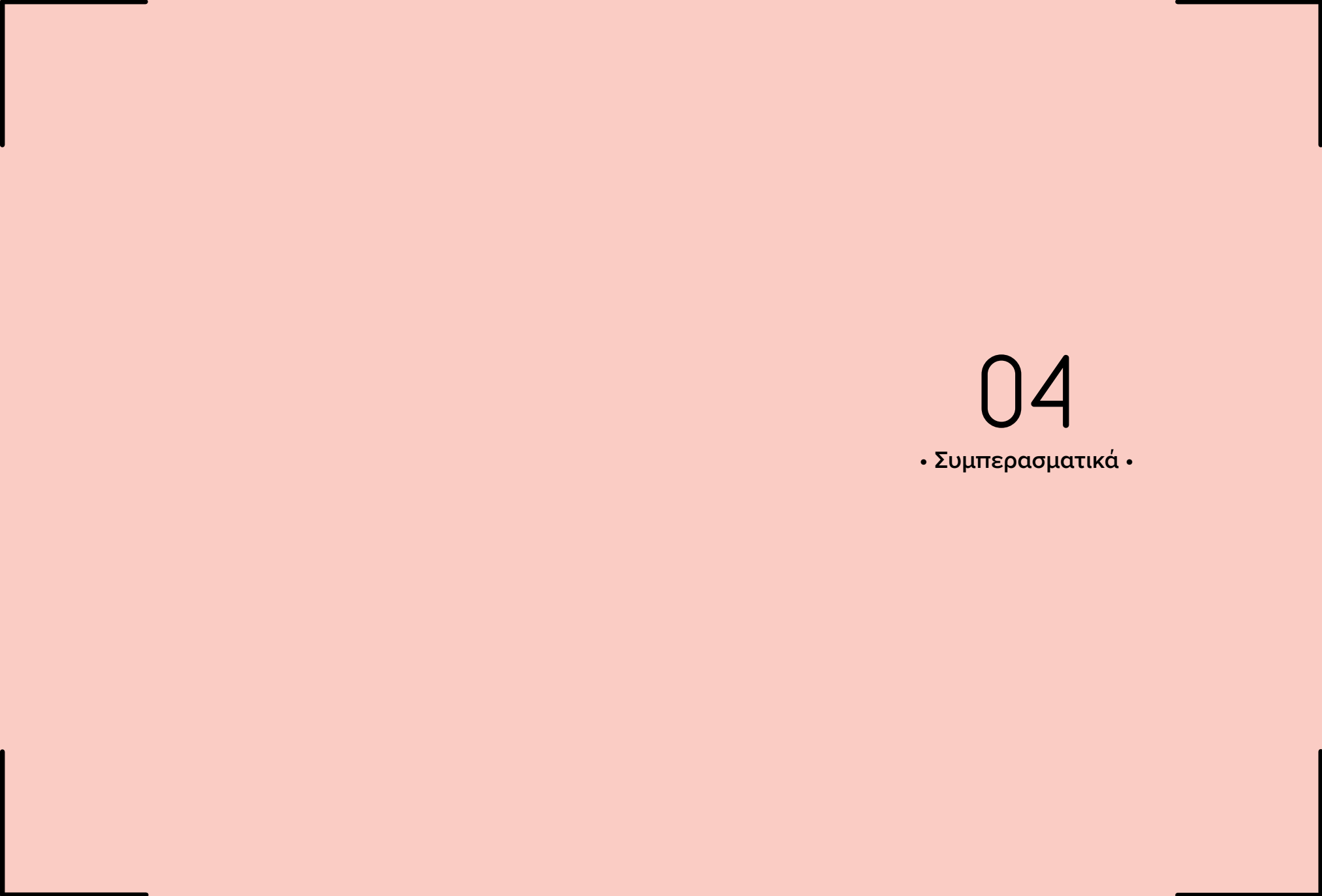
Οι παραπάνω στρατηγικές αν και κοινές, παρουσιάζουν διαφορετική μεταχείριση, κι αυτό οφείλεται στο ότι προέρχονται από διαφορετικές σκοπιές του αστικού και του τοπιακού σχεδιασμού. Ωστόσο, το κοινό έδαφος, που εντοπίζεται υποδεικνύει μία νέου είδους, ήπια και ρευστή θεώρηση, μέσα από την οποία μπορεί να ιδωθεί μία σύγχρονη τοπιακή προσέγγιση στον σχεδιασμό του σύγχρονου αστικού χώρου, η οποία μπορεί να αποτελέσει “αντίδοτο στην αδιάρρηκτη τετελεσμένη φύση της παραδοσιακής πολεοδομίας.” (Mostafavi, 2003). Παράλληλα, το πάρκο σαν έννοια διευρύνεται και αναδεικνύεται σε ένα ενεργό, ρυθμιστικό πεδίο διαμόρφωσης της αστικής ταυτότητας, το οποίο ενσωματώνεται στο ‘καθημερινό αστικό σύστημα’. Τέλος, εισάγεται ένας νέος τύπος σχέσης της πόλης, με τις άλλοτε απροσδιόριστες περιοχές, οι οποίες πλέον αποτελούν δυνητικούς τόπους ενεργοποίησης και διασύνδεσης των περιβαλλοντικών και ανθρωπίνων αναγκών, των τοπικών και περιφερειακών επιφανειών, των προγραμματικών και οικολογικών διαδικασιών.

Ειδικότερα, οι προσεγγίσεις των J. Corner- S. Allen, συνέβαλαν καταλυτικά στην προσπάθεια μετάβασης από τη σχεδιαστική θεωρία στην πράξη. Διευρύνοντας την τοπιακή διαχείριση του αστικού περιβάλλοντος, εισήγαγαν, μία διεπιστημονική προσέγγιση η οποία προκειμένου να διαχειριστεί τα σύγχρονα δεδομένα, αναζήτησε δυναμικά εργαλεία ερμηνείας, ανάλυσης και σχεδιασμού σε άλλα πεδία όπως αυτά της οικολογίας, της μηχανικής και της γεωγραφίας. Διαμόρφωσαν έτσι μία σχεδιαστική, παραγωγική στάση, η οποία προσεγγίζει με μία άλλη σκοπιά τον ανοιχτό

χώρο σε γεωγραφική κλίμακα, τον οποίο και προσδιορίζει ως κάτι ανάμεσα στο δομημένο περιβάλλον, στα συστήματα υποδομής και στις φυσικές οικολογίες. Ως εκ τούτου, αναπτύχθηκε μία ευρείας κλίμακας προσέγγιση που απαντά τόσο σε τοπικά όσο και αστικά ζητήματα. Το θεωρητικό τους υπόβαθρο, το οποίο στόχευε στην παραγωγή βιώσιμου αστικού χώρου, πέρασε εύστοχα στη σφαίρα του πραγματικού, συντάσσοντας ένα παράδειγμα σχεδιαστικής πρακτικής στα πλαίσια του ‘Landscape Urbanism’.

Το πλαίσιο του ‘Landscape Urbanism’ έχει συχνά κατακριθεί, για την αισθητή απουσία πρακτικής εφαρμογής και υλοποιημένων έργων. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε, στόχος αυτής της προσέγγισης δεν είναι η συγκρότηση μίας παγιωμένης θεωρητικής και πρακτικής θέσης με χαρακτήρα μανιφέστου, αλλά η διαμόρφωση ενός τρόπου σκέψης. Επιδίωξη του πλαισίου δεν είναι η εισαγωγή μίας πρωτοποριακής θεώρησης, αλλά η γεφύρωση και η ενημέρωση εννοιών και σκέψεων ανάμεσα σε μέχρι πρότινος ξεχωριστά γνωστικά πεδία, με στόχο την ανάγνωση του παρελθόντος, την κατανόηση του παρόντος και τη διαχείριση του μέλλοντος. Αυτή ακριβώς η υβριδική φύση αποδεσμεύει από τυχόν άκαμπτα όρια και επιτρέπει μία ρευστή, αμφίδρομη κίνηση, η οποία ακροβατεί ανάμεσα στη θεωρία και στην πράξη, ανάμεσα στην ερμηνεία και στον σχεδιασμό, ανάμεσα στην τοπιακή και στην αστική διαχείριση.





04

• Συμπερασματικά •

Η παρούσα εργασία διερευνά τον τρόπο με τον οποίο η θεωρητική και σχεδιαστική προσέγγιση του James Corner συνέβαλαν στην αλλαγή αντίληψης του τοπίου και στην ανάδειξή του ως εργαλείο ερμηνείας και διαχείρισης της πολυπλοκότητας του σύγχρονου αστικού περιβάλλοντος.

Σε αυτό το πλαίσιο το ενδιαφέρον απομακρύνεται από τις απόπειρες, που επιχειρούν να διατυπώσουν 'τι είναι' και 'τι σημαίνει' το τοπίο και εντοπίζεται περισσότερο στις διαδικασίες που περιγράφουν 'τι αυτό μπορεί να επιτελέσει' και 'πώς μπορεί να συνδεθεί' με τη ζωή στον χρόνο.

Ο James Corner δανείζεται έννοιες, εργαλεία και τεχνικές από το γνωστικό πεδίο της οικολογίας και της πολιτισμικής γεωγραφίας, τα οποία μέσα από την ερμηνευτική και κριτική θεώρηση τα εμπλουτίζει με την παράμετρο της 'δημιουργικότητας'. Με αυτό τον τρόπο, προκύπτει η 'δημιουργική' οικολογία και η 'δημιουργική' χαρτογράφηση, οι οποίες προβάλλονται τόσο ως ερμηνευτικά πρίσματα κατανόησης και συσχέτισης του πολιτισμού με την φύση όσο και ως εργαλεία αναπαράστασης του κόσμου.

Το τοπίο ανάγεται σε ένα δυναμικό σύστημα σχέσεων και υιοθετείται ως μοντέλο ερμηνείας της αστικής συνθήκης. Τα συστήματα, οι δυνάμεις και οι ροές που την απαρτίζουν καθιστούν απαραίτητη την κατανόηση και την απόδοσή τους σε μία χώρο - χρονική βάση. Σε αυτή τη διαδικασία είναι απαραίτητο το προσωπικό κριτήριο του μελετητή που από παθητικός, αντικειμενικός παρατηρητής γίνεται συν - διαμορφωτής. Επομένως, πέρα από την καταγραφή των μετρήσιμων δεδομένων και των ποσοτικών χαρακτηριστικών του τοπίου, απεικονίζονται και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά (αφηρημένα, άυλα, θολά ή δυσδιάκριτα). Σε αυτή τη λογική, τα οικολογικά εργαλεία και η χαρτογράφηση αναγνωρίζονται περισσότερο ως ρητορικές και ερμηνευτικές στρατηγικές, που περιγράφουν τις σχέσεις που έχουν οι κοινωνικές και φυσικές δομές στην πάροδο του χρόνου, παρά ως αποκλειστικά 'αντικειμενικές' καταγραφές των εκάστοτε συνθηκών. Μεταβαίνοντας από το 'tracing' στο 'mapping', η διαδικασία της αναπαράστασης μένει ανοιχτή στο μετασχηματισμό, ώστε να ανταποκρίνεται τόσο στις υφιστάμενες όσο και σε νέες, απρόβλεπτες καταστάσεις. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, δεν αποτελεί πλέον ένα παγιωμένο προϊόν, ούτε ένα επιστημονικό τεκμήριο αλλά ένα ευφάνταστο σχέδιο, έναν 'δημιουργικό' χάρτη ανοιχτό στην ερμηνεία και στην αλλαγή.

Συνεπώς, η παραπάνω διαδικασία στοχεύει στη συγκρότηση ενός 'κοινού τόπου', όπου ο μελετητής, ο σχεδιαστής και ο κάτοικος του τοπίου επικοινωνούν. Μέσα από αυτή τη συνάντηση συγκεντρώνεται η απαραίτητη γνώση και πληροφορία, ως το ίζημα της συλλογικής εμπειρίας, που προσδιορίζει τη σχεδιαστική προσέγγιση και κατ' επέκταση την επέμβαση στον υλικό κόσμο.

Αυτή η επέμβαση προβάλλεται μέσα από τη σχεδιαστική πρακτική, που αναπτύσσει ο James Corner στο πλαίσιο του 'Landscape Urbanism'. Εκεί, εισάγει τη συνιστώσα της οικολογίας όχι μόνο ως ερμηνευτική, αλλά και ως ενεργή και αποδοτική στρατηγική σχεδιασμού του τοπίου. Σε αυτό το πλαίσιο, η οικολογία τόσο ως σύστημα οργάνωσης πληροφοριών και διασύνδεσης στοιχείων, όσο και ως σύμπλεγμα δυναμικών μορφοποιητικών συστημάτων, αναδεικνύεται ως μοντέλο διαχείρισης της απροσδιοριστίας και προσανατολίζει τον σχεδιασμό στην ανάπτυξη ευέλικτων και προσαρμοσίμων στρατηγικών ρύθμισης και διαπραγμάτευσης.

Οι στρατηγικές αφορούν στην εδαφικοποίηση των δυναμικών συστημάτων, μέσα από τη σύνδεση της υποδομής με τη γεωγραφία. Το αποτέλεσμα αυτής της σύνδεσης παράγει εκτεταμένα αστικά πεδία με ευμετάβλητη πυκνή τοπογραφία, όπου μέσω της διοργάνωσής τους σε χωροχρονικά επίπεδα, το τοπίο - υποδομή προσδιορίζεται ως έδαφος συγκρότησης τόπων με υλική και επιτελεστική διάσταση, ικανών να διαμορφώσουν τον αστικό χώρο.

Εισάγεται έτσι ένας σύγχρονος μηχανισμός τοπολογικής οργάνωσης και σύνθεσης του χώρου, ο οποίος μέσω της σταδιακής, προγραμματικής αλληλεπίθεσης και του διαγραμματισμού παράγει εξελικτικά πεδία υποστήριξης και συντέλεσης πολύπλοκων, με κοινωνική διάδραση, διαδικασιών. Ως αποτέλεσμα, ο τοπιακός σχεδιασμός επανατοποθετείται ενεργά στην παραγωγή του αστικού, δημόσιου χώρου, χωρίς ωστόσο να προτείνει έναν καθολικό μηχανισμό επίλυσης προβλημάτων αλλά μία ανοιχτή, προσαρμόσιμη διαδικασία διευθέτησής τους. Η διαδικασία, επιδέχεται οποιαδήποτε ενημέρωση, τροποποίηση ή αλλαγή, προκειμένου να ανταποκρίνεται στις εκάστοτε ανάγκες και απαιτήσεις. Οι τοπιακές σχεδιαστικές προτάσεις στρέφονται από την παραγωγή 'φυσικοποιημένων' αντικειμένων, στην ανάπτυξη σύγχρονων προγραμματικών, εδαφικοποιημένων οικολογιών, ικανών να εμπλακούν με το σύγχρονο αστικό περιβάλλον, μέσα στα πλαίσια μίας πιο ελαστικής, αλλά και ειδικής προσέγγισης.

Συμπερασματικά, τον σημαντικότερο ρόλο διαδραματίζει η έννοια της 'δημιουργικότητας', η οποία διατρέχει όλα τα στάδια της συγκεκριμένης προσέγγισης. Αναδεικνύεται σε βασική παράμετρο αντίληψης, ερμηνείας και διαμόρφωσης των σχέσεων, που αναπτύσσονται στο τοπίο, το οποίο δεν είναι απλά η αντανάκλαση του σύγχρονου πολιτισμού αλλά διεκδικεί ένα πιο ενεργό ρόλο στην αδιάκοπη διαμόρφωσή του.

Η προσέγγιση του James Corner δεν παρουσιάζεται ως 'το κλειδί' στην αντιμετώπιση και διαχείριση της πολυπλοκότητας του αστικού τοπίου. Περιγράφεται περισσότερο ως μια εύπλαστη συλλογή από ιδέες και τεχνικές, οι οποίες προκύπτουν μέσα από την πειραματική συσχέτιση της



θεωρίας με την πράξη, της ερμηνείας με τον σχεδιασμό, της ‘δημιουργικότητας’ με την αποδοτικότητα. Η προσέγγιση προβάλλει τον πειραματισμό ως διαδικασία κατανόησης των σχέσεων μεταξύ των πραγμάτων και των καταστάσεων, με σκοπό την ανάδυση νέων σχεδιαστικών ευκαιριών, ιδεών και προτάσεων, που σε άλλες περιπτώσεις θα είχαν αγνοηθεί. Αυτές με τη σειρά τους υποδεικνύουν εναλλακτικές κατευθύνσεις, οι οποίες ωθούν και διευρύνουν περαιτέρω τα όρια του γνωστικού πεδίου της αρχιτεκτονικής τοπίου και συμβάλλουν στην εξέλιξή της ως μια “συνθετική και στρατηγική μορφή τέχνης”.

• Βιβλιογραφία •



## • Βιβλία

- Allen, Stan (1999) *Points and Lines*. New York: Princeton Architectural Press.
- Allen, Stan (2000) *Practice: Architecture, Technique and Representation*. London: Routledge.
- Corner, James (επιμ.) (1999) *Recovering Landscape. Essays in Contemporary Landscape Architecture*. New York: Princeton Architectural Press.
- Corner, James (2014) *The Landscape Imagination, Collected Essays of James Corner 1990-2010*. New York: Princeton Architectural Press.
- Cosgrove, Denis (1998) *Geography and Vision: Seeing, Imagining, and Representing the World*. Madison: University of Wisconsin.
- Cosgrove, Denis (2008) *Geography and Vision: Seeing, Imagining, and Representing the World*. London, New York: IB Tauris.
- Czerniak, Julia (επιμ.) (2001) *Case: Downsview Park Toronto*. Prestel: Harvard University of Design.
- Czerniak, Julia & Hargreaves George (επιμ.) (2007) *Large Parks*. New York: Princeton University Press.
- Forman, Richard (1995) *Land Mosaics: The ecology of landscapes and regions*. Melbourne: Cambridge University Press.
- Frampton, Kenneth (1983) *Towards a Critical Regionalism*. Port Townsend WA: Bay Press.
- Guattari, Felix (1991) *Οι τρεις οικολογίες*, μτφρ. Μ. Σολωμού, επιμ. Κ. Λιβιεράτος. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Harvey, David (1990) *The Condition of Post – Modernity*. Cambridge: Blackwell.
- McHarg, Ian (1969) *Design with Nature*. Garden City, NY: Natural History Press.
- Mostafavi, Moshen & Najle, Ciro (επιμ.) (2003) *Landscape Urbanism: A*

*Manual for the machinic Landscape*. London: Architectural Association.

- Sordi, Jannette (2014). *Beyond Urbanism*. Italy: LISt Lab.
- Spirn, Whiston Anne (1985) *The Granite Garden: Urban Nature and Human Design*. New York: Basic Books.
- Waldheim, Charles (επιμ.) (2006) *The Landscape Urbanism Reader*. New York: Princeton Architectural Press.
- Waldheim, Charles (2016) *Landscape as Urbanism*. New York: Princeton Architectural Press.
- Τσιούρης, Σωτήριος (1999). *Θέματα Προστασίας Περιβάλλοντος*. Θεσσαλονίκη: Γαρταγάνης.

## • Κεφάλαιο / Κείμενο σε Βιβλίο

- Allen, Stan (2001) 'Mat-Urbanism, The thick 2D', στο: Sarkis, H. *Le Corbusier Venice Hospital*. Munich: Prestel.
- Allen, Stan (2011) 'From the Biological to the Geological', στο: Allen, Stan & McQuade, Marc (επιμ.), *Landform Building: Architecture's New Terrain*. Zurich: Lars Müller Publishers.
- Berrizbeitia, Anitta (2007) 'Re-Placing Process', στο: Czerniak, Julia & Hargreaves, George (επιμ.), *Large Parks*. New York: Princeton University Press, σσ. 174-197.
- Γούλα, Μαρία (2003) 'Η επιστροφή στο μεσογειακό τοπίο: το τοπίο ως σύγχρονη προσέγγιση του περιβάλλοντος και της φύσης', στο: Μανωλίδης Κώστας (επιμ.), *"ωραίο φριχτό και απέριττο τοπίον!"* αναγνώσεις και προοπτικές του τοπίου στην Ελλάδα. Σκόπελος: Νησίδες, σσ. 15-33.
- Corner, James (1990) 'Sounding The Depths-Origins, Theory and Representation', στο: Corner James και Bick Hirsch Alison (επιμ.), *The Landscape Imagination, Collected Essays of James Corner 1990-2010*. New York: Princeton Architectural Press, σσ. 47.
- Corner, James (1991) 'Critical Thinking and Landscape Architecture', στο: Corner James και Bick Hirsch Alison (επιμ.), *The Landscape Imagination*,

*Collected Essays of James Corner 1990-2010*. New York: Princeton Architectural Press, σσ. 41.

Corner, James (1991) 'Three Tyrannies of Contemporary Theory', στο: Corner James και Bick Hirsch Alison (επιμ.), *The Landscape Imagination, Collected Essays of James Corner 1990-2010*. New York: Princeton Architectural Press, σσ. 77.

Corner, James (1996) 'The Agency of Mapping. Speculation Critique and Invention', στο: Corner James, Mc Lean Alex (επιμ.), *Taking Measures Across the American Landscape*. London: Yale University Press.

Corner, James (1997) 'Ecology and Landscape as Agents of Creativity', στο: Corner James και Bick Hirsch Alison (επιμ.), *The Landscape Imagination, Collected Essays of James Corner 1990-2010*. New York: Princeton Architectural Press, σσ. 257.

Corner, James (1999) 'Eidetic Operations and New Landscapes', στο: Corner James και Bick Hirsch Alison (επιμ.), *The Landscape Imagination, Collected Essays of James Corner 1990-2010*. New York: Princeton Architectural Press, σσ. 241.

Corner, James (2003) 'Landscape Urbanism', στο: Mostafavi, Moshen & Najle, Ciro (επιμ.), *Landscape Urbanism: A Manual for the machinic Landscape*. London: Architectural Association, σσ. 58-63.

Corner, James (2006) 'Terra Fluxus', στο Waldheim, Charles (επιμ.), *The Landscape Urbanism Reader*. New York: Princeton Architectural Press, σσ. 54-80.

Cosgrove, Denis (1996) 'The Measures of America', στο: Corner James, Mc Lean Alex (επιμ.), *Taking Measures Across the American Landscape*. London: Yale University Press.

Shane, Graham (2006) 'The Emergence of Landscape Urbanism', στο: Waldheim, Charles (επιμ.), *The Landscape Urbanism Reader*. New York: Princeton Architectural Press, σσ. 55-68.

Koolhaas, Rem (1995) 'Whatever happened to Urbanism?', στο: Koolhaas, Rem & Bruce, Mau (επιμ.), *SMLXL*. New York: Monacelli Press.

Lister, Nina-Marie (2006) 'Sustainable Large Parks: Ecological Design or Designer Ecology?', στο: Czerniak, Julia & Hargreaves, George (επιμ.) (2007). *Large Parks*. New York: Princeton University Press, σσ. 35-57.

Lootsma, Bart (1999) 'Synthetic regionalization: The Dutch landscape toward a second modernity', στο: Corner, James (επιμ.), *Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Architecture*. New York: Princeton Architectural Press, σσ. 251-274.

Meyer, Elisabeth (2002) 'The expanded field of Landscape Architecture', στο: Swaffield Simon (επιμ.), *Theory in landscape architecture, a Reader*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, σσ. 167-170.

Pollack, Linda (2007) 'Matrix Landscape: Construction of Identity in the Large Park', στο: Czerniak, Julia & Hargreaves, George (επιμ.), *Large Parks*. New York: Princeton University Press, σσ. 87-119.

Weller, Richard (2006) 'An Art of Instrumentality: Thinking Through Landscape Urbanism', στο: Waldheim Charles (επιμ.), *The Landscape Urbanism Reader*. New York: Princeton Architectural Press σσ. 69-85.

Weller, Richard (2014) 'Wordscape: The Writings of James Corner in theory and Practice', στο: Corner James και Bick Hirsch Alison (επιμ.), *The Landscape Imagination, Collected Essays of James Corner 1990-2010*. New York: Princeton Architectural Press, σσ. 351-360.

Waldheim, Charles (2006) 'Landscape as Urbanism', στο Waldheim Charles (επιμ.), *The Landscape Urbanism Reader*. New York: Princeton Architectural Press σσ. 35-53.

Wall, Alex (1999) 'Programming the Urban Surface', στο Corner, James (επιμ.), *Recovering Landscape*. Essays in Contemporary Landscape Architecture. New York: Princeton Architectural Press, σσ 232-249.

### • Άρθρο σε Επιστημονικό Περιοδικό

Allen, Stan (1997) 'From object to field', *Architectural Design*, 67 (5/6), Μάιος-Ιούνιος, σσ. 24-31.

Allen, Stan (1998) 'Artificial ecologies, the work of MVRDV', *El Croquis*, 86(4), σσ. 26-33.



Allen, Stan (2007) 'Infrastructural Urbanism', *Center 14: On Landscape Urbanism*, Austin: University of Texas, σσ. 174-181.

Barnett, Rod (2007) 'Review, The Landscape Urbanism Reader by Charles Waldheim (ed.)', *Junctures*, (8) , σσ.118-121. <http://www.junctures.org/index.php/junctures/article/viewFile/92/94> (επίσκεψη: 16/05/2017).

Corner, James (2004) 'Not Unlike Life Itself: Landscape strategy now', *Harvard Design Magazine*, (21) , Fall 2004/ Winter 2005. <http://www.harvarddesignmagazine.org/issues/21/not-unlike-life-itself-landscape-strategy-now> (επίσκεψη: 16/05/2017).

Corner, James (2005) 'Lifescape: Fresh Kills Parkland', *Topos*, 51 , σσ. 14-21.

Holling, C. S. Goldberg, M.A. (1971) 'Ecology and Planning', *Journal of the American institute of Planners*, 37(4), σ.227.

Kwinter, Sanford (1992) 'Landscape of Change. Boccioni's Stati d'Animo as general Theory of Models', *Assemblage* 19, σσ. 50-65.

Kwinter, Sanford (1995) 'Politics and Pastoralism' *Assemblage* 27, σσ. 25-32.

McHarg, Ian (1968) 'Ecology, for the Evolution of Planning and Design', *Via*, 1, σσ. 44-66.

Pollack, Linda (2002) 'Sublime matters: Fresh Kills', *Praxis Journal*, Volume 4 , σσ. 58–63.

Waldheim, Charles (2002) 'Landscape Urbanism: a Genealogy', *Praxis Journal* , 4 , σσ. 4-17.

Weller, Richard (2001) 'Between Hermeneuties and Datascares', *Landscape Review*, 7(1) , σσ.3-43.

Weller, Richard (2008) 'Landscape (Sub)Urbanism in Theory and Practice', *Landscape Journal*, 27(2) , σσ. 247-267.

Βλαχονάσιου, Ελένη (2004) 'Μικρό, Μεγάλο, Μεγαλύτερο: η 'διάχυση' της κλίμακας', *Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη*, 11 , σσ.5.

Καραμανέα, Πανίτα (2008) 'Η συμβολή του τοπίου στον σχεδιασμό αστικών επεμβάσεων μεγάλης κλίμακας', *Αρχιτέκτονες*, Σεπτέμβριος/Οκτώβριος, 71 , σσ. 76-79.

Μανωλίδης, Κώστας (2000) 'Η στρατηγική του τοπίου- Μεταλλάξεις του δημόσιου χώρου', *Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη*, 2 , σσ.8-9.

Τζιρτζιλάκης Γιώργος (2002) 'Πολοδομία ή ψυχογεωγραφία? Καταστασιακές απορίες', *Futura*, 8.

### • Κείμενο / Άρθρο στο Διαδίκτυο

Lister Nina-Marie, Reed Chris (2014) 'Projecting Ecologies', στο: <https://placesjournal.org/article/ecology-and-design-parallel-genealogies/> (επίσκεψη: 27/05/2017).

Levy, Shanti Fjord (2011) 'Grounding Landscape Urbanism', στο: <http://scenariojournal.com/article/shanti-levy/> (επίσκεψη: 27/05/2017).

Spirn, Whiston Anne (2011) 'Ecological Urbanism: A framework for the design of resilient cities', στο: [http://annwhistonspirn.com/pdf/spirn\\_ecological\\_urbanism-2011.pdf](http://annwhistonspirn.com/pdf/spirn_ecological_urbanism-2011.pdf) (επίσκεψη: 27/05/2017).

Ζαβράκα, Δέσποινα (2013) 'Τοπιακή πολοδομία (Landscape urbanism): Πολιτισμικές αναθεωρήσεις του κήπου', στο: <http://www.citybranding.gr/2013/01/landscape-urbanism.html> (επίσκεψη: 27/05/2017).

### • Διατριβή στο Διαδίκτυο

Χατζησάββα, Δήμητρα (2009) 'Η έννοια του Τόπου στις Αρχιτεκτονικές Θεωρήσεις και Πρακτικές: Σχέσεις Φιλοσοφίας και Αρχιτεκτονικής στον 20ο αιώνα', στο: <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/27840#page/400/mode/2up> (επίσκεψη: 30/05/2017).

Καρύδη, Ηώ (2014) 'Τοπία σε μεταβολισμό: Η Τοπιακή Πολοδομία & και το Εδαφικό Ανάλογο', στο: <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/35455#page/1/mode/2up> (επίσκεψη: 27/05/2017).

Τρατσέλα, Μαρία (2011) 'Αρχιτεκτονική του τοπίου της Θεσσαλονίκης: ο ρόλος της χρονικότητας στο σχεδιασμό του τοπίου', στο: <https://www.>

didaktorika.gr/eadd/handle/10442/27087, (επίσκεψη: 27/05/2017).

### • Διαδικτυακές πηγές

<http://oma.eu/projects/downsview-park>

<http://oma.eu/projects/parc-de-la-villette>

<http://www.fieldoperations.net/project-details/project/freshkills-park.html>

<http://freshkillspark.org/the-park/the-park-plan>

### • Πηγές Εικόνων

**16** Robert Smithson (1970) earthwork sculpture: 'Spiral Jetty', στο: <http://www.atlasobscura.com/places/spiral-jetty>

**21** Roy Cloutier & Nicole Sylvia (2016) drawing: 'The New Nomads of the Great Plains', στο: Architecture After Cultivation, four grids for the great plains, σσ.52.

**22** James Corner & Alex McLean (1996) creative maps: 'Taking Measures Across the American Landscape' στο: <http://socks-studio.com/2012/10/29/taking-measures-across-the-american-landscape-by-james-corner-and-alex-mclean/>

**26** James Corner & Alex McLean (1996) creative maps: 'Taking Measures Across the American Landscape' στο: <http://socks-studio.com/2012/10/29/taking-measures-across-the-american-landscape-by-james-corner-and-alex-mclean/>

**29** James Corner & Alex McLean (1996) creative maps: 'Taking Measures Across the American Landscape' στο: <http://socks-studio.com/2012/10/29/taking-measures-across-the-american-landscape-by-james-corner-and-alex-mclean/>

**30** Ian McHarg (1968) diagrams & aerial photograph of Philadelphia, στο: Dirt, (2), σσ.241-243.

**37** Caitlin Squier-Roper & Chunlan Zeng (2013) project: 'Migrating Beyond Boundaries', diagram: 'A New Shared Ground the elements of the kidron', στο: <https://www.asla.org/2013studentawards/649.html>  
'Time and Space Photofinish technique, Stasis', Augmented Landscapes

Unit 14 Bartlett School of Architecture

στο: [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://pixstats.com/p/image/406590672583891884&gws\\_rd=cr&ei=lohVWf6jCsPZgAbV2pDYAQ](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://pixstats.com/p/image/406590672583891884&gws_rd=cr&ei=lohVWf6jCsPZgAbV2pDYAQ)

**38** Eric Fischer (2015) maps of London & New York: 'The Geotaggers' World Atlas', στο: Dirt, (2), σσ.10-13.

**42-43** Anuradha Mathur & Dilip Dacunha (2013/4) creative map: 'Structures of Coastal Resilience', στο: <http://research.gsd.harvard.edu/riskandresilience/2016/02/10/dilip2016/>

**44** Guy Debord (1957) map: 'The Naked City', στο: <https://situationnisteblog.wordpress.com/2015/06/07/the-naked-city-illustration-de-lhypothese-des-plaques-tournantes-en-psychogeographique-sic-1957/>  
Constant Nieuwenhuys (1959-74) map: 'New Babylon', στο: <https://pensamientoarte.wordpress.com/2010/11/15/situacionismo/>

**46** Bernard Tschumi (1982) drawings 'Parc de la Villette' στο: <http://www.frac-centre.fr/collection/collection-art-architecture/index-des-auteurs/auteurs/projets-64.html?authID=192&ensembleID=599>

**48** Raoul Bunschoten (1996) map 'Four Planning Fields for Bucharest' στο: [http://iffi.org.uk/projects/chora/bucharest/bucharest\\_stepping\\_stones.htm](http://iffi.org.uk/projects/chora/bucharest/bucharest_stepping_stones.htm)

**56** 'Landscape Urbanism exhibition brochure (collage, 1997) Storefront for Art and Architecture, New York', Sordi, Jannette (2014) Beyond Urbanism. Italy: LISt Lab, σσ. 102-103, στο: <http://www.listlab.eu/shop/libri/beyond-urbanism/>

**60** Jonathan Cheng (2014) 'Existing and Lost Rivers of London', Intermediate 5, AA School of Architecture, στο: <https://koozarchdotcom1.files.wordpress.com/2014/04/jonathan-cheng-river-map.jpg>

**62** Danny Wills (2011) 'Cultivating the Map, Mississippi River Levee Landscape', στο: <http://atlasofplaces.com/filter/academic/Cultivating-the-Map-Danny-Wills>

**66** Sohei Nishino (2010) 'Dioramamap', Hong Kong, στο: <http://soheinishino.net/dioramamap-hongkong>

**69** Frédéric Bouvier (2015) 'Chaîne septentrionale du Massif des Maures', étendue de la forêt 1861, Le jardin pare-feu, στο: <http://atlasofplaces.com/filter/Academic/Frederic-Bouvier-Le-jardin-pare-feu>



**70** Matthew Cusick (2006) 'Course of Empire (Mixmaster II)', maps and acrylic on wood panel, στο: <http://www.emptykingdom.com/featured/ek-interview-matthew-cusick/>, Archizoom (1969), No-Stop City, Illustrating city as a continuous system of relational forces, στο: <http://avoidbuilding.tumblr.com/post/38885161745/paavo-archizoom-no-stop-city-1969-the-plans>

**72** Rem Koolhaas / OMA (1987) 'Ville Nouvelle Melun-Sénart, Masterplan', στο: <http://www.urbanmarkers.ro/actions/how-to-prioritize-focus-by-identifying-the-limits-of-what-you-can-and-cannot-do-or-influence/>

**74** Frei Otto (2009) 'Networks of Urbanity', στο: Occupying and connecting, σσ.51.

**76** Michel Desvigne (1988) 'Jardin Élémentaires Villa medici, 1986-1989', στο: <http://micheldesvignepaysagiste.com/en/elementary-gardens>

**78** Tiago Torres Campos (2014) 'Manhattan's Deep Section', Ground up Journal of Landscape Architecture, Issue 05: Delineations, University of California, Berkeley, στο: <http://www.cntxtstudio.com/Manhattan-s-Geologic-Delineations>

**80** John Cook (2014), 'Platteville, Agricultural grid', στο: [https://geoarchitecture.wordpress.com/teaching/architecture-energy-matter-1-fracked-urbanism/cook\\_7/](https://geoarchitecture.wordpress.com/teaching/architecture-energy-matter-1-fracked-urbanism/cook_7/)

**84** Desimini Jil, Waldheim Charles (2016) Cartographic Grounds, Projecting the Landscape Imaginary. New York: Princeton Architectural Press, στο: <http://www.sienascarff.com/cartographic-grounds.html>

**89** 'A network of social and ecological connections is forecast to interweave over time.' στο: <https://scenariojournal.com/article/shanti-levy/>

**92** OMA (1982) Parc de la Villette, layering diagram στο: <http://oma.eu/projects/parc-de-la-villette>, OMA (1982) 'La Dynamique et L'Echelle du Temps, du Parterre a la Foret', Parc de la Villette, Paris, 1983/1985'. στο: <https://placesjournal.org/article/ecology-and-design-parallel-genealogies/>

**94** Alex Wall / OMA (1982) 'Parc de la Villette, isometric cartoon of juxtaposed programs 1982', στο: <http://www.archdaily.com/537881/drawings-from-famous-architects-formative-stages-to-be-exhibited-in-st-louis>

**99** Rem Koolhaas / OMA (2000), 'Tree city' Downsview Park, Masterplan, στο: <http://oma.eu/projects/downsview-park>

**100** 'Downsview Park Competition, Toronto, ecological 'interior environments' diagram of each entry', Czerniak, J. (2001) Downsview Park Toronto, London: Prestel.

**103** James Corner / Field Operations and Stan Allen (1999), 'Downsview Park Competition, Toronto, Adaptive Management, emergence diagram' στο: <https://placesjournal.org/article/ecology-and-design-parallel-genealogies/>

**104** James Corner / Field Operations and Stan Allen (2001), 'Arthur Kill', Fresh Kills Park: Lifescape Staten Island, New York, Draft Masterplan. σσ.3

**106** James Corner / Field Operations and Stan Allen (2001), 'Phasing and Development diagram', 'Illustrative Site Plan', Fresh Kills Park: Lifescape Staten Island, New York, Draft Masterplan. σσ.15

**108** James Corner / Field Operations and Stan Allen (2001), 'Historical and Infrastructural Layers', 'Habitat Diversification over Time', 'Phasing and Cultivation of New Habitats Over Time', 'Illustrative aerial View of Fresh Kills Park', στο: Fresh Kills Park: Lifescape Staten Island, New York, Draft Masterplan. σσ. 12, 31, 33, 7.

**110** James Corner / Field Operations and Stan Allen (2001), 'Illustrative View of Floating Gardens and old Landfill Machinery exhibit, along the Fresh Kills Creek Promenade', 'Illustrative View of the September 11th Earthwork in Honor of the Recovery Effort', 'Strip Cropping and Pestoring the Grassland Cover on the Mound will Cultivate a more sustainable Landscape Over time', 'Successive Sequence of Stages in Opening up and 'Growing' the new Parkland Over time', στο: Fresh Kills Park: Lifescape Staten Island, New York, Draft Masterplan. σσ. 38, 48, 50, 51.

